

**Akademia Wychowania Fizycznego
im. Jerzego Kukuczki w Katowicach**

Joanna Starzak

**DETERMINANTY POSTAW WOBEC ETYCZNYCH
WARTOŚCI SPORTU ZAWODNIKÓW WYBRANYCH
DYSCYPLIN**

Rozprawa na stopień doktora nauk o kulturze fizycznej

Promotor

dr hab. Krzysztof Sas-Nowosielski, prof. nadzw.

Katowice 2022

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	6
1. Teoretyczne podstawy problematyki badań	8
1.1. Wartości sportu	8
1.1.1. <i>Fair play</i>	10
1.1.2. Postawa sportowa (<i>sportsmanship, sportpersonship</i>)	13
1.1.3. Postawa wobec dopingu jako wartość sportu.....	14
1.2. Czynniki warunkujące postawy i zachowania etyczne w sporcie	17
1.2.1. Czynniki osobiste	20
1.2.2. Dyscyplina sportu	22
1.2.3. Czynniki sytuacyjne.....	23
2. Metodologia badań własnych	25
2.1. Założenia metodologiczne	25
2.2. Uzasadnienie celowości podjęcia problematyki badań.....	26
3. Cel badań, pytania i hipotezy badawcze.....	27
3.1. Cel pracy	27
3.2. Pytania badawcze.....	27
3.3. Hipotezy badawcze	28
4. Materiał i metody badań	29
4.1. Materiał badań – opis badanej populacji	29
4.2. Metody, techniki i narzędzia badawcze	31
4.3. Metody analizy statystycznej.....	34
5. Wyniki badań własnych.....	35
5.1. Analiza opisowych cech postawy sportowej i postawy wobec dopingu	35
5.2. Czynniki osobiste i ich związek z postawami wobec etycznych wartości sportu	39
5.3. Dyscyplina sportu	46
5.4. Czynniki sytuacyjne.....	51
5.5. Wielowymiarowa analiza powiązań między badanymi zmiennymi.....	59
5.5.1. Dopasowanie modelu	59
5.5.2. Model międzygrupowy	66
6. Dyskusja	69
6.1. Ogólna charakterystyka postawy sportowej i postawy wobec dopingu	70

6.2. Relacje pomiędzy postawą sportową a postawą wobec dopingu.....	73
6.3. Rola poszczególnych zmiennych w analizach wstępnych oraz w modelu dopuszczalnych związków przyczynowych z postawą sportową i wobec dopingu.....	74
6.3.1. Rola orientacji motywacyjnej jako czynnika bezpośredniego i pośredniczącego	74
6.3.2. Rola klimatu motywacyjnego jako czynnika bezpośredniego i pośredniego..	76
6.3.3. Dyscyplina sportu jako czynnik moderujący	81
6.3.4. Płeć jako czynnik moderujący.....	84
6.3.5. Znaczenie wieku	86
6.4. Implikacje teoretyczne	87
6.5. Implikacje praktyczne.....	88
7. Wnioski.....	98
Streszczenie	101
Abstract.....	107
Bibliografia.....	114
Aneks	136
Tabele przedstawiające korelacje pomiędzy zmiennymi objętymi badaniem.....	136
Kwestionariusz wykorzystany w badaniu determinantów postaw wobec etycznych wartości sportu	140
Spis rycin	146
Spis wykresów.....	147
Spis tabel	148

WYKAZ ZASTOSOWANYCH SKRÓTÓW STATYSTYCZNYCH

B – niestandardyzowany współczynnik regresji

β – standaryzowany współczynnik regresji

BootLL – dolny przedział ufności dla metody bootstrappingu

BootUL – górny przedział ufności dla metody bootstrappingu

C.R. – critical ratio

d – siła efektu Cohena

η^2 – cząstkowa siła efektu η^2

M – średnia

Max – wynik maksymalny

Me - mediana

Min – wynik minimalny

N, n – liczba obserwacji

p – poziom istotności

r – współczynnik korelacji

SD – odchylenie standardowe

SKE – współczynnik skośności

t – wartość testu Studenta

Z – wartość statystyki Z dla testu istotności różnic między grupami (critical ratios)

*Serdecznie dziękuję Promotorowi
prof. dr hab. Krzysztofowi Sas-Nowosielskiemu,
za ogrom przekazanej wiedzy, inspirację do własnych poszukiwań,
za cierpliwość i wyrozumiałość*

WSTĘP

Współczesny sport pełen jest wzniosłych haseł związanych z braterstwem pomiędzy narodami, grą *fair play*, kształtowaniem charakteru moralnego młodych ludzi, czy wychowania poprzez sport. Obserwując jednak codzienną rzeczywistość sportową, przedstawianą w mediach czy Internecie oraz śledząc literaturę naukową na temat sportowej moralności można zetknąć się z zupełnie odmiennym obrazem oddziaływania sportu na rzeczywistość społeczną i moralną, co rodzi pytania o rzeczywistą lub też potencjalną rolę sportu jako nośnika wartości i jego wpływu na poznawcze, emocjonalne i behawioralne aspekty postępowania według zasad moralnych.

Wśród badań dotyczących korelatów natury demograficznej, sportowej, czy psychologicznej postaw moralnych w sporcie dostrzeżono brak kompleksowych opracowań, holistycznie ujmujących problem i obejmujących badaniami czynniki z różnych wymiarów. W Polsce przeprowadzono co prawda wiele badań nad postawami wobec *fair play*, głównie wśród młodzieży szkolnej, a także wśród sportowców, jednak nieliczne z nich były osadzone w określonym paradygmacie.

W niniejszej pracy postanowiono zbadać w jaki sposób kształtują się postawy współczesnych polskich zawodników wobec uznawanych za etyczne (postawa sportowa) i nieetyczne (stosowanie dopingu) zachowań sportowych w oparciu o teorię społeczno-poznawczą Valleranda i wsp. (Vallerand i Losier 1994; Vallerand, i in., 1996), która przewiduje, że na postawy i zachowania tego typu mają wpływ trzy grupy czynników: osobiste, związane z dyscypliną sportową oraz sytuacyjne. Badania przeprowadzono wśród zawodników sportów indywidualnych i zespołowych, współzawodniczących w zawodach na poziomie krajowym i międzynarodowym.

W celu zrozumienia różnic pomiędzy poszczególnymi grupami zawodników przeprowadzone zostały analizy statystyczne, których ukoronowaniem było zbudowanie holistycznego modelu teoretycznego dokładniej ujmującego przypuszczalne związki przyczynowe pomiędzy zmiennymi motywacyjnymi, wynikającymi ze specyfiki uprawianego sportu oraz demograficznymi a postawą moralną zoperacjonalizowaną w postawę sportową i postawę wobec dopingu. Do weryfikacji modelu posłużono się metodą modelowania równań strukturalnych, co pozwoliło na dokładniejszą interpretację powiązań pomiędzy zmiennymi w świetle rozpatrywanej teorii.

Wartość wyników niniejszych badań może dla odbiorców stanowić wartość dwojaką: teoretyczną i praktyczną, co dokładnie zostało omówione w ostatniej części pracy. W wymiarze teoretycznym dostarczono mianowicie ciekawe pole eksploracji efektów mediacyjnych pomiędzy zmiennymi. Ponieważ model tłumaczył zjawisko postawy sportowej w niewielkim procencie, wyzwaniem dla następnych badaczy będzie dążenie do zbudowania możliwie najpełniejszego modelu, wykorzystując wyniki innych badań dotyczących korelatów postaw moralnych. Opracowania niniejsze stanowić może cenny wkład w nauki o kulturze fizycznej jako element interdyscyplinarnego, proponowanego przy okazji badań nad dopingiem (Christiansen i Gleaves, 2013) dyskursu pomiędzy naukami humanistycznymi i społecznymi a biologicznymi w kwestii zrozumienia jego istoty. Dlatego tak ważnym jest poruszenie w ramach badań prowadzonych na uczelni kształcącej ludzi środowiska sportowego, oprócz tematów zdominowanych przez nauki biologiczne, również tematów z pogranicza etyki i psychologii, by wziąć udział w dialogu i wnieść wkład do badań międzydyscyplinarnych.

W wymiarze praktycznym natomiast, wnioski płynące z niniejszej pracy mogą służyć sportowcom, trenerom, działaczom, pragnącym kształtować nie tylko ciała, ale także osobowość zawodników.

Praca składa się nieformalnie z trzech głównych części. W pierwszej omówiono teoretyczne zagadnienia związane z postępowaniem moralnym w sporcie, postawą *fair play* i jej terminologicznym odpowiednikiem – postawą sportową, a także z postawą wobec dopingu sportowców różnych dyscyplin. Przybliżono również tematykę potencjalnych czynników warunkujących postawy i postępowanie moralne w sporcie.

W drugiej części pracy, po metodologicznym wstępie przedstawiono cel pracy, wzbogacony o pytania i hipotezy badawcze oraz wyszczególniono narzędzia badawcze. Następnie zaprezentowano wyniki badań własnych w kolejności od ogólnych charakterystyk opisowych i dychotomicznych porównań między grupami respondentów, poprzez bardziej złożone analizy wariancji kilku zmiennych aż po wyniki testowania kompletnego modelu ujmującego potencjalne związki przyczynowe pomiędzy wszystkimi badanymi zmiennymi.

Trzecia część pracy poświęcona została omówieniu wyników badań w odniesieniu do współczesnej wiedzy na temat kondycji sportu wyczynowego, charakterystyk moralnych jego uczestników i instytucji promujących postępowanie moralne w sporcie. Odwołano się do wyników najnowszych lub najistotniejszych badań z omawianych dziedzin.

Pracę wieńczy podsumowanie i wnioski wskazujące drogę, którą powinien podążać współczesny sport, by zerwać ze stanem zaprzeczenia swojej własnej istocie, o ile nie zostanie wybrana, druga z możliwych, droga przeddefiniowania towarzyszących mu ideałów.

1. TEORETYCZNE PODSTAWY PROBLEMATYKI BADAŃ

1.1. WARTOŚCI SPORTU

W zachodniej kulturze co najmniej od początków XIX w. funkcjonuje pogląd o istotnej roli sportu w kształtowaniu charakteru człowieka, zarówno społecznego jak i moralnego. Na nim opierały się najpopularniejsze doktryny społeczno-polityczno-edukacyjne, na przykład anglosaskie „muskularne Chryścijaństwo” czy Coubertain’owski olimpizm. Za jego inspiracją organizowane były różnorodne inicjatywy o zasięgu międzynarodowym, jak Europejski Rok Edukacji poprzez Sport w 2004 r. (Unia Europejska, 2021) czy – częściowo – ONZ-owski Światowy Rok Wychowania Fizycznego i Sportu w 2005 (Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, 2021).

Doktryny te oparte na jakże szlachetnej ideologii niekiedy rozmijają się jednak z rzeczywistością i faktami naukowymi, które ukazują zupełnie inny obraz oddziaływania na rzeczywistość społeczną i moralną (Lumpkin, i in. 1994, Beller i Stoll, 1995; Shields, Bredemeier, 1995, 2011; Covrig, 1996; Kavussanu, 2007; Stoll i Beller, bez daty; Yukhymenko-Lescroart, 2018).

Sprzeczności między teoretycznymi założeniami a danymi empirycznymi (które same są również niespójne) pozostawiają otwarte pole do dyskusji nad rzeczywistym potencjałem osobotwórczym sportu. Rozważań wymaga zwłaszcza potencjalny wpływ jego uprawiania na poznawcze, emocjonalne i behawioralne aspekty postępowania według zasad moralnych. „Potencjalny” – ponieważ jak się okazuje uprawianie sportu wcale nie determinuje kształtowania pozytywnych poglądów i wartości. Dlatego istotnym zadaniem staje się identyfikowanie uwarunkowań postaw i zachowań moralnych w sporcie. Dzięki takiej wiedzy będzie można nie tylko weryfikować możliwość urzeczywistnienia ideałów, lecz także formułować konkretne wskazówki dla trenerów i osób zarządzających sportem. Koniecznym jest pokazanie im możliwości i metod wydobywania ze sportu jego walorów wychowawczych (kształtowania „etyki pracy”, postaw szacunku wobec rywali, sędziów, kolegów z zespołu, poszanowania przepisów, szacunku dla osiągnięć itp.) oraz minimalizowania ryzyka ujawniania się skutków negatywnych (agresji, braku szacunku, zawiści wobec lepszych, lekceważenia słabszych, dopingu itp.).

Współczesny sport ze zjawiska służącego rozrywce opartej na zdrowej rywalizacji, stał się zjawiskiem determinowanym przez proces akumulacji kapitału wielkich korporacji. Sportowcy stali się narzędziami do generowania zysku, celebrytami, którzy utrzymują się na

szczyście, by zachęcić do posiadania rzeczy, bez których używania i produkcji nie może się już obyć współczesne społeczeństwo konsumpcyjne. Z drugiej strony sport może być narzędziem podsycającym nacjonalistyczne tendencje poszczególnych państw, w szczególności, choć zapewne nie wyłącznie – niedemokratycznych (Sowa i Wolański, 2017). Poprzez zwycięstwa swoich zawodników przedstawiciele poszczególnych nacji mogą podkreślać swoją wyższość nad innymi. Sport bywa także narzędziem polityki: zwycięstwa w ważnej dla obywateli danego kraju dyscyplinie sportu mogą niwelować niezadowolenie społeczne i przywracać przychylność dla aktualnej opcji politycznej i działań rządu. Bywa także wprężony w politykę międzynarodową poprzez bojkoty igrzysk lub zakazy udziału w zawodach poszczególnych państw (Starowieyski, 2020). Niezależnie od powodu na arenach sportowej rywalizacji rozgrywają się spektakle, w których stało się ważne zwycięstwo za wszelką cenę. Droga do tego celu, nierzadko oprócz talentu i dobrego wytrenowania, są szeroko pojęte zachowania agresywne, oszukiwanie i przekupstwo. Nie jest też rzadkością wspomaganie się nielegalnymi substancjami (środki i metody dopingu) lub technologicznymi wynalazkami (np. mikrosilniczki w ramach rowerów stanowiące tzw. doping technologiczny) w celu pokonania osobistych ograniczeń w sile, wydolności i wytrzymałości zawodników. Niestety oprócz oczywistej nieetyczności tych działań, mają one również szkodliwy wpływ na zdrowie fizyczne i psychiczne sportowców (por. Duval, 2017; Fogel, 2017; Macur, 2014; Pokrywka, i in., 2020; Sowa i Wolański, 2017; Sas-Nowosielski, 2020).

W opozycji do powyższych zjawisk jako źródło właściwych postaw w sporcie stawiana jest filozofia Pierre'a de Coubertina, który pod koniec XIX w. wskrzesił Igrzyska Olimpijskie oraz promował wychowanie młodzieży poprzez sport. Międzynarodowy charakter tego przedsięwzięcia miał promować pokój na świecie, igrzyska miały stanowić przeciwieństwo wojny (de Coubertin, 2001). Byłyby to w zamyśle de Coubertina spotkania przedstawicieli różnych narodów na arenach sportowych w duchu braterstwa, zgody i współpracy. Twórca olimpizmu postrzegał go jako religijny kult a sportowiec stawał się „w swoisty sposób kapłanem celebrującym religię [*sacrum*] mięśni” (de Coubertin, 2001, s.16).

Niestety jeden z zakładanych przez niego celów sportu, w postaci „dążenia do doskonalenia lub przynajmniej wyrównywania rekordów” (de Coubertin, 2001, s.11) zostanie zrozumiany nie dość, że z naciskiem na to pierwsze, to jeszcze opacznie. Podkreślał on wagę samej walki i drogi do celu, odbywanej z wysoką kulturą spokojem i umiarkowaniem, nie zaś osiągnięcie tego celu z naciskiem na zwycięstwo. Zauważał jak istotną, a nawet decydującą rolę odgrywa w tym psychika zawodnika. Podkreślał, że sport uczy szacunku do prawa (de Coubertin, 2001). Zastanawiająca jest dzisiejsza aktualność jego ówczesnych spostrzeżeń

dotyczących silnego wpływu jaki na rzeczywistość wywierają „ekonomiczne lub polityczne kartele i trusty, przeciwstawiające bezbronnej jednostce swoją anonimową tyranie” (de Coubertin, 1994c, s. 100) oraz rolę prasy (a dziś wszelkich narzędzi masowego przekazu) w manipulowaniu społeczeństwem, w tropieniu i opisywaniu sensacji, by przyciągnąć za wszelką cenę uwagę czytelników (de Coubertin, 1994c). Te zjawiska wywierały na sport wpływ wtedy i dzieje się tak nadal, gdyż powodują przeciągnięcie idei czystego współzawodnictwa sportowego na stronę sportu kierowanego potrzebą zysku (de Coubertin, 1994a, 1994b).

Psychologowie, pedagodzy i filozofowie sportu od dawna zastanawiają się nad czynnikami warunkującymi dyspozycje do etycznych lub nieetycznych postaw i zachowań. Innymi słowy, poznanie dlaczego jedne osoby wydają się być odporne na pokusy oszukiwania, wybierania drogi „na skróty”, okazują szacunek innym, nawet jeśli są to ich rywale, a dlaczego inne jednostki odporność taką mają mniejszą, albo wręcz w ogóle wydają się nie mieć oporów moralnych przed jawnym lub ukrytym łamaniem przepisów, krzywdzeniem innych czy braniem niedozwolonych środków wspomagających. Zrozumienie tej zmienności pozwoliłoby zracjonalizować działania na rzecz wyeliminowania negatywnych zjawisk w sporcie i zbudować podstawy do urzeczywistnienia idei sportu przejawiającej się w filozofii Pierre’a de Coubertina.

1.1.1. *Fair play*

Twórca nowożytnego olimpizmu, wspomniany Pierre de Coubertin, podkreślał znaczenie idei *fair play* w wychowaniu młodzieży (Płoszaj i Firek, 2018). Od tego czasu powstały instytucje o zasięgu międzynarodowym i narodowym, które tę ideę rozwijają i promują. Przede wszystkim mowa tu o Międzynarodowym Komitecie Olimpijskim (MKOl; International Olympic Committee – IOC), który powstał w celu wskrzeszenia nowożytnych igrzysk. Jego misją jest między innymi promowanie etycznego postępowania w sporcie i propagowanie zasady *fair play* oraz wspieranie edukacji młodzieży poprzez sport (International Olympic Committee, 2021). Misją utworzonej w 1961 r. Międzynarodowej Akademii Olimpijskiej (International Olympic Academy – IOA) jest natomiast m.in. propagowanie wartości olimpijskich poprzez edukację olimpijską (International Olympic Academy, 2021). Z kolei w ramach powstałego z inicjatywy UNICEF Międzynarodowego Komitetu Fair Play (International Fair Play Committee, dalej CIFP) w cytowanym do dziś *Manifestie o fair play* (Borotra, 1977/2014) podkreślano rolę wychowawcy i nauczyciela wychowania fizycznego w przygotowaniu młodych ludzi do życia społecznego poprzez promowanie idei *fair play* w sporcie szkolnym i na lekcjach wychowania fizycznego.

Komitet Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2014 r. uchwalił rezolucję, w której uznał znaczący wkład sportu i rywalizacji w duchu *fair play*, m.in. na polu edukacji, pokoju, współpracy i sprawiedliwości i podkreślił znaczenie sportu i ruchu olimpijskiego w budowaniu tolerancji między narodami i państwami, realizując tym samym postulat de Coubertina. Uznał wydarzenia sportowe za doskonałą okazję do promowania respektowania praw człowieka (United Nations, 2014).

Europejski Ruch Fair Play promuje istotną rolę sportu jako narzędzia rozwiązywania konfliktów, pojednania i budowania pokoju. Duży nacisk kładzie w tym względzie na edukację dzieci i młodzieży oraz nauczycieli (European Fair Play Movement, 2017).

Tak jak powstanie CIFP zostało zainspirowane tragicznym wydarzeniem na Igrzyskach Olimpijskich w Rzymie w 1960 roku, podczas których zmarł duński kolarz Knud Jensen, uświadamiając niebezpieczeństwa związane z dopingiem, tak kolejne skandale z wykrywaniem sportowców na dopingu doprowadziły do powstania w 1999 r. Światowej Agencji Antydopingowej (World Anti-Doping Agency, dalej WADA; Maksymowicz, 2006). Od 2004 r. pełni ona obowiązki głównego koordynatora światowego systemu antydopingowego (Kwiatkowska, Pokrywka, 2006), a także promuje wartości sportowe. Spośród wielu jej inicjatyw edukacyjnych na uwagę zasługują szczególnie: program Wartości Sportowe w Każdej Klasie (The Sport Values in Every Classroom; World Anti-Doping Agency, 2022a) oraz Platforma Edukacji i Uczenia się o Anty-Dopingu (WADA's Anti-Doping Education and Learning platform; ADEL; World Anti-Doping Agency, 2022b) udostępniania w Internecie i zawierająca przewodniki, programy, kursy i zestawy narzędzi skierowane do poszczególnych typów odbiorców ze środowiska sportowego. Niemalą pomocą w kreowaniu tych treści są z pewnością wyniki badań finansowanych z grantów WADA (World Anti-Doping Agency, 2022a).

WADA współpracuje z Międzynarodowym Komitetem Olimpijskim, Międzynarodowym Komitetem Paraolimpijskim, federacjami poszczególnych dyscyplin oraz narodowymi i regionalnymi agencjami antydopingowymi na całym świecie (World Anti-Doping Agency, 2022a).

W Polsce od 1977 funkcjonuje przy Polskim Komitecie Olimpijskim Klub Fair Play, który oprócz przyznawania corocznie Nagrody Fair Play sportowcom, trenerom, działaczom, instytucjom, a nawet kibicom oraz innych nagród, organizuje również konkursy i piknik promujące humanistyczne i moralne wartości sportu, głównie wśród młodzieży (Polski Komitet Olimpijski, 2021).

Polska Agencja Antydopingowa (POLADA), istniejąca pod różnymi nazwami od 1988 r., prowadzi działania edukacyjne pod hasłem „Gramy fair” skierowane do zawodników drużyn narodowych, ich trenerów i sztabów oraz rodziców młodych sportowców (POLADA, 2022).

W polskiej literaturze zagadnienia moralne w sporcie rozpatrywane są głównie przez pryzmat idei *fair play*. Co ciekawe, użyty po raz pierwszy przez Williama Shakespeare’a lub Jamesa Balmforda (historycy do dziś spierają się co do kolejności) w odniesieniu do zasad turnieju rycerskiego oraz gry w karty, a szeroko stosowany w odniesieniu do sportu dopiero w XIX w. (Lipoński, 2010), termin ten do dziś nie doczekał się spolszczonej wersji. Zagadnienie *fair play* można rozpatrywać w trzech wymiarach. Wymiar minimalistyczny oznacza przestrzeganie przepisów i regulaminów we współzawodnictwie sportowym. Wymiar humanitarny to szacunek dla przeciwnika objawiający się w niechęci do oszukiwania go i zakłada rywalizację prowadzoną przy respektowaniu praw niepisanych związanych z elementarną uczciwością człowieka. Wymiar humanistyczny to działanie na rzecz przeciwnika, objawiające ryzykowaniem własnej przegranej na rzecz bezpieczeństwa lub życia współzawodnika. Stanowi on integralną część postawy, osobowości i światopoglądu jednostki wyrastającą z podstawowych ludzkich wartości i zasad etycznych (Borotra, 1983). Inna typologia przedstawia dwie płaszczyzny zasady *fair play*: formalną i nieformalną. Pierwsza zawarta jest w przepisach i regulaminach dyscyplin, w dokumentach związków i organizacji sportowych działających na rzecz *fair play*. Druga - w niespisanych zasadach postępowania w sytuacjach trudnych, utrwalonych przez historię rozgrywek, a także postawie moralnej zawodnika w danej sytuacji trudnej. Właśnie ta ostatnia wiąże się z wolnością wyboru, z systemem wartości i etyką człowieka, oraz prawdziwym testem postępowania moralnego nie nakazanego z góry (Bodasińska, i in., 2016; Müller, 1996).

W piśmiennictwie polskim „czysta gra” analizowana jest najczęściej poprzez cztery komponenty: równość szans, odpowiedzialność, zdrowie oraz przestrzeganie regulaminów i przepisów. Taki sposób definiowania zjawiska pojawił się po raz pierwszy w kwestionariuszu „Fair play” wykorzystanym w badaniach Żukowskiego (1996) i przewijał się w kolejnych publikacjach (Bodasińska, 2007; Bodasińska, i in., 2016; Borek i Ratkowska, 2003; Czechowski, 2010; Litwiniuk i Cynarski, 2001; Nowocień, 2001; Żukowska, 1996; Żukowska i Żukowski, 2014).

Zasada *fair play* jest nieco odmiennie analizowana w odniesieniu do sportów walki, które niosą więcej zagrożeń zdrowia a nawet życia zawodników, dlatego nieprzestrzeganie przepisów jest tu szczególnie doniosłe (Lukiewicz, 2004). Ponadto może tu występować

konflikt wynikający z charakteru tych dyscyplin, powstałych z myślą o samoobronie człowieka, który potraktowany nieprzyjacielsko przez przeciwnika może uruchomić skrypt walki o przetrwanie i zapomnieć o braterstwie podczas zawodów (Litwiniuk, Cynarski, 2001).

Jak zauważa jednak Czechowski (2010) we współczesnym świecie zamiast zasady *fair play*, która ze sportu, miała przechodzić jako wzór do innych dziedzin życia, zaczerpnięto do niego wartości sportowe związane z rywalizacją i osiąganiem sukcesu za wszelką cenę. Lipoński mówi wręcz o „dramatycznej sytuacji w sporcie międzynarodowym wszystkich odmian i szczebli, ale szczególnie w sporcie wyczynowym” (2010, s. 33). Winą obarcza etyków, teoretyków sportu, którzy nie dbali o to, aby zagadnienia etyki sportu w bardziej popularnej formie przenikały do świadomości zawodników wszelkich stopni i w każdym wieku. Snują oni swoje rozważania niedostępne przeciętnemu odbiorcy i dyskutują nad nimi między sobą. Współczesne natomiast akcje przeprowadzane przez odnośne instytucje uważa za niewystarczające (Lipoński 2010).

Lukiewicz (2004) zwraca uwagę na dehumanizację sportu, związaną z wyjątkowym znaczeniem jakie nadaje się obecnie zwycięstwu i odniesionym z tego tytułu nagrodom pieniężnym i innym korzyściom materialnym, z których czerpie nie tylko sam sportowiec, ale cały sztab, klub, organizacja, sponsor, a nawet, idąc dalej, kraj. Zasada ta rozmija się olimpijskimi ideami, które powstały na bazie sportu uprawianego dla przyjemności, a nie zawodowo. Rodzi się więc pokusa zmiany zasad i przepisów gry bardziej niejako skrojonych na miarę współczesnego sportu, co jest w wysokim stopniu moralnie niebezpieczne (Lukiewicz, 2004). Wołoszyn (2014) w materializacji, brutalizacji, sportu, które przenikają do innych dziedzin ludzkich działalności upatruje wręcz zagładę ludzkości. Dlatego uważa, że mimo dehumanizacji sportu humaniści powinni przypominać o jego wartościach, nawet, jeśli mieliby wrażenie, że nie odnosi to żadnego skutku (Wołoszyn, 2014).

Pomimo tych defetystycznych wizji klasycy tematyki „czystej gry” działają więc na swoim polu. Żukowska oraz Żukowski (2014) celem popularyzacji idei opracowali *Kodeks fair play* w formie dekalogu. W swoim artykule prezentują też znacznie bardziej rozbudowany (22 punkty) *Kodeks fair play ucznia* autorstwa Bodasińskiej przeznaczony do propagowania tej zasady wśród dzieci i młodzieży (Żukowska i Żukowski, 2014).

1.1.2. Postawa sportowa (*sportsmanship, sportpersonship*)

Pojęcie postawy sportowej (*sportpersonship*) jest dyskutowane w aspekcie sportowej moralności głównie w literaturze angielskojęzycznej, choć w krajowych publikacjach naukowych posługiwał się nim Geblewicz (1960). Z analizy Lipońskiego (2010) wynika, że w XIX w. wyrażenia

fair play oraz *sportsmanship* występują zamiennie. To drugie powstało w XIX w. w Anglii, spopularyzował je w XX w. amerykański teoretyk Charles W. Kennedy.

W próbie uchwycenia istoty *sportpersonship* niektórzy teoretycy optują za wyraźnym rozgraniczeniem sportu rekreacyjnego i amatorskiego od sportu wyczynowego, zawodowego. I tak na przykład Keating (1964/2018) twierdzi, że celem sportu amatorskiego jest czerpanie przyjemności przez wszystkich uczestników – zawodników, ich rywali i publiczność, a zwycięstwo nie jest celem najważniejszym, co sprawia, że dominuje umiar i skromność, a „duch egoizmu” jest bardzo słaby. Dawanie z siebie wszystkiego zwiększa radość z uczestnictwa w grze. Przeciwnie, w sporcie zawodowym chodzi głównie o zwycięstwo, a więc o walkę o nagrodę, którą charakteryzuje poświęcenie i zaciekłość. Nie ma tu miejsca na współpracę, a zawodnikiem kieruje chęć wyłącznego posiadania trofeum. Tylko jeden zawodnik, zespół może po nie sięgnąć. W efekcie, w tej pierwszej kategorii przestrzeganie reguł i zachowania moralne są łatwiejsze do realizacji niż w tej drugiej, choć w obu tak samo obowiązują.

Nie brak jednak również badaczy, którzy zasygnalizowanego podziału nie traktują w sposób zero-jedynkowy. Należy do nich przykładowo Feezell (1986/2018), który uważa, że zawodnik może jednocześnie traktować sport jako zabawę i jako rywalizację, jego celem może być jednocześnie wygranie zawodów i doświadczanie rozkoszy, którą daje zabawa, jego postawa może być jednocześnie zabawowa i rywalizacyjna, a jego przeciwnik może być dla niego jednocześnie przyjacielem. Sport wywodzi się od zabawy i nawet podczas poważnej rywalizacji należy pamiętać o tym, że ma sprawiać człowiekowi przyjemność. W takim podejściu niebezpieczeństwo zaistnienia pokusy niemoralnego postępowania jest dużo mniejsze.

1.1.3. Postawa wobec dopingu jako wartość sportu

W porównaniu do powyższych pojęcie „doping” dość dobrze zakorzeniło się w świadomości społeczeństwa i w tej formie rozumiane chyba na całym świecie, choć w literaturze angielskojęzycznej stosuje się także określenie *performance enhancement drugs*. Środki i metody dopingu były nieobce już starożytnym sportowcom (Khan i in., 2005; Maksymowicz, 2006). Wiele środków dopingujących stosowano pierwotnie w wojsku, zwłaszcza podczas I i II wojny światowej, czego przykładem są amfetaminy.

Międzynarodowy Komitet Olimpijski w 1965 r. przyjął definicję dopingu jako działania polegającego na „dostarczaniu osobnikowi zdrowemu, obojętnie w jaki sposób, substancji obcej lub fizjologicznej w ilościach anormalnych, albo też drogą niewłaściwą – względnie

użycie przez takiego zawodnika takich substancji (...) w celu wywołania sztucznego i nieetycznego wzmocnienia zdolności wyczynowej podczas zawodów sportowych” (cyt. za: Chróścielewski 1968, s. 24). Na skutek przypadków śmierci zawodników używających doping podczas zawodów, w oparciu o tę definicję stworzono w następnych latach system antidopingowy.

W 2003 r. powstał *Światowy Kodeks Antydopingowy (World Anti-Doping Code; Grucza, Pokrywka, 2007; World Anti-Doping Agency, 2021)*, wraz z którym przyjęto nową definicję doping, którym jest po prostu naruszenie któregoś z przepisów antidopingowych. Można stwierdzić, że jest on jeszcze bliżej rozstrzygnięć moralnych, nakazując również karać przypadki zamiaru spożycia substancji zakazanej, jak i kontaktu z osobą, która dopuściła się naruszenia przepisów antidopingowych. W myśl nowej definicji doping rozszerzono odpowiedzialność również na otoczenie sportowca - a więc trenerów, działaczy, lekarzy, fizjoterapeutów itp., a w poczet zakazanych zachowań włączono również utrudnianie świadkom procedur dopingowych złożenie doniesienia do WADA (Sas-Nowosielski, 2020; World Anti-Doping Agency, 2021).

Według WADA stosowanie doping jest fundamentalnie sprzeczne z duchem sportu, dlatego Agencja stawia sobie za cel ochronę podstawowego prawa sportowców do uczestniczenia w sporcie wolnym od doping, promowanie zdrowia, uczciwości i równości wśród sportowców. Główne działania Agencji związane są z systemem kontroli i karania zawodników używających substancji zakazanych znajdujących się na liście uzupełnianej na bieżąco. WADA jest jednak krytykowana za skupianie się na sferze moralności jednostki oraz posługiwanie się hasłami związanymi z łamaniem zasad i sankcjami, co nie jest efektywne (Petróczy i Aidman, 2008; Kayser i Broers, 2012). Działania na polu kontroli i karania do tej pory w znaczący sposób nie rozwiązały problemu doping, a nawet odniosły skutek odwrotny od zamierzonego. Przyczyniły się bowiem do pomysłowości w unikaniu i oszukiwaniu kontroli antidopingowej a sport dostarczył zawodnikom dodatkowe źródło bodźców wywoływanych ryzykiem wykrycia korzystania z nielegalnego wspomaganie. Liczba wykrytych przypadków stosowania doping, przy uzasadnionych podejrzaniach powszechności jego stosowania, jest mała, mimo używania najnowocześniejszej technologii i przestrzegania ścisłych procedur przez Agencję (Møller, 2016; Fogel, 2017; Sas-Nowosielski, 2020).

Wiedza sportowców na temat przepisów antidopingowych wzrasta, ale wciąż pozostaje luka w prewencyjnej edukacji antidopingowej (Morente-Sánchez i Zabala, 2013), którą organizacja stara się zapłacić inicjując różne psychospołeczne akcje i programy. Zachęca też do prowadzenia badań, których wyniki przyczyniają się do rozwoju i wdrażania skutecznych

programów kontroli. Promowane są także informacje i prowadzona edukacja na temat korzyści uprawiania sportu wolnego od dopingu (World Anti-Doping Agency, 2022a).

Ważnym zagadnieniem jest miejsce jakie zajmuje we współczesnej rzeczywistości sportowej sam sportowiec. Jaka jest jego wizja sportu, rywalizacji i swojego w nim miejsca i co ją ukształtowało. W jakim stopniu utożsamia się z tym co dzieje się w jego otoczeniu. Informację taką może dać badanie postaw wobec zjawisk związanych ze sportem i ich relacji z innymi obszarami funkcjonowania jednostki.

Postawa wobec dopingu stanowi składnik postawy sportowej, ale przejawia się we wszystkich jej aspektach, bowiem stosowanie środków dopingujących jest zarówno nieetyczne, zaprzeczające idei *fair play*, stanowi oszustwo, łamanie zasad i przepisów, jak i jest objawem braku szacunku dla przeciwnika, zabierając mu równość szans w przypadku, gdy nie stosuje on wspomagania farmakologicznego. Stosowanie dopingu można również postrzegać jako brak szacunku zawodnika do samego siebie przejawiające się w niszczeniu zdrowia i pozwalaniu na przedmiotowe, niehumanitarne traktowanie swojej osoby przez otoczenie (działaczy, trenerów, lekarzy sportowych, sponsorów czy władze) oczekujące zwycięstw za wszelką cenę.

Wg Zucchetti i wsp. (2015) do czynników zwiększających prawdopodobieństwo przejawiania postawy przychylniej dopingowi przez sportowców należą: motywacja zewnętrzna, nadmierny perfekcjonizm i kontakt z osobami używającymi dopingu. W badaniach Lucidi i wsp. (2004) ustalono, że najsilniejszym predyktorem intencji używania substancji dopingowych są postawy wobec dopingu, a zaraz po nich wyznawane normy społeczne.

Lepsze zrozumienie postaw sportowców wobec dopingu i ich charakterystyki motywacyjnej jest kluczowe dla opracowania bardziej skutecznych metod zapobiegania zjawisku. Badania, w szczególności ilościowe, nad dopingiem pomagają uchwycić w jaki sposób jest on reprezentowany w świadomości i podświadomości zawodników (Petróczy, 2013a). W modelu kontroli (Sports Drug Control Model – SDCM) jest on ujmowany jako zachowanie celowe, w którym ważną rolę odgrywają intencje i postawy wobec środków dopingowych, a za ich kształtowanie odpowiadają: czynniki osobowościowe, ocena zagrożenia, ocena korzyści, wpływy grupy odniesienia, stosunek do prawa i moralność osobista (Donovan, i in., 2002; Jalleh, i in., 2014). Model cyklu życia przedstawia doping również jako zachowanie ukierunkowane na cel, a postawa wobec dopingu kształtuje się u zbiegu trzech grup czynników: osobistych, systemowych (np. nastawienie do dopingu zespołu, klubu), i sytuacyjnych (np. kontakt z rówieśnikami). Na kolejnych etapach życia sportowca pełnią one w mniejszym lub większym stopniu rolę hamującą lub wyzwalającą (Petróczy i Aidman, 2008). Sportowcy skłonni są postrzegać środki i metody dopingu nie pod względem ich legalności,

lecz raczej ich funkcjonalności, co zdaniem Petróczy (2013a) czyni badania nad dopingiem związane z zagadnieniami moralnymi za niewiarygodne w obiektywnej ocenie zjawiska. Doping jest według niej nastawionym na cel zachowaniem wymagającym wysiłku, wyrastającym z nawykowego angażowania się w praktyki ze spektrum maksymalizacji osiągnięć. Nie jest więc celem samym w sobie, lecz środkiem do celu (Petróczy, 2007). Postuluje ona zatem oderwanie od rozstrzygnięć etycznych i skupienie się na badaniach postaw *explicit* oraz *implicit* (Petróczy, 2007, 2013b).

1.2. CZYNNIKI WARUNKUJĄCE POSTAWY I ZACHOWANIA ETYCZNE W SPORCIE

Jednym z tradycyjnych wyzwań przed jakimi stoją nauki społeczne jest zrozumienie czynników, które sprawiają, że człowiek jest skłonny do podejmowania określonych zachowań lub, przeciwnie, unikania ich. Jak trudno zrozumieć co kieruje ludzkim zachowaniem świadczy mnogość teorii motywacyjnych, które starają się je tłumaczyć. Teorie: instynktów i popędów, skupiają się na przyczynach biologicznych a teorie poznawcze - na oczekiwaniu osiągnięcia celu i nadawanej mu wartości oraz ulokowanym w świecie zewnętrznym lub w samej jednostce umiejscowieniu kontroli. Powrotu do sił, na które ludzie nie mają wpływu dokonał Freud podkreślając rolę podświadomości. Słynna piramida z teorii Maslowa próbuje wytłumaczyć szerokie spektrum potrzeb od biologicznych po potrzebę samotranscendencji, czyli wyjścia poza ego. Będąc nadal niewystarczającą skłoniła psychologów do opracowania teorii nagrody. Teoria ewolucyjna natomiast zakłada, że każdy motywacyjny mechanizm jest skutkiem dostosowywania się człowieka do środowiska. Oczywiście motywacja zależy również od kontekstu. Inny układ przyczyn biologicznych, poznawczych, behawioralnych i społeczno-kulturowych. wpływa na zachowania seksualne, inny na potrzebę jedzenia a jeszcze inny na potrzebę osiągnięć (Zimbardo i in., 2010).

Tradycyjnie jako przyczyny zachowania traktowane są postawy. Postawa to trwała ocena ludzi obiektów i pojęć (Aronson, i in., 1996). Wyróżniamy trzy jej komponenty: poznawczy – obejmujący zasób informacji o przedmiocie postawy, emocjonalno-motywacyjny, określający kierunek i siłę na kontinuum pozytywny-negatywny oraz komponent behawioralny określający działania wobec przedmiotu postawy (Jarvis, 2003).

Postawa reprezentuje sumaryczną ocenę dowolnego obiektu dokonaną przez jednostkę pełniącą funkcje: organizowania wiedzy, utylitarną (regulowania zbliżania się i unikania) oraz funkcję realizacji wyższych potrzeb psychologicznych (ekspresyjna, przynależności społecznej, panowania nad strachem). Badania postaw mogą przybrać formy bezpośrednie –

gdzie badani są pytani wprost o postawę wobec obiektu oraz pośrednie (badanie przejawów zniekształceń rzeczywistości przez postawy, techniki projekcyjne, obserwacja, badanie materiałów archiwalnych; Bohner i Wänke, 2004).

Fazio (1995) postrzega postawę jako związek między przedmiotem a jego oceną. Uruchamiana jest z pamięci automatycznie po napotkaniu bodźca. Ocena ta może mieć komponent zarówno intelektualny jak i emocjonalny i może pochodzić z rozmaitych źródeł, np. z przekonań z na temat użyteczności obiektu, emocji, jakie on wywołuje, oraz wcześniejszych doświadczeń związanych z obiektem.

Nie zawsze jednak postawa jest predyktorem zachowania, czasami występuje pomiędzy nimi rozdźwięk (Bohner i Wänke, 2004). Sytuacja ta może spowodować u jednostki dysonans poznawczy – stan ambiwalentnych odczuć w stosunku do danego zjawiska, osoby, rzeczy rodzący uczucie dyskomfortu i napięcia psychicznego (Rydell, i in., 2008). Dlatego psychologia zajmuje się badaniem procesów poznawczych, które występują pomiędzy postawą a zachowaniem.

Przewidywanie zachowania jest możliwe, gdy postawy dotyczą zjawiska przemyślanego i dostępnego jednostce (Aronson, i in., 1996). Zjawiska związane z uprawianą dyscypliną sportu doświadczane na co dzień, spełniają takie kryteria. Ponadto im bardziej szczegółowe jest pytanie, tym bardziej można przewidzieć faktyczną postawę. Miary danego zachowania, a co za tym idzie postawy zawierają 4 komponenty: działania, obiektu, kontekstu i czasu (Ajzen i Fishbein, 1977; za: Bohner i Wanke, 2004). W przypadku badania sportowców w sytuacji sportowej podczas przygotowań do sezonu również te kryteria zostają spełnione. Poznanie postaw innych może przyczynić się do opracowania strategii zmiany zachowań ludzi poprzez zmianę tych postaw (Bohner i Wänke, 2004).

Tradycyjnie, próby zrozumienia przyczyn zróżnicowania postaw wobec i skłonności do postępowania zgodnie z zasadami etycznymi podejmowane były z dwóch perspektyw teoretycznych: teorii społecznego uczenia się oraz teorii strukturalno-rozwojowych (Shields, Bredmeier, 1995).

Teoria społecznego uczenia się koncentruje się na roli otoczenia społecznego jako źródła bodźców kształtujących dyspozycje moralne jednostki. Dostarczanie bodźców odbywa się poprzez takie mechanizmy jak modelowanie, określane także mianem uczenia się przez naśladowanie społeczne lub uczenia się zastępczego oraz mechanizm wzmacniania społecznego i porównań społecznych. Istota pierwszego z wymienionych sprowadza się do – świadomego lub nieświadomego – powielania w swoim postępowaniu zachowań i/lub ich interpretacji, motywów, postaw obserwowanych u innych, zwłaszcza u tak zwanych osób

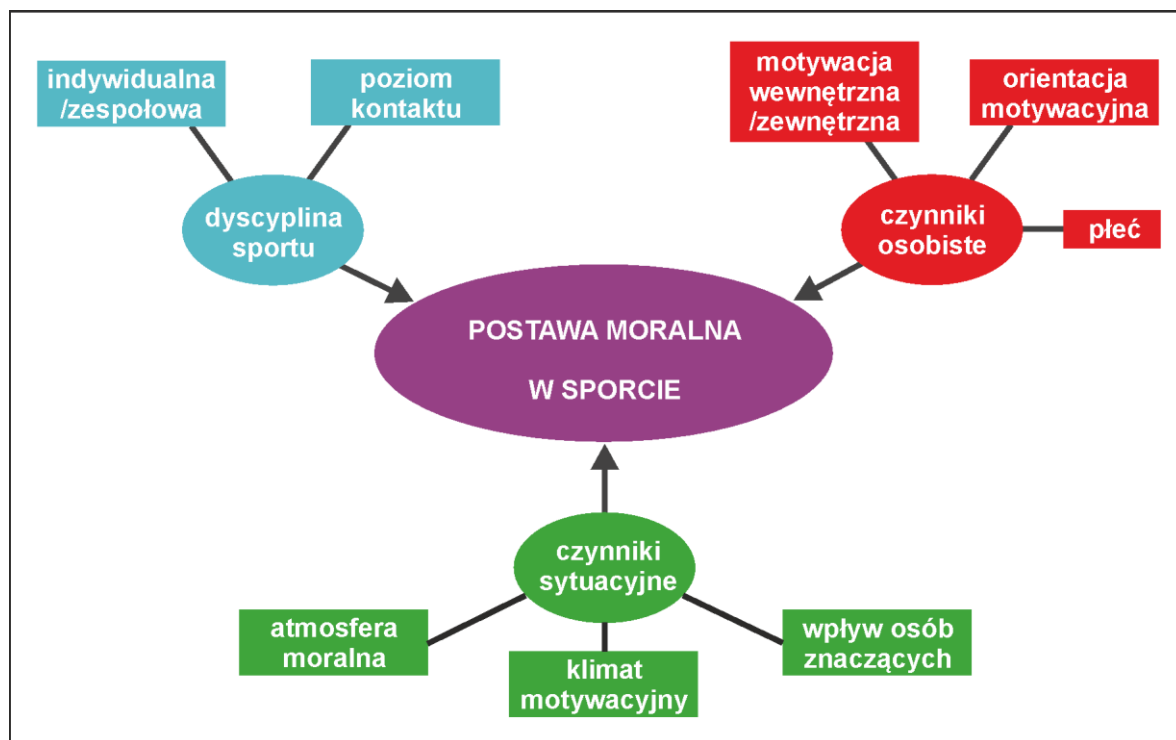
znaczących, którymi są ludzie obdarzani autorytetem, idole, osoby posiadające władzę, a w kontekście sportu - trenerzy i/lub inni sportowcy, zwłaszcza tzw. gwiazdy sportowe (Bandura, 1991). Mechanizm wzmacniania społecznego polega na tym, że utrwalane są te postawy i zachowania, które spotykają się z pozytywnymi reakcjami otoczenia (jak pochwała trenera lub owacje kibiców), natomiast te, za które osoba jest karana (nagana trenera, negatywne reakcje kibiców) są wygaszane. Podkreśla się również rolę samoregulującego mechanizmu opartego na afektywnej reakcji na zachowania innych i postrzegana w tym własna skuteczność (Bandura, 1991; Shields i Bredemeier, 1995).

Odmienne założenia legły u podstaw teorii określanych wspólnych mianem strukturalno-rozwojowych, wśród których największą popularnością cieszyły i nadal cieszą się teorie – Kohlberga (1976), Haan (1978, 1985, 1986) czy Resta (1979). Ich wspólną cechą jest z jednej strony przeniesienie akcentu na procesy rozumowania moralnego, a zatem refleksji moralnej nad otaczającą rzeczywistością, natomiast z drugiej strony na etapowość rozwoju tej właściwości, oznaczającej, iż podobnie jak w przypadku rozwoju intelektualnego, przechodzi ona przez pewne stałe i jakościowo odmiennie stadia rozwojowe. Choć ich następstwo wykazuje pewne prawidłowości w zakresie kolejności, z jaką następują one po sobie oraz wieku w jakim możliwie jest ich osiągnięcie, to jednak rozwój ten może się zatrzymać na którymś z etapów. Warto w tym miejscu zauważyć, iż znaczna część badań nad relacjami między sportem a moralnością skupiała się właśnie na diagnozowaniu tych etapów wśród przedstawicieli różnych dyscyplin sportu i porównywaniu ich między sobą i/lub z rówieśnikami nie uprawiającymi sportu (Bredemeier, Shields, 1986b, 1986c; Szmajke, 1993; Beller, Stoll, 1995). Co ciekawe ich wyniki ujawniają dość konsekwentnie, iż młodych ludzi uprawiających sport charakteryzuje niższy poziom rozwoju moralnego w porównaniu do nie uprawiających sportu rówieśników, a tendencja ta jest tym silniej zaznaczona, im dłuższy czas uprawiania sportu (Beller, Stoll, 1995).

Ograniczeniem obu paradygmatów jest nieuwzględnianie specyfiki sportu, w tym zwłaszcza czynników, które stanowią unikalne źródło bodźców, nie tylko o fizycznym charakterze, lecz także w zakresie oddziaływania na procesy zachodzące w psychice człowieka. Dlatego, mimo iż wspomniane wyżej teorie posiadają pewną wartość predykcyjną, nieuwzględnianie wśród proponowanych zmiennych większej liczby czynników, specyficznych dla sportu, stanowiło dla nich istotne ograniczenie. Niedostatki te stara się wyrównać teoria społeczno-poznawcza Valleranda i wsp. (Vallerand i Losier 1994; Vallerand, i in., 1996), która zakłada, iż rozwój społeczno-moralny sportowca, wyznawane

przez niego postawy wobec etycznych wartości sportu oraz same zachowania etyczne są wypadkową trzech grup czynników:

- 1) czynniki osobiste,
- 2) dyscyplina sportu,
- 3) czynniki sytuacyjne (zob. ryc. 1).

Ryc. 1. Model przedstawiający czynniki wpływające na postawę sportową i postawę wobec dopingu. Źródło: opracowanie na podstawie Kavussanu (2007)

1.2.1. Czynniki osobiste

Czynniki osobiste, do których należy z jednej strony płć (Kavussanu, 2007) – jako swego rodzaju uniwersalny czynnik demograficzny, kulturowy i zarazem biologiczny, który wpływa na takie zmienne jak empatia czy akceptacja agresji w relacjach międzyludzkich, a z drugiej strony procesy poznawcze, wśród których za istotny moderator rozumowania moralnego sportowców uważa się orientację motywacyjną, określaną jako poznawcza reprezentacja celów albo powodów podejmowania działania (Nicholls, 1984; Nicholls, i in., 1989).

Z badań wynika, że mężczyźni sportowcy wykazują niższy poziom funkcjonowania moralnego niż kobiety (Kavussanu i Ntoumanis, 2003; Yukhymenko-Lescroart, 2021), dodatkowo wykazują większą aprobatę dla zachowań niesportowych i są bardziej skłonni do oceniania słuszności faulowania przeciwnika (Duda, i in., 1991). Możliwym wyjaśnieniem jest

ich osąd, że przeciwnik mógłby postąpić podobnie i chęć uprzedzenia ataku, co jest charakterystyczne dla niższych poziomów funkcjonowania moralnego (Kavussanu i Roberts, 2001). W badaniach Tucker i Parks (2001) akceptacja agresywnych zachowań była wyższa u mężczyzn niż u kobiet, mimo iż żadna grupa nie uznawała ich za w pełni zasadne. Mężczyźni są również bardziej niż kobiety przychylnie nastawieni do stosowania dopingu (Folkerts, 2021; Sas-Nowosielski i Budzisz, 2018; Sas-Nowosielski i Swiatkowska, 2008).

Ludzie w kontekście osiągnięć nadają znaczenie swoim zachowaniom poprzez cele, które przyjmują. Ogólnym celem działania jest chęć rozwijania i demonstrowania kompetencji oraz unikanie demonstrowania niekompetencji. W ten sposób opracowana na gruncie osiągnięć szkolnych teoria orientacji motywacyjnej (Nicholls, 1984; Nicholls, i in., 1989) wiąże się ze sposobem w jaki jednostka postrzega przyczyny sukcesu i jak interpretuje swój poziom zdolności. Może on przebiegać na dwa sposoby: zaangażowanie w zadanie (mistrzostwo), oraz zaangażowanie w ego (osiągnięcia). Jednostka zorientowana na zadanie ocenia swoje zdolności według ustanowionych samodzielnie standardów, a sukces postrzega przez pryzmat tego czego się nauczyła i jaki zrobiła postęp. Jej percepcja sukcesu wynika z włożonego wysiłku. Adaptacyjnym wzorcem zachowania jest zaangażowanie w zadanie niezależnie od poziomu kompetencji. Osoba zorientowana na ego przeciwnie: zdolności ocenia porównując je do zdolności innych, a sukcesem jest dla niej zwyciężanie nad rywalami. U niej adaptacyjny wzorec występuje wówczas, kiedy osoba ocenia swoje umiejętności wysoko. Niska ocena własnych umiejętności prowadzi do negatywnych, dezadaptacyjnych zachowań. Jej percepcja sukcesu wynika z posiadania wysokich umiejętności (Papaioannou, i in., 2012).

Liczne badania potwierdzają, iż orientacja zadaniowa, w której sukces definiowany jest jako osobisty rozwój („jestem lepszy, niż byłem do tej pory”) i staranie się miarę swoich najlepszych możliwości („dałem z siebie naprawdę wszystko”) koreluje z postawami prospołecznymi, etycznymi, empatycznymi. Przeciwnie orientacja ego, w której sukces i kompetencje są definiowane przez pryzmat kryteriów normatywnych („być lepszym od pozostałych”), a celem działania osoby jest dowodzenie swoich kompetencji na drodze pokonywania innych - koreluje z większą akceptacją zachowań agresywnych, niesportowych, brakiem poszanowania dla rywali, akceptacją dopingu itp. (Duda, i in., 1991; Dunn i Dunn, 1999; Kavusannu i Roberts, 2001; Kavusannu i Ntoumanis, 2003; Sas-Nowosielski i Swiatkowska, 2008).

W wielu badaniach mężczyźni okazywali się bardziej zorientowani na ego, a mniej na zadanie. Przeciwnie kobiety - w większym stopniu niż mężczyźni wykazywały orientację na

zadanie (Duda, 1989; Duda, i in., 1991; Kavussanu i Roberts, 1996, 2001; Kavussanu i Ntoumanis, 2003; Kilpatrick, in., 2003).

Orientacja na zadanie wiąże się z wyższym poziomem funkcjonowania moralnego, natomiast orientacja ego – z niższym (Duda, i in., 1991; Kavussanu i Ntoumanis, 2003; Yukhymenko-Lescroart, 2016).

Oba wspomniane wyżej rodzaje orientacji motywacyjnej są ortogonalne, co oznacza, że osoba może jednocześnie być do pewnego stopnia zorientowana ego, a do pewnego – zadaniowo, może np. wykazywać niski lub wysoki poziom w obu wymiarach lub niski poziom w jednym, a wysoki w drugim (Duda, i in., 1991; Lochbaum, i in., 2016; Nicholls, 1984; Nicholls, i in., 1989; Roberts, i in., 1996; Tomczak i in., 2020). W badaniach stwierdzono, że adaptacyjne podejście do uprawiania swojej dyscypliny sportowej przejawiają zawodnicy o wysokim poziomie orientacji na zadanie, nawet jeśli jednocześnie przejawiają wysoką orientacją ego. Dezadaptacyjne podejście mają natomiast zawodnicy z niskim poziomem orientacji zadaniowej i dowolnym: wysokim lub niskim nasileniem orientacji ego. Dlatego bardziej istotne od badania, czy zawodnik jest bardziej lub mniej zaangażowany w zadanie lub ego jest analiza bardziej złożonych motywacyjnych profili orientacji na cel (Hodge i Petlichkoff, 2000; Lemyre, i in., 2007; Roberts i in., 1996, Roberts, 2012; Smith, i in., 2006).

Do czynników korelujących z postawami moralnymi w sporcie może należeć również umiejscowienie procesów motywacyjnych wzdłuż kontinuum motywacja zewnętrzna – motywacja wewnętrzna (Barkoukis, i in., 2011, 2013; Lazuras, i in., 2015), jednak danych empirycznych na poparcie i falsyfikację tej tezy jest niewiele.

1.2.2. Dyscyplina sportu

Charakter dyscypliny sportu, która w zależności od takich czynników jak kontaktowość, zespołowość czy charakter rywalizacji, może skłaniać sportowców do diametralnie różnych sposobów rozumowania moralnego i wartościowania procesów moralnych.

Jedną ze zmiennych różnicujących funkcjonowanie moralne zawodnika jest poziom kontaktu w uprawianej dyscyplinie sportu. Wyróżnia się niski (sporty bezkontaktowe takie jak pływanie, lekkoatletyka), średni (sporty o średnim poziomie kontaktu takie jak piłka nożna, koszykówka) oraz wysoki (sporty kolizyjne jak hokej i rugby) poziom kontaktu (Silva, 1983; Kavussanu, 2007). Wykazano, że uczestnictwo w sporcie kontaktowym implikuje niższy poziom moralnego funkcjonowania i wyższy poziom agresywności (Kavussanu i Ntoumanis, 2003; Maxwell, i in., 2009; Ahmadi, i in., 2011). Tucker i Parks (2001) stwierdzili, że kombinacja poziomu kontaktu w sporcie i płci ujawniła większy poziom akceptacji

agresywnych zachowań wśród mężczyzn uprawiających sporty kolizyjne, choć badani nie przekroczyli progu wyniku oznaczającego akceptację takich zachowań.

Badania prowadzone w podobnym nurcie ujawniły również różnice pomiędzy funkcjonowaniem moralnym sportowców uprawiających dyscypliny indywidualne oraz zespołowe. Generalnie zawodnicy sportów zespołowych byli mniej chętni do okazania troski w stosunku do przeciwnika, jeśli miałyby na tym ucierpieć wynik, niż zawodnicy sportów indywidualnych (Vallerand, i in., 1997b). Przyczyny leżące u podłoża różnic między obiema kategoriami dyscyplin nie są do końca poznane. Sugeruje się, że mogą one tkwić w tym, że wśród trenerów i zawodników gier sportowych szczególnie często spotykana jest swoista „mentalność wojownicza” (*combat mentality*), która sprzyja przyjmowaniu koncepcji „rywala jako wroga” (Shields i Bredemeier, 1995), skutkując przedmiotowym traktowaniem rywali, czasami połączonym z dehumanizacją i brakiem empatii (Shields i Bredemeier, 2009). Inna, choć raczej uzupełniająca, niż konkurencyjna hipoteza mówi o większym nasileniu u zawodników dyscyplin zespołowych orientacji motywacyjnej o charakterze egocentrycznym. Sugeruje się również, że zawodnicy gier zespołowych podlegają większej presji na „naginanie” reguł, o czym świadczyć mogą sytuacje uczenia zawodników udawania kontuzji i faulowania rywala, by nie dostrzegł tego sędzieja. Mają oni także ku temu więcej okazji, w porównaniu do swoich kolegów reprezentujących większość sportów indywidualnych (Kavussanu, Ntoumanis, 2003). W badaniach nad postawami wobec dopingu stwierdzono natomiast, że większe przyzwolenie na tego typu praktyki ma miejsce wśród zawodników dyscyplin bezkontaktowych, w których rywalizacja ma charakter pośredni, a zatem bez bezpośredniego kontaktu z rywalem niż zawodnicy reprezentujący pozostałe rodzaje walki sportowej (Sas-Nowosielski i Budzisz, 2018). Czynnikiem decydującym w tych badaniach był jednak skład poszczególnych kategorii, który w odniesieniu do grupy dyscyplin charakteryzujących się pośrednim charakterem walki sportowej oznaczał głównie takie sporty, jak podnoszenie ciężarów czy pchnięcie kulą, a zatem o dużym znaczeniu siły absolutnej i masy ciała, a tym samym większej podatności na działania, które pozwalają maksymalizować sposoby budowania masy mięśniowej.

1.2.3. Czynniki sytuacyjne

Trzecią grupę czynników w teorii społeczno-poznawczej stanowią czynniki środowiskowe, takie jak interakcje z osobami znaczącymi, atmosfera moralna panujące w zespole sportowym, czy – najlepiej przebadany – tzw. klimat motywacyjny. Jest on powiązany z wyżej wymienioną orientacją motywacyjną. Jednostka wkracza w dane otoczenie

z tendencją do zorientowania na zadanie i/lub na cel (czyli ego), ale dynamika motywacyjna kontekstu będzie miała również głęboki wpływ na przyjęty cel działania (Ames i Archer, 1988; Ames, 1992). Powiązania te w praktyce są dość nieoczywiste, co dodatkowo może uatrakcyjnić wypływający z badań wniosek (Seifriz, Duda, Chi, 1992).

Teoria osiągnięcia celów zakłada, że stan zaangażowania w cel, jaki jednostka przyjmuje w danym kontekście osiągnięć jest funkcją motywacyjnych dyspozycji jednostki oraz czynników sytuacyjnych (Roberts, 2012). Motywacja osiągnięć kształtująca się poprzez czynniki sytuacyjne związane z trenerem, drużyną w sportach zespołowych, klubem w sportach indywidualnych, środowiskiem szkolnym, kolegami czy bliskimi tworzy specyficzny klimat motywacyjny. Zagadnienie to przejęto z badań nad środowiskiem szkolnym (Ames i Archer, 1988, Ames, 1992). Klimat zorientowany na osiągnięcia, skupiony na ego (*performance climate, ego-involving climate*) przejawia się w rywalizacji, społecznych porównaniach, dążeniu do bycia rozpoznawanym dzięki swoim wysokim umiejętnościom oraz wywieraniu przez trenera nacisku na zwyciężanie i osiągnięcie wyników (Ommundsen, i in., 2003). Sportowiec postrzega współzawodników jako próbujących go prześcignąć, zawodnicy są karani za błędy, a uznanie ogranicza się tylko do kilku najbardziej utalentowanych graczy. Związane jest to z mniejszą satysfakcją uczestnictwa w drużynie lub klubie i zwiększa obawę przed porażką (Walling, i in., 1993). Klimat zorientowany na mistrzostwo, skupiony na zadaniu (*mastery climate, task-involving climate*) to zaangażowanie w czynność, charakteryzujące się ciężką pracą, nadawaniu wartości nauce, osiągnięciu mistrzostwa, a trener używa swojej własnej miary do oceny demonstrowanych przez zawodnika umiejętności (Ommundsen, i in., 2003). Nagradza on ciężką pracę, a każdy z zawodników czuje, że jest ważny dla drużyny lub klubu. Zawodnicy dzięki temu mniej obawiają się porażki (Walling, i in., 1993). W badaniu Gano-Overway i wsp. (2005) wykazano spójność postrzegania klimatu motywacyjnego wewnątrz drużyny. Wykazano, że zawodnicy postrzegający klimat motywacyjny kreowany przez trenera jako zorientowany głównie na mistrzostwo (zadanie) reprezentują większą dojrzałość moralną oraz popierają bardziej prosportowe zachowania. Natomiast zawodnicy oceniający klimat motywacyjny jako zorientowany na osiągnięcia (ego) są bardziej skłonni do popierania niesportowych, antyspołecznych i amoralnych zachowań (Kavussanu, 2006; Kavussanu i in., 2006; Ommundsen, i in., 2003; Palou, i in., 2013). Ocena przez zawodników klimatu motywacyjnego jako zorientowanego na zadanie sprzyja motywacji wewnętrznej (Blecharz, i in., 2015; Kavussanu i Roberts, 1996), czerpaniu większej radości z uprawianej dyscypliny i odczuwaniu mniejszego napięcia (Newton, i in., 2000; Seifriz, i in., 1992). Klimat motywacyjny może pełnić też rolę mediacyjną we wpływie pro- i antyspołecznych zachowań

na radość z uprawiania sportu (Al Yaaribi i Kavussanu, 2018). Mężczyźni częściej niż kobiety postrzegają klimat jako zorientowany na osiągnięcia (Kavussanu i Roberts, 1996).

2. METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

2.1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE

Jak wiele innych ludzkich postaw, przekonań, dyspozycji behawioralnych, także będące przedmiotem niniejszych badań postawy wobec etyki sportowej, jak również postawy wobec dopingu w sporcie (jako przykładu swoistych antywartości sportu) są warunkowane nie tylko wieloma czynnikami, ale także czynniki te pozostają w różnych relacjach względem siebie. Niektóre z nich mogą wywierać nie tyle, lub nie tylko bezpośredni, lecz także pośredni wpływ na te postawy. Zrozumienie tych wielorakich zależności stanowi jedno z ważniejszych wyzwań nie tylko z poznawczego punktu widzenia, lecz może także rzutować na działania o charakterze praktycznym w sferze wychowania do i poprzez sport.

Istotnym w badaniu postaw sportowych wydaje się ujęcie holistyczne wpływu procesów z różnych dziedzin życia sportowca zamiast badania każdego z czynników w oderwaniu od innych. Próba zgłębienia wpływu wypadkowej różnych czynników na rozwój społeczno-moralny sportowca, wg teorii społeczno-poznawczej (Vallerand i Losier 1994; Vallerand, i in., 1996) wymaga więc zastosowania bardziej zaawansowanych procedur statystycznych korzystających z metod interpretacji przyczynowej związków korelacyjnych wielu zmiennych. Do takich technik należy analiza równań strukturalnych (inaczej analiza ścieżek, ang. *structural equation modeling* – SEM), uwzględniająca zmienne moderujące oraz będące mediatorami we wpływie między dwoma zmiennymi (Hu i Bentler, 1999; Cwalina, 2000; Januszewski, 2011).

Wśród badań ujmujących wpływ kilku czynników na rozwój moralny sportowca przeprowadzono między innymi jednoczesne modelowanie efektów na poziomie grupowym i indywidualnym we wpływie postrzeganego klimatu motywacyjnego na wymiary osobowości sportowej zawodniczek siatkówki z zastosowaniem modelowania wielopoziomowego (Gano-Overway, i in., 2005). Po odnotowaniu spójności w postrzeganiu klimatu motywacyjnego, respektowaniu przepisów i sędziów oraz szanowaniu przeciwniczek na poziomie grupowym, stwierdzono wpływ postrzeganego klimatu motywacyjnego zespołu na respektowanie reguł gry z uwzględnieniem moderującej roli indywidualnych zmiennych w postaci orientacji motywacyjnej zadaniowej i ego. Kombinacja wysokiego poziomu postrzegania klimatu zadaniowego oraz zarówno wysokiej jak i niskiej orientacji ego, sprawiał, że związek między

orientacją zadaniową i respektowaniem reguł był pozytywny. Natomiast niski poziom postrzeganego klimatu zadaniowego sprawiał, że pozytywny związek występował jedynie przy niższym poziomie orientacji ego. Wyniki wg autorów sugerują, że wpływy orientacji zadaniowej na klimat zadaniowy przenikając się próbują przewyciężyć dezadaptacyjny wpływ silnej orientacji ego na respektowanie przepisów i sędziów. Jakkolwiek więc sportowcy mają pewne tendencje dyspozycyjne, postrzegany klimat motywacyjny środowiska sportowego może wpływać na związek tych charakterystyk z postawą sportową (Gano-Overway, i in., 2005).

Z kolei badania w których wykorzystano modelowanie równań strukturalnych wykazały, że klimat zadaniowy wpływał, poprzez orientację zadaniową, na odczuwanie radości z rywalizacji sportowej, choć w przypadku klimatu i orientacji ego taka zależność była nieistotna (Jaakkola, i in., 2016). Inne badania ujawniły na przykład powiązania klimatu motywacyjnego ukierunkowanego na ego z atmosferą moralną, w której aprobowane są niesportowe zachowania (Kavussanu, i in., 2002). W modelu powiązania sportów o średnim i wysokim poziomie kontaktu z niskim poziomem funkcjonowania moralnego pośredniczyła pomiędzy nimi orientacja ego (Kavussanu i Ntoumanis, 2003).

2.2. UZASADNIENIE CELOWOŚCI PODJĘCIA PROBLEMATYKI BADAŃ

Pomimo iż w Polsce prowadzono wiele badań nad postawami wobec *fair play*, głównie wśród młodzieży szkolnej (Bodasińska, 2007; Czechowski, 2010; Nowocień, 2001; Ziółkowski, i in., 2009; Żukowska, 1996; Żukowski, 1996), jak również wśród sportowców (Bodasińska, i in., 2016; Borek i Ratkowska, 2003; Litwiniuk i Cynarski, 2001) miały one w większości charakter diagnostyczny i ateoretyczny. Do nielicznych badań, które podejmowałyby problematykę zachowań etycznych w sporcie, będąc przy tym osadzonymi w określonym paradygmacie, były badania Andrzeja Szmajke (1993), których metodologia odwoływała się do teorii strukturalno-rozwojowych. Nie było natomiast badań wywodzących się z teorii społeczno-psychologicznej, która, jako najbardziej kompleksowo ujmująca zagadnienie uwarunkowań postaw, przekonań i zachowań moralnych w sporcie, oferuje potencjalnie największą wartość predykcyjną.

Tym samym dostrzegamy dwojaką wartość naszych badań: poznawczą oraz praktyczną. Pod pierwszą z wymienionych rozumiemy poszerzenie stanu wiedzy na temat zaproponowanego modelu, pod tą ostatnią natomiast możliwość przełożenia uzyskanych wyników na język praktyki edukacyjnej ukierunkowanej na realizację socjalizacyjnych funkcji sportu. Rozwijanie bardziej efektywnych programów edukacyjnych pozwoli na ugruntowanie i utrzymywanie właściwej postawy sportowej i wobec doping. Poprzez zrozumienie postaw

sportowców przejawiających określone zachowania w sporcie, a także ich źródeł można podjąć próbę zmiany postaw niesportowych, poprzez kształtowanie nowych wzorców zachowań.

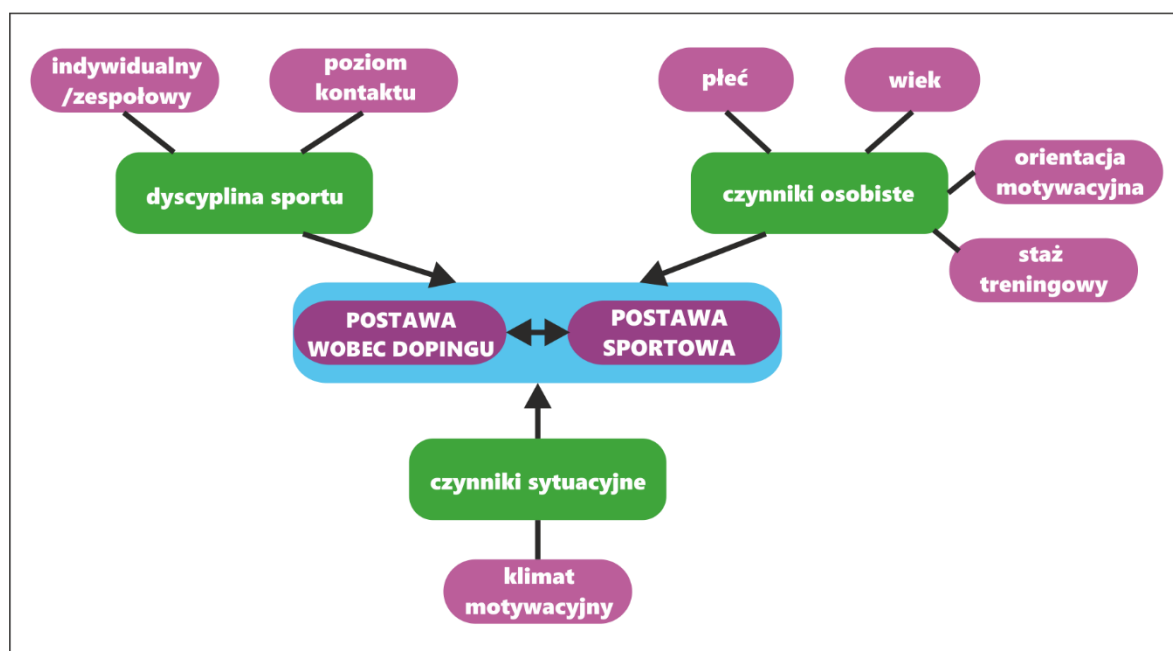
3. CEL BADAŃ, PYTANIA I HIPOTEZY BADAWCZE

3.1. CEL PRACY

W oparciu o teorię społeczno-psychologiczną Valleranda i wsp. (Vallerand i Losier 1994; Vallerand, i in., 1996) dotyczącą uwarunkowań postawy wobec etycznych wartości sportu przyjęto jako cel pracy określenie osobistych, społecznych i sytuacyjnych uwarunkowań/determinantów postaw wobec etycznych wartości sportu.

Przedmiotem badania są postawy wobec wartości sportu, manifestujące się w dwóch zmiennych zależnych: postawie sportowej (postawie wobec *fair play*) i postawie wobec dopingu. Ponieważ obie kategorie wartości były dotychczas ujmowane niezależnie, w niniejszej pracy zostaną zbadane związki pomiędzy nimi.

Zmienne niezależne to trzy grupy czynników zaproponowane przez teorię społeczno-psychologiczną Valleranda i wsp. (Vallerand i Losier 1994; Vallerand, i in., 1996), przedstawione w modelu badań własnych na ryc. 2:

Ryc. 2. Model teoretyczny relacji zakładanych między zmiennymi zależnymi i niezależnymi. Źródło: Opracowanie własne

3.2. PYTANIA BADAWCZE

W ramach realizacji celu badawczego postawiono następujące pytania badawcze:

1. Czy istnieje związek między postawą sportową (*fair play*) a postawą wobec dopingu?
2. Czy zmienne demograficzne (płeć, wiek) są czynnikami różnicującymi postawy wobec etycznych wartości sportu?
3. Czy zakładany model relacyjny trafnie przewiduje postawy sportowców wobec etycznych wartości sportu lub czy i w jakim stopniu zmienne motywacyjne, sytuacyjne oraz dyscyplina sportu przewidują postawy wobec etycznych wartości sportu?

3.3. HIPOTEZY BADAWCZE

W oparciu o założenia teorii oraz wyniki dotychczasowych badań postawiono następujące hipotezy badawcze:

1. Mężczyźni wykazują większą aprobatę dla nieetycznych postaw sportowych niż kobiety, dodatkowo wraz z wiekiem postawa staje się mniej sportowa a postawa wobec dopingu bardziej przychylna.
2. Istnieje zależność pomiędzy postawą sportową a postawą wobec dopingu (hipoteza dwukierunkowa).
3. Orientacja zadaniowa, klimat motywacyjny zadaniowy oraz uprawianie indywidualnej a także niskokontaktowej dyscypliny sportu sprzyja postawom uznającym etyczne wartości sportu, podczas gdy orientacja ego, klimat motywacyjny promujący ego oraz uprawianie sportu zespołowego a także o wyższym poziomie kontaktu współwystępuje z mniejszą aprobatą dla etycznych wartości sportu, a orientacja motywacyjna może pełnić rolę czynnika pośredniczącego we wpływie klimatu motywacyjnego na te postawy.

4. MATERIAŁ I METODY BADAŃ

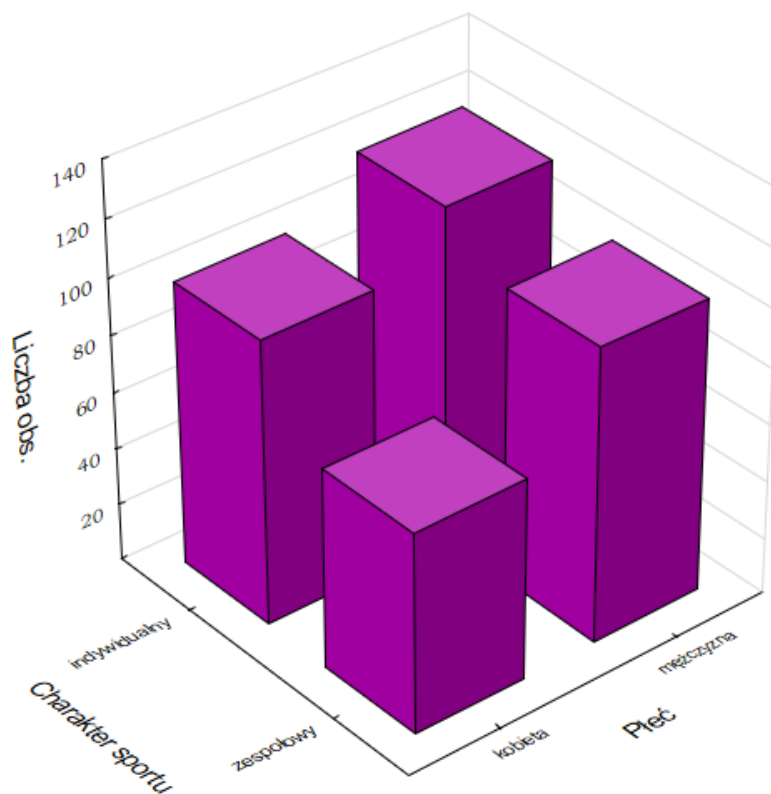
4.1. MATERIAŁ BADAŃ – OPIS BADANEJ POPULACJI

W badaniu wzięli udział zawodnicy sportów indywidualnych i zespołowych współzawodniczący w zawodach na poziomie krajowym i międzynarodowym, w czasie zgrupowań szkoleniowych kadr poszczególnych dyscyplin w Centralnych Ośrodkach Sportu w Spale, Szczyrku i Wałczu w latach 2019-2020. Udział w badaniu był dobrowolny, a respondenci mieli zagwarantowaną całkowitą anonimowość. Przestrzegano zasady ochrony danych osobowych i innych danych wrażliwych, uzyskano także zgodę trenerów i opiekunów zawodników. Na przeprowadzenie badań uzyskano zgodę Komisji Bioetycznej przy Akademii Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach nr KB/48/18.

Przebadano 391 osób, w tym 170 kobiet (43,5%) oraz 221 mężczyzn (56,5%). Średnia wieku badanej grupy wyniosła 20,83 lat (SD=5,31), w tym: 20,89 (SD=5,27) lat u mężczyzn i 20,75 (SD=5,37) u kobiet. Grupa osób w wieku poniżej lub równej 18 liczyła 156 osób (59 kobiet i 97 mężczyzn) natomiast grupa osób powyżej 18 lat – 235 (111 kobiet i 124 mężczyzn).

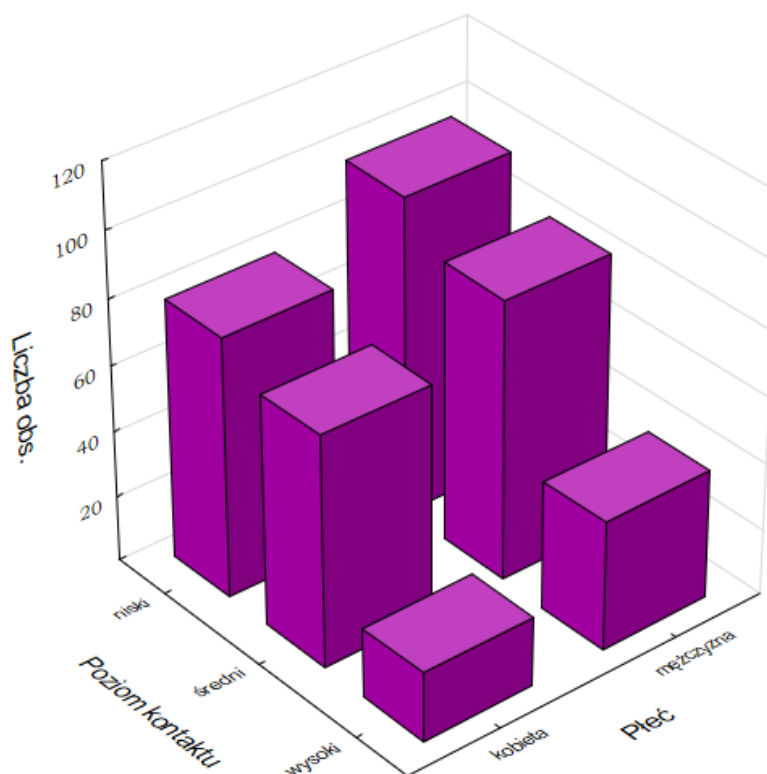
Zastosowano metodę doboru celowego zawodników na wysokim poziomie sportowym, przebywających na zgrupowaniach w ośrodkach sportowych, w oparciu o zakładane cele badawcze. Następnie metodą doboru kwotowego wyodrębniono grupy dyscyplin ze względu na poziom kontaktu z rywalem i współzawodnikami, oraz uprawianie sportów indywidualnych lub zespołowych. W obrębie wybranych grup docelowych, wśród sportowców przebywających na zgrupowaniach w ośrodkach sportowych, odbył się dobór dostępnościowy, oparty o zgodę zawodnika na wypełnienie kwestionariusza badawczego.

Liczba przedstawicieli dyscyplin indywidualnych wyniosła 218 zawodników (55,75%), natomiast zespołowych – 173 (44,25%). Szczegółowe statystyki z uwzględnieniem płci badanych przedstawia wykres 1.

Wykres 1. Liczba osób badanych ze względu na charakter uprawianej dyscypliny sportu (indywidualna/zespołowa) i płeć. Źródło: Opracowanie własne

W badaniu wzięło udział 176 (45,01%) przedstawicieli dyscyplin o niskim, 155 (39,64%) o średnim i 60 (15,35%) o wysokim poziomie kontaktu, według podziału zaproponowanego przez Kavussanu (2007). Wśród sportów nisko kontaktowych znalazły się: lekkoatletyka, pływanie, wioślarstwo, kajakarstwo, wspinaczka sportowa, gimnastyka sportowa, trójbój siłowy, łyżwiarstwo szybkie, biegi narciarskie, skoki narciarskie, triathlon i unihokej. Sporty o średnim poziomie kontaktu reprezentowane są przez zespołowe gry sportowe. Wśród sportów o wysokim poziomie kontaktu wystąpiły sporty walki, szermierka i pięciobój nowoczesny. Szczegółową statystykę ze względu na płeć przedstawia wykres 2.

Wykres 2. Liczba osób badanych ze względu na poziom kontaktu uprawianej dyscypliny sportu i płeć. Źródło: Opracowanie własne

4.2. METODY, TECHNIKI I NARZĘDZIA BADAWCZE

Badania zostały przeprowadzone metodą sondażu diagnostycznego z zastosowaniem techniki ankietowej. Wobec braku stosownych narzędzi w języku polskim, wszystkie narzędzia za wyjątkiem PEAS zostały zaadoptowane zgodnie z procedurą tłumaczenie-tłumaczenie zwrotne. W pierwszym etapie pozycje skali zostały przetłumaczone z języka angielskiego na język polski. W drugim etapie polskie wersje narzędzi zostały przetłumaczone na język angielski przez innych tłumaczy. Następnie sędziowie kompetentni dokonali porównania, oceny i ostatecznego opracowania kwestionariuszy w języku polskim.

Do oceny rzetelności narzędzi zastosowano metodę zgodności wewnętrznej wzorem α Cronbacha (Cronbach, 1951), przyjmując za Sokołowskim i Saganem (1999) $\alpha > 0,6$ jako zakres akceptowalności narzędzia.

Wykorzystano następujące narzędzia badawcze:

- **Wielowymiarowa Skala Orientacji Sportowej** (Multidimensional Sportsmanship Orientations Scale; Vallerand i in., 1997a). Skala ta jest przeznaczona do oceny różnic

indywidualnych w postawach wobec etycznych wartości sportu (Vallerand i Losier 1994; Vallerand, i in., 1996). Składa się z 25 stwierdzeń oceniających 5 czynników (w nawiasach podano przykładowe sformułowania):

- 1) zaangażowanie w sport, czyli chętnie uczestniczenie i dawanie z siebie wszystkiego podczas treningów i zawodów (np. „Nie poddaję się nawet gdy popełnię wiele błędów”),
- 2) stosowanie się do etosu dyscypliny sportu - na przykład podawanie dłoni rywalowi, docenianie dobrej gry rywali, czy godzenie się z przegraną (np. „Po zawodach gratuluję rywalom dobrego występu”),
- 3) respektowanie przepisów i decyzji sędziowskich, niezależnie od ich oceny (np. „Stosuję się do decyzji sędziowskich”),
- 4) szacunek dla przeciwnika, okazywany np. poprzez rezygnację z przewagi losowej powstałej wskutek potknięcia lub kontuzji rywala (np. „Kiedy przeciwnik/przeciwniczka dozna kontuzji, proszę sędziego/sędzię o zatrzymanie gry, aby mógł/mogła otrzymać pomoc”),
- 5) negatywne podejście do sportowej postawy przejawiające się tendencją do zwyciężania za wszelką cenę, okazywania złości po popełnieniu błędów i współzawodniczenia dla osobistych zaszczytów i nagród (np. „Gdy po zawodach trener wytyka mi moje błędy, nie chcę się przyznać do ich popełnienia”).

Odpowiedzi udzielane są na 5-stopniowej skali Likerta (od „1-nie odpowiada mi wcale” do „5-zdecydowanie mi odpowiada”).

Wartości alfa okazały się akceptowalne do wysokich w przypadku czterech podskal: zasady życia społecznego ($\alpha=0,71$), zasady i sędziowie ($\alpha=0,71$), zaangażowanie ($\alpha=0,69$) oraz przeciwnik ($\alpha=0,65$). Piąta podskala – negatywnego podejścia – uzyskała wartość alfa świadcząca o niskiej rzetelności ($\alpha=0,41$). Należy w tym miejscu zauważyć, że podobnie niskie wartości współczynnika alfa Cronbacha uzyskiwano w innych badaniach z zastosowaniem opisywanego narzędzia i rezygnowano z tej podskali w dalszym badaniu (de Bofarull de Torrents i Cusi, 2014; Dunn i Dunn, 1999; Sezen-Balçikanli, 2014). Ponadto, zgodnie z oczekiwaniem, kierunek wykazanych korelacji negatywnego podejścia do czynników związanych z utożsamianiem się z postawą prosportową przyjmował wartość delikatnie ujemną $-0,03$, lecz nie był to wynik istotny statystycznie. Ostatecznie zdecydowano o nie włączaniu tej skali do wyniku ogólnego.

• **Skala Postaw Wobec Dopingu** (Performance Enhancement Attitude Scale – PEAS; Petróczi i Aidman, 2009) w polskiej adaptacji (Sas-Nowosielski i Budzisz, 2018).

Narzędzie przeznaczone jest do pomiaru postawy sportowców wobec stosowania nielegalnego wspomagania farmakologicznego. Stanowi więc niejako uzupełnienie ogólnej postawy sportowej o wartości, które nie są ujęte wprost w skali MSOS, choć mieszczą się w kategorii szeroko rozumianej etyki sportu. Polska wersja skali PEAS obejmuje 11 stwierdzeń odnoszących się do stopnia akceptacji przez badanego zachowań związanych z naruszaniem przepisów przeciwdziałania dopingowi w sporcie (np. „Doping nie jest oszustwem, bo wszyscy go stosują”). Każde ze stwierdzeń jest oceniane na 6-stopniowej skali Likerta (od „1- zdecydowanie się nie zgadzam” do „6 – całkowicie się zgadzam”).

Rzetelność narzędzi okazała się wysoka: $\alpha=0,87$, podobnie jak w pilotażowych badaniach inicjujących polską wersję kwestionariusza (Sas-Nowosielski i Budzisz, 2018). Korelacje pomiędzy zmiennymi skali wyniosły 0,38.

- **Kwestionariusz Orientacji Motywacyjnej w Sporcie** (Task and Ego Orientation in Sport Questionnaire - TEOSQ; Duda i Nicholls, 1992; Duda, i in., 1995). Kwestionariusz służy do pomiaru nasilenia obu rodzajów orientacji motywacyjnej – ego oraz zadaniowej – zoperacjonalizowanych zgodnie z teorią orientacji osiągnięć (Nicholls, 1984, 1989). Narzędzie składa się z 13 stwierdzeń (7 odnoszących się do orientacji zadaniowej i 6 do orientacji ego) ocenianych na 5-stopniowej skali Likerta, od „1 – zdecydowanie się nie zgadzam” do „5 – zdecydowanie się zgadzam” i zakotwiczonych w stwierdzeniu „W sporcie odnoszę największe sukcesy, kiedy...”. Przykładowe stwierdzenie dotyczące orientacji zadaniowej to np. „Uczę się nowych umiejętności poprzez ciężki trening”, a odnoszące się do orientacji ego – „Inni nie są tak dobrzy, jak ja”.

Wskaźnik α Cronbacha uzyskał wartości świadczące o wysokiej rzetelności: orientacja na zadanie $\alpha=0,83$, a orientacja na ego - $\alpha=0,82$. Korelacja pomiędzy orientacją na zadanie i orientacją na ego wyniosła 0,10. Potwierdza to uznanie ich za niezależne czynniki (Nicholls i in., 1989, Tomczak i in., 2020). Powstała niemal równoległe z niniejszą polska wersja kwestionariusza (Tomczak i in., 2020) wykazuje podobną rzetelność α Cronbacha (orientacja na zadanie: $\alpha=0,81$, orientacja na ego: $\alpha=0,84$).

- **Kwestionariusz Postrzegania Klimatu Motywacyjnego w Sporcie** – wersja 2 (Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire-2; PMCSQ-2; Newton i in., 2000) służy do oceny w jaki sposób zawodnicy postrzegają w swoim zespole lub klubie klimat motywacyjny kreowany przez trenera. Skala zawiera 33 stwierdzenia rozpoczynające się od zdania „W naszym zespole...”. W ramach klimatu zorientowanego na zadanie wyodrębniono takie czynniki, jak: podejmowanie wysiłku w celu doskonalenia (np. „Trener/trenerka wymaga od nas, byśmy próbowali/próbowały nowych umiejętności”), ważna rola wszystkich członków

zespołu (np. „Każdy zawodnik/zawodniczka wnosi ważny wkład do zespołu”) i wspólna nauka (np. „Trener/trenerka zachęca zawodników/zawodniczki do pomagania sobie nawzajem). W podskali klimatu ego wyróżniono również 3 czynniki: wewnątrzgrupową rywalizację (np. „Zawodnicy/zawodniczki są zachęcani/zachęcane) do tego, by być lepszymi jedni/jedne od drugich”), nierówne uznanie u trenera (np. „Trener/trenerka ma swoich ulubieńców/swoje ulubienice”) oraz karanie za błędy (np. „Karą za popełnione błędy jest niewystawianie na zawody”). Zgodność stwierdzeń oceniana jest na 5-stopniowej skali Likerta od „1 – zdecydowanie się nie zgadzam” do „5 – zdecydowanie się zgadzam”. Rzetelność miar kwestionariusza kształtowała się na zadowalającym poziomie: w skali klimatu motywacyjnego nastawionego na zadanie wyniosła $\alpha=0,78$, a w skali klimatu nastawionego na ego - $\alpha=0,70$. Korelacja pomiędzy obydwoimi typami klimatu była umiarkowanie ujemna ($r=-0,36$).

Zestaw narzędzi zawierał również pytania o dane demograficzne takie jak wiek, płeć, uprawiana dyscyplina sportu, staż treningowy, poziom zaawansowania oraz liczba występów w reprezentacji Polski.

4.3. METODY ANALIZY STATYSTYCZNEJ

Analizę danych empirycznych rozpoczęto od sporządzenia statystyk opisowych badanych zmiennych zależnych oraz niezależnych dla całej próby oraz z podziałem wg płci, wieku, i dyscypliny sportu. Następnie sprawdzono normalność rozkładów zmiennych testem Shapiro-Wilka i zweryfikowano jednorodność wariancji testem Levene’a oraz – dla porównania – testem Browna-Forsythe’a. Wyniki tych testów oraz liczebność próby ($N=371$) pozwoliły oprzeć analizy o testy parametryczne do oceny istotności różnic między badanymi zmiennymi (Lumley, i in., 2002; Ghasemi i Zahediasl, 2012).

W celu udzielenia odpowiedzi na pytania badawcze o różnice w postawach wobec etycznych wartości sportu ze względu na płeć, wiek oraz charakter współzawodnictwa zastosowano test t istotności różnic dla prób niezależnych. Wyniki analizy uzupełniono o miarę wielkości efektu d-Cohena (Cohen, 1988).

Różnice w omawianych postawach pomiędzy zawodnikami dyscyplin o różnym poziomie kontaktu oraz przejawiającymi odmienne kombinacje rodzajów orientacji motywacyjnej oraz klimatu motywacyjnego zbadano przeprowadzając analizę wariancji ANOVA, wraz z towarzyszącą jej miarą wielkości efektu η^2 (King i Minium, 2009).

W celu dokładniejszego zbadania związków między teorią a jej empirycznymi argumentami oraz podjęcia próby określenia dopuszczalnych związków przyczynowych, które mogą zachodzić pomiędzy zmiennymi zastosowano analizę równań strukturalnych (ścieżkową;

Structural Equation Modelling – SEM; Januszewski, 2011). Polega ona na testowaniu modelu poprzez dążenie do osiągnięcia jak największego podobieństwa struktury równań liniowych i diagramu ścieżkowego świadczącego o dobroci dopasowania modelu do danych. Analiza ta pozwala uwzględnić, oprócz jawnych, również ukryte zmienne, których nie założono w modelu, gdyż nie jest znana całkowita wariancja zmiennej zależnej. Wprowadzane do modelu zmienne resztowe (ϵ) odzwierciedlają wpływ tych zmiennych (Cwalina, 2000). Kluczową rolę w wyjaśnianiu przyczyn występowania różnic między zmiennymi mogą odgrywać mediatory, czyli zmienne pośredniczące oraz moderatory – zmienne wpływające na związek między innymi zmiennymi. Dzięki tym wszystkim właściwościom możliwa jest dokładniejsza analiza i interpretacja wyników w świetle teorii (Januszewski, 2011).

Stosowanie analizy równań strukturalnych wymaga spełnienia założenia o wielowymiarowym rozkładzie normalnym. Testy normalności rozkładu pokazały, że rozkład części zmiennych (klimat orientacyjny ego, orientacja motywacyjna zadaniowa oraz postawa sportowa) oraz wielowymiarowy rozkład odbiegają od normalnego, jednak bezwzględne wartości skośności i kurtozy nie przekraczają krytycznych wartości (odpowiednio 2 dla skośności i 10 dla kurtozy), dlatego możliwe jest zastosowanie analizy równań strukturalnych metodą największej wiarygodności (Arbuckle, 2017).

W celu określenia struktury relacji oraz określenia bezpośrednich i pośrednich związków pomiędzy badanymi zmiennymi sporządzono model teoretyczny, w którym zmiennymi zależnymi były postawy: sportowa i wobec dopingu, zmienne niezależne stanowiły natomiast: klimat motywacyjny, rodzaj dyscypliny sportu (indywidualny, zespołowy), rodzaj sportu ze względu na poziom kontaktu oraz orientacja motywacyjna. Ten ostatni czynnik potraktowano w modelu jako zmienną pośredniczącą we wpływie klimatu motywacyjnego na zmienne zależne, przy czym zbadano również jej bezpośredni związek ze zmiennymi zależnymi (zob. ryc. 3, s. 61).

5. WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

5.1. ANALIZA OPISOWYCH CECH POSTAWY SPORTOWEJ I POSTAWY WOBEC DOPINGU

Jak przedstawiono w tabeli 1 w wynikach populacji badanych sportowców mediana była bardzo zbliżona do średniej, a część rozkładów lekko skośnych. Średnie dla podskali postawy sportowej wyniosły od $M=3,34$ w przypadku podskali szacunku dla przeciwnika do $M=4,48$ dla podskali zaangażowanie. Oznacza to postawy od neutralnej z tendencją do pozytywnej do pozytywnej o dość dużej sile. Co poniekąd zrozumiałe, najsilniejszą postawą była ta odnosząca

się do zaangażowania w trening. Co w pewnym sensie również zrozumiałe, choć mniej pożądanego z humanistycznego punktu widzenia, postawą najbardziej zbliżoną do neutralnej lub stanu ambiwalencji była postawa szacunku wobec rywali. Należy ona z pewnością do bardziej wymagającej moralnie od etyki pracowitości, do której odnosi się pierwsza z wymienionych, jednak z drugiej strony to właśnie w niej ogniskuje się potencjał sportu w zakresie kształtowania charakteru moralnego.

Średnia postawy wobec dopingu wyniosła $M=1,78$, co świadczy o niskim poziomie akceptacji badanych dla treści stwierdzeń, z których zbudowana jest skala. Oznacza to zatem postawę nieprzychylną przyjmowaniu zabronionych środków wspomagających. Szczegółowe wyniki przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Statystyki opisowe badanych zmiennych zależnych ułożone w hierarchii od najwyższej do najniższej średniej

Zmienna zależna	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K
PS zaangażowanie	4,48	0,51	4,60	2,40	5,00	-1,15	1,07
PS zasady życia społ.	4,25	0,60	4,40	2,40	5,00	-0,73	-0,03
PS zasady i sędziowie	3,93	0,61	4,00	1,00	5,00	-0,68	0,87
PS przeciwnik	3,34	0,79	3,40	1,00	5,00	-0,15	-0,23
PS wszystkie czynniki	4,00	0,46	4,05	2,30	4,95	-0,53	0,44
Postawa wobec dopingu	1,78	0,84	1,55	1,00	5,18	1,61	2,70

PS – postawa sportowa; pogrubioną czcionką oznaczono główne zmienne. Źródło: Opracowanie własne

Porównanie postaw pomiędzy zawodnikami a zawodniczkami ujawniło, iż statystycznie istotne różnice wystąpiły w podskali zaangażowania oraz postawie wobec dopingu. W obu przypadkach mężczyźni uzyskali wyższą średnią niż kobiety, przy czym wielkość efektu w pierwszym przypadku była mała, w drugim - umiarkowana. Dokładne dane zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych zależnych ze względu na płeć

Zmienna zależna	Płeć	n	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K	t	d
PS zaangażowanie	kobieta	170	4,42	0,49	4,40	2,60	5,00	-0,98	0,86	-2,26*	0,23
	mężczyzna	221	4,53	0,52	4,80	2,40	5,00	-1,30	1,47		
PS zasady życia społ.	kobieta	170	4,24	0,60	4,40	2,60	5,00	-0,64	-0,36	-0,19	0,02
	mężczyzna	221	4,25	0,60	4,40	2,40	5,00	-0,80	0,25		
PS zasady i sędziowie	kobieta	170	3,93	0,60	4,00	2,40	5,00	-0,68	<0,01	0,18	0,02
	mężczyzna	221	3,92	0,62	4,00	1,00	5,00	-0,68	1,51		
PS przeciwnik	kobieta	170	3,34	0,74	3,40	1,20	5,00	0,15	-0,35	0,20	0,02
	mężczyzna	221	3,33	0,83	3,40	1,00	5,00	-0,30	-0,22		
PS wszystkie czynniki	kobieta	170	3,98	0,44	3,00	2,70	4,95	0,33	0,22	-0,54	0,06
	mężczyzna	221	4,01	0,48	3,00	2,30	4,95	0,55	0,82		
Postawa wobec dopingu	kobieta	170	1,60	0,67	1,45	1,00	4,36	1,59	2,80	-3,70*	0,39
	mężczyzna	221	1,92	0,93	1,64	1,00	5,18	-1,44	1,84		

PS – postawa sportowa, * – $p < 0,05$, * – $p < 0,001$. Źródło: Opracowanie własne

W obrębie drugiej ze zmiennych demograficznych, wieku, istotne różnice stwierdzono w odniesieniu do zasad szacunku wobec przepisów i sędziów oraz wobec przeciwnika. W obu przypadkach silniejsze postawy deklarowali zawodnicy dorośli (powyżej 18 r.ż.) niż młodzież sportowa, lecz wielkość efektu nie była duża (zob. tabela 3). Co interesujące, gdy porównania obu grup wiekowych dokonano odrębnie u przedstawicieli obu płci, okazało się, że podana zależność dotyczy wyłącznie mężczyzn (zob. tabela 4, tabela 5).

Tabela 3. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych ze względu na wiek

Zmienna zależna	Grupy wiekowe	n	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K	t	d
PS zaangażowanie	<=18	156	4,52	0,52	4,80	2,40	5,00	-1,39	1,76	1,15	0,12
	>18	235	4,46	0,50	4,60	2,60	5,00	-1,00	0,70		
PS zasady życia społ.	<=18	156	4,25	0,60	4,40	2,40	5,00	-0,61	-0,25	0,02	<0,01
	>18	235	4,25	0,60	4,40	2,40	5,00	-0,81	0,14		
PS zasady i sędziowie	<=18	156	3,81	0,65	4,00	1,00	5,00	-0,89	1,42	-3,16*	0,32
	>18	235	4,01	0,57	4,00	2,40	5,00	-0,40	-0,23		
PS przeciwnik	<=18	156	3,20	0,76	3,20	1,40	5,00	-0,14	-0,10	-2,86*	0,30
	>18	235	3,43	0,80	3,40	1,00	5,00	-0,20	-0,26		
PS wszystkie czynniki	<=18	156	3,94	0,45	3,95	2,30	4,95	-0,67	1,06	-1,95	0,20
	>18	235	4,04	0,46	4,10	2,70	4,95	-0,48	0,08		
Postawa wobec dopingu	<=18	156	1,79	0,89	1,55	1,00	5,18	1,71	3,14	0,23	0,02
	>18	235	1,77	0,81	1,55	1,00	4,91	1,52	2,25		

PS – postawa sportowa, * – $p < 0,05$, * – $p < 0,001$. Źródło: Opracowanie własne

Tabela 4. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych ze względu na wiek w grupie kobiet

Zmienna zależna	Grupy wiekowe	n	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K	t	d
PS zaangażowanie	<=18	59	4,42	0,52	4,40	2,40	5,00	-0,89	0,40	-0,01	0,32
	>18	111	4,42	0,50	4,40	2,60	5,00	-1,04	1,17		
PS zasady życia społ.	<=18	59	4,32	0,60	4,40	2,40	5,00	-0,41	-0,87	1,15	0,02
	>18	111	4,20	0,60	4,40	2,40	5,00	-0,68	-0,35		
PS zasady i sędziowie	<=18	59	3,83	0,65	4,00	1,00	5,00	-0,87	-0,08	-1,69	0,27
	>18	111	3,99	0,57	4,00	2,40	5,00	-0,60	-0,02		
PS przeciwnik	<=18	59	3,27	0,76	3,40	1,40	5,00	-0,19	-0,11	-0,99	0,15
	>18	111	3,39	0,80	3,40	1,00	5,00	0,08	-0,49		
PS wszystkie czynniki	<=18	59	3,96	0,45	4,00	2,30	4,95	-0,54	0,09	-0,61	0,09
	>18	111	4,00	0,46	4,05	2,70	4,95	-0,38	-0,20		
Postawa wobec doping	<=18	59	1,63	0,89	1,45	1,00	5,18	1,19	1,04	0,40	0,05
	>18	111	1,59	0,81	1,36	1,00	4,91	1,83	4,02		

PS – postawa sportowa, * – $p < 0,05$, ‡ – $p < 0,001$. Źródło: Opracowanie własne

Tabela 5. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych ze względu na wiek w grupie mężczyzn

Zmienna zależna	Grupy wiekowe	n	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K	t	d
PS zaangażowanie	<=18	97	4,58	0,52	4,80	2,40	5,00	-1,77	3,05	1,23	0,16
	>18	124	4,50	0,50	4,60	2,60	5,00	-1,01	0,42		
PS zasady życia społ.	<=18	97	4,21	0,60	4,20	2,40	5,00	-0,65	-0,19	-0,96	0,13
	>18	124	4,29	0,60	4,40	2,40	5,00	-0,94	0,79		
PS zasady i sędziowie	<=18	97	3,80	0,65	3,80	1,00	5,00	-0,89	1,99	-2,69*	0,36
	>18	124	4,02	0,57	4,00	2,40	5,00	-0,16	-0,54		
PS przeciwnik	<=18	97	3,15	0,76	3,20	1,40	5,00	-0,17	-0,31	-2,83*	0,41
	>18	124	3,47	0,80	3,40	1,00	5,00	-0,43	0,04		
PS wszystkie czynniki	<=18	97	3,94	0,45	3,95	2,30	4,95	-0,66	0,99	-2,06*	0,29
	>18	124	4,07	0,46	4,10	2,70	4,95	-0,57	0,45		
Postawa wobec doping	<=18	97	1,89	0,89	1,64	1,00	5,18	1,64	2,48	-0,38	0,06
	>18	124	1,94	0,81	1,64	1,00	4,91	1,25	1,25		

PS – postawa sportowa, * – $p < 0,05$, ‡ – $p < 0,001$. Źródło: Opracowanie własne

5.2. CZYNNIKI OSOBISTE I ICH ZWIĄZEK Z POSTAWAMI WOBEC ETYCZNYCH WARTOŚCI SPORTU

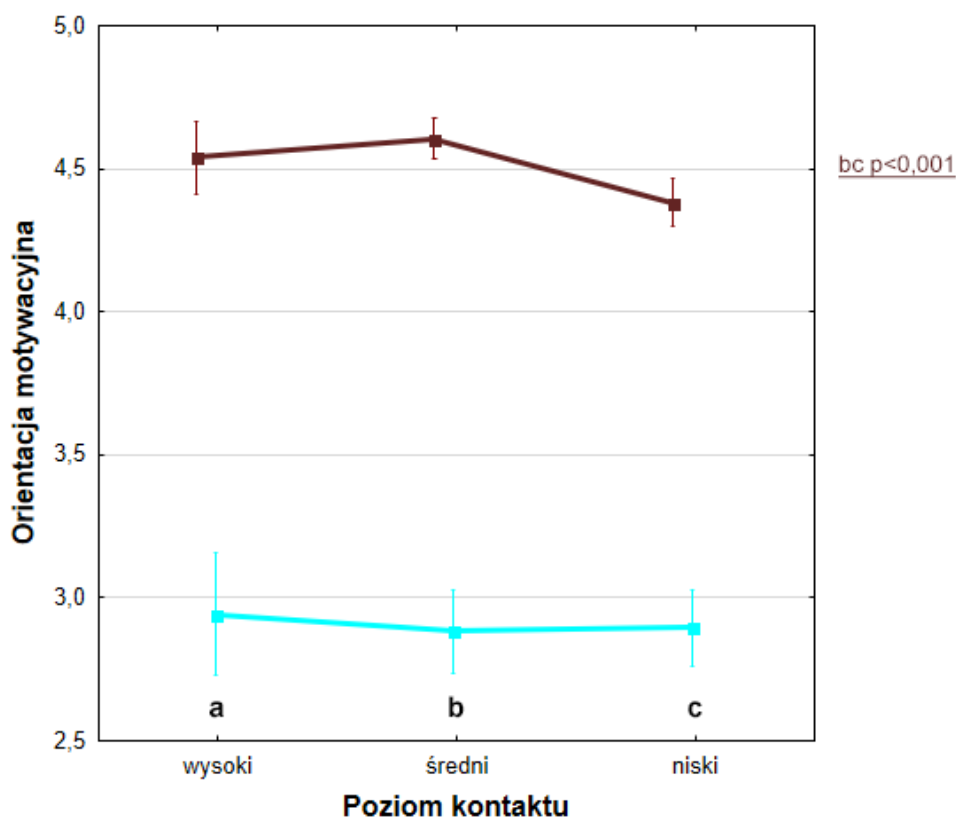
Jak już wspomniano we wcześniejszej części pracy, w modelu stanowiącym podstawę badań własnych do czynników osobistych zalicza się zmienne demograficzne, głównie płeć, oraz motywacyjne, a wśród nich zwłaszcza orientację motywacyjną. Średnia dla orientacji zadaniowej wyniosła w badanej grupie 4,49, natomiast orientacji ego 2,90 (zob. tabela 6). Badanych sportowców można zatem opisać jako osoby wysoce zorientowane zadaniowo i umiarkowanie – ego. W przypadku orientacji motywacyjnej nie wykazano w teście t-studenta istotnych różnic pomiędzy kobietami i mężczyznami, ani zawodnikami w różnym wieku (zob. tabela 7 i tabela 8). Istotna różnica wystąpiła natomiast pomiędzy zawodnikami dyscyplin indywidualnych i zespołowych. Dotyczyła ona jedynie orientacji zadaniowej, która była silniejsza u sportowców uprawiających dyscypliny zespołowe. Osobne analizy w grupie kobiet i mężczyzn potwierdziły występowanie zależności u obu płci, przy czym wśród kobiet siła efektu była zbliżona do przeciętnej, podczas gdy u mężczyzn pozostała niska (zob. tabela 9).

W celu określenia różnic w orientacji motywacyjnej ze względu na poziom kontaktu uprawianej dyscypliny sportu, stwierdzono, że jedynie w obrębie orientacji zadaniowej zawodnicy sportów średniokontaktowych wykazywali ją silniej, niż zawodnicy sportów o niskim poziomie kontaktu (zob. wykres 3). Analiza przeprowadzona osobno dla kobiet i mężczyzn ujawniła, tak jak w przypadku sportów indywidualnych i zespołowych, podobne różnice u obydwu płci (k: $F_{(2,167)}=4,91$, $p=0,008$; m: $F_{(2,218)}=4,11$, $p=0,018$), przy czym u mężczyzn siła efektu była niska ($\eta^2=0,04$), natomiast u kobiet wzrosła do umiarkowanej ($\eta^2=0,06$).

Tabela 6. Statystyki opisowe zmiennej niezależnej – orientacji motywacyjnej

Zmienna	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K
Orientacja zadaniowa	4,49	0,52	4,71	2,43	5,00	-1,30	1,70
Orientacja ego	2,90	0,89	2,83	1,00	5,00	0,01	-0,40

Orientacja – motywacyjna. Źródło: Opracowanie własne

■ Orientacja zadaniowa. $F(2,388)=8,25$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,04$
■ Orientacja ego. $F(2,388)=0,09$; $p=0,910$; $\eta^2<0,01$
 Orientacja - motywacyjna

Wykres 3. Orientacja motywacyjna z podziałem na zawodników sportów o wysokim, średnim i niskim poziomie kontaktu z rywalem.

U dołu wykresu wyniki analizy wariacji, istotność poszczególnych wyników oraz cząstkowa wielkość efektu η^2 . Podkreślone zostały główne zmienne. Po prawej stronie umieszczone zostały wyniki analizy post-hoc istotnych różnic. Źródło: Opracowanie własne

Tabela 7. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych zależnych ze względu na płeć

Zmienna	Płeć	n	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K	t	d
Orientacja zadaniowa	kobiety	170	4,51	0,51	4,71	2,43	5,00	-1,45	2,51	0,62	0,06
	mężczyźni	221	4,48	0,53	4,71	2,43	5,00	-1,20	1,24		
Orientacja ego	kobiety	170	2,86	0,86	2,83	1,00	5,00	0,14	0,01	-0,71	0,08
	mężczyźni	221	2,93	0,91	3,00	1,00	5,00	-0,09	-0,62		

Orientacja – motywacyjna, * – $p<0,05$, * – $p<0,001$. Źródło: Opracowanie własne

Tabela 8. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych zależnych ze względu na wiek

Zmienna	Wiek	n	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K	t	d
Orientacja zadaniowa	<=18	156	4,53	0,53	4,71	2,57	5,00	-1,51	2,17	1,24	0,12
	>18	235	4,47	0,51	4,57	2,43	5,00	-1,18	1,53		
Orientacja ego	<=18	156	3,00	0,88	3,00	1,00	5,00	0,00	-0,37	1,77	0,19
	>18	235	2,83	0,89	2,83	1,00	5,00	0,01	-0,41		

Orientacja – motywacyjna, * – $p<0,05$, * – $p<0,001$. Źródło: Opracowanie własne

Tabela 9. Parametry opisowe oraz analiza rozkładu różnic zmiennej orientacja motywacyjna ze względu na charakter sportu (indywidualny, zespołowy) ogólne oraz z podziałem na kobiety i mężczyzn

Zmienna	Rodzaj sportu	n	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K	t	d
Orientacja zadaniowa	indywid.	218	4,41	0,55	4,57	2,43	5,00	-1,12	1,03	-3,64*	0,38
	zesp.	173	4,60	0,45	4,71	2,43	5,00	-1,56	3,13		
Orientacja ego	indywid.	218	2,92	0,87	2,83	1,00	5,00	<-0,01	1,03	0,62	0,06
	zesp.	173	2,87	0,91	2,83	1,00	5,00	0,02	-0,68		
Kobiety											
Orientacja zadaniowa	indywid.	100	4,42	0,57	4,57	2,43	5,00	-1,28	1,54	-3,08*	0,49
	zesp.	70	4,65	0,35	4,71	3,86	5,00	-0,74	-0,74		
Orientacja ego	indywid.	100	2,88	0,86	2,83	1,00	5,00	0,06	0,24	0,39	0,05
	zesp.	70	2,83	0,86	2,83	1,00	4,67	0,24	-0,20		
Mężczyźni											
Orientacja zadaniowa	indywid.	118	4,41	0,53	4,57	2,57	5,00	-0,95	0,55	-2,23*	0,29
	zesp.	103	4,56	0,51	4,71	2,43	5,00	-1,60	2,79		
Orientacja ego	indywid.	111	2,96	0,88	3,00	1,00	5,00	-0,06	-0,35	0,52	0,08
	zesp.	103	2,89	0,95	3,00	1,00	5,00	-0,10	-0,87		

Orientacja – motywacyjna, * – $p<0,05$, * – $p<0,001$. Źródło: Opracowanie własne

Wykazano umiarkowaną korelację pomiędzy czynnikiem postawy sportowej – zaangażowaniem a orientacją motywacyjną zadaniową. Postawa wobec dopingu, zgodnie z oczekiwaniami korelowała ujemnie z orientacją zadaniową oraz dodatnio z orientacją ego. Korelacje te były jednak słabe. Wśród kobiet korelacja między zaangażowaniem a orientacją motywacyjną zadaniową była wysoka (por. Aneks, tabele 23, 24, 25, s. 137-139).

Z uwagi na wspomnianą wcześniej ortogonalność obu orientacji, badanych podzielono na cztery grupy wyłonione na podstawie profili motywacyjnych, utworzonych za pomocą podziału wg mediany (*median-split*) wyników uzyskanych przez badanych w obu podskalach orientacji (Duda, i in., 1991; Lochbaum, 2016; Nicholls, 1984; Nicholls i in., 1989; Roberts, i in., 1996; Tomczak i in., 2020). Wartości powyżej mediany zostały zaklasyfikowane jako wysoki poziom danego rodzaju orientacji (zadaniowej lub ego), natomiast wartości poniżej mediany – jako niski jej poziom. Utworzono w ten sposób 4 grupy:

- 1) wysoce zorientowani zadaniowo oraz wysoce zorientowani ego (wysoko Z-wysoko E),
- 2) wysoce zorientowani zadaniowo oraz nisko zorientowani ego (wysoko Z-nisko E),
- 3) nisko zorientowani zadaniowo oraz wysoce zorientowani ego (nisko Z-wysoko E),
- 4) nisko zorientowani zadaniowo oraz nisko zorientowani ego (nisko Z-nisko E).

W Tabeli 10 przedstawiono liczebności grup wraz z podziałem na kobiety i mężczyzn.

Tabela 10. Liczebność badanych w grupach o różnych profilach motywacyjnych

Poziom orientacji motywacyjnej zadaniowej i ego	N	w tym kobiet	w tym mężczyzn
wysoko Z-wysoko E	115	51	64
wysoko Z-nisko E	85	36	49
nisko Z-wysoko E	110	45	65
nisko Z-nisko E	81	38	43

Z – orientacja motywacyjna zadaniowa, E – orientacja motywacyjna ego. Źródło: Opracowanie własne

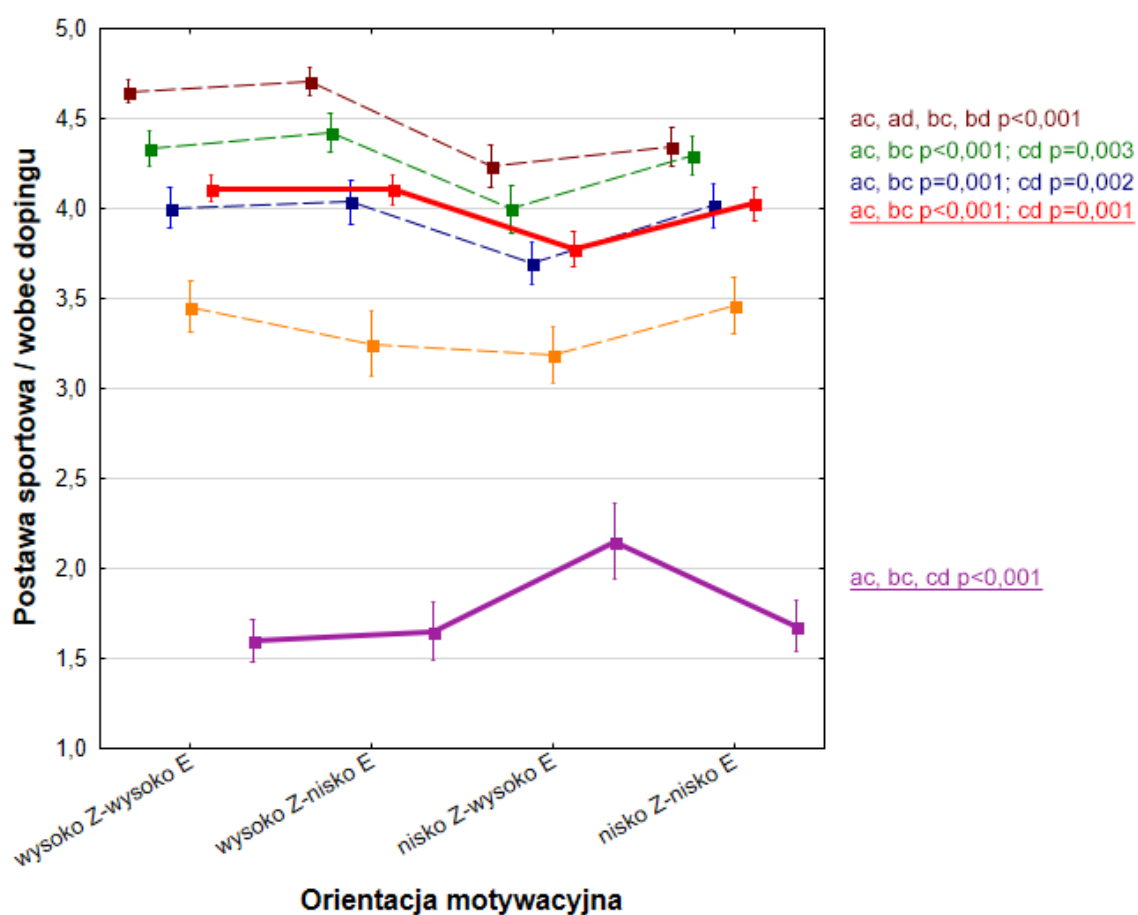
W celu wykrycia różnic w postawach wobec etycznych wartości sportu w powyższych grupach przeprowadzono analizę ANOVA. Jak przedstawiono na wykresie 3 istotne różnice zaobserwowano w obrębie wszystkich zmiennych zależnych. Siła efektu dla pozytywnego aspektu postawy sportowej oraz postawy wobec dopingu była umiarkowana, a w przypadku negatywnego aspektu postawy sportowej – niska.

Analiza post hoc wykazała, że wszystkie czynniki postawy sportowej, oprócz szacunku dla przeciwnika, wykazywały istotne różnice pomiędzy grupami (zob. wykres 4). W analizie postaw sportowych zaobserwowano, że u zawodników o wysokim poziomie orientacji ego i niskim orientacji zadaniowej są one najsłabsze. W obrębie szacunku dla rywala wspomniana grupa także uzyskała najniższy wynik, choć w tym wypadku pomimo istotności stwierdzonej w analizie ANOVA, analiza post hoc wykazała jedynie trend w kierunku istotności różnic pomiędzy rzeczoną grupą a obiema grupami o wysokim poziomie orientacji zadaniowej.

Rozkład wyników postawy wobec dopingu potwierdził wnioski płynące z analizy postaw opisanych powyżej. Także w tym przypadku grupa o wysokim poziomie orientacji ego oraz niskim zadaniowej deklarowała mniej krytyczną postawę wobec tego zjawiska niż każda z pozostałych grup (zob. wykres 4).

Analogiczna analiza przeprowadzona z podziałem ze względu na płeć, przedstawiona na wykresach 5 i 6, ujawniła podobny rozkład wyników, choć wśród kobiet nieistotne okazały się różnice w postawie wobec dopingu. U mężczyzn nie wystąpiły różnice pomiędzy dwoma typami orientacji niskozadaniowej w postawie sportowej. Z kolei wielkość efektu różnic

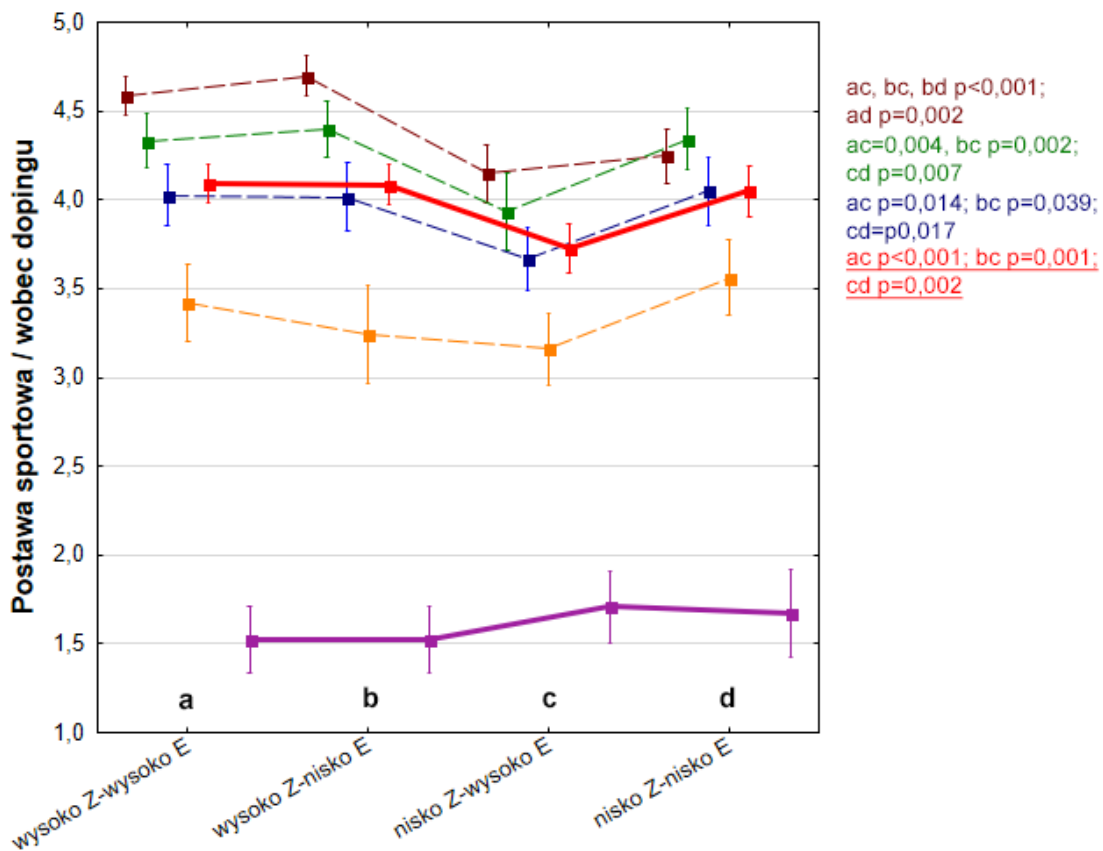
w postawie sportowej u kobiet okazała się zbliżona do wysokiej, a różnic w postawie wobec dopingu u mężczyzn – wysoka.

- PS zaangażowanie, $F(3,387)=23,39$; $p < 0,001^*$; $\eta^2=0,15$
  - PS z ż. społ., $F(3,387)=10,39$; $p < 0,001^*$; $\eta^2=0,07$
  - PS zasady i sędziowie, $F(3,387)=7,59$; $p < 0,001^*$; $\eta^2=0,06$
  - PS przeciwnik, $F(3,387)=3,18$; $p < 0,024^*$; $\eta^2=0,02$
  - PS wszystkie czynniki, $F(3,387)=13,47$; $p < 0,001^*$; $\eta^2=0,09$
  - Postawa wobec dopingu, $F(3,387)=10,76$; $p < 0,001^*$; $\eta^2=0,08$
- PS - postawa sportowa, Z - orientacja zadaniowa, E - orientacja ego

Wykres 4. Postawa sportowa i wobec dopingu u zawodników wykazujących różne typy orientacji motywacyjnej.

U dołu wykresu wyniki analizy wariancji, istotność poszczególnych wyników oraz cząstkowa wielkość efektu η^2 . Podkreślone zostały główne zmienne. Po prawej stronie umieszczone zostały wyniki analizy post-hoc istotnych różnic. Źródło: Opracowanie własne

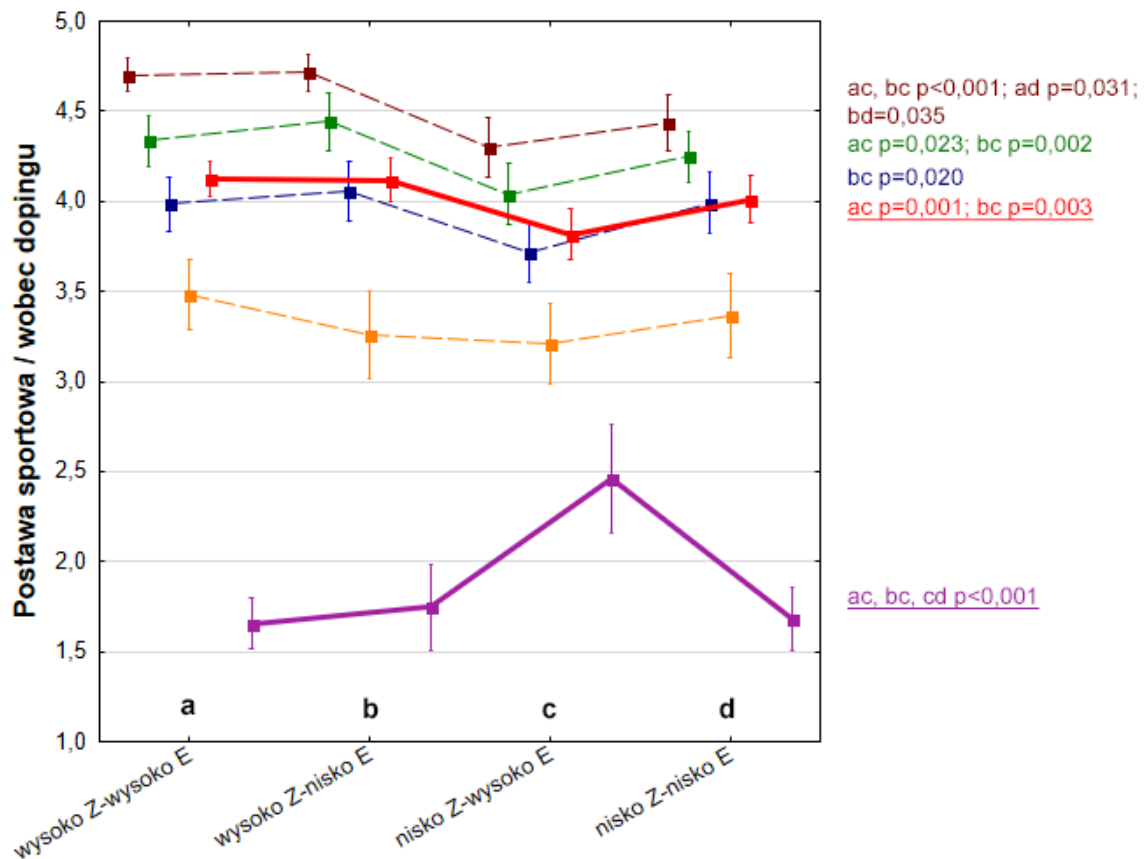

Orientacja motywacyjna - kobiety

- PS zaangażowanie, $F(3,166)=14,78$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,21$
  - PS z.z. społ., $F(3,166)=5,92$; $p=0,001^*$; $\eta^2=0,10$
  - PS zasady i sędziowie, $F(3,166)=4,24$; $p=0,006^*$; $\eta^2=0,07$
  - PS przeciwnik, $F(3,166)=2,51$; $p=0,061$; $\eta^2=0,04$
  - PS wszystkie czynniki, $F(3,166)=8,15$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,13$
  - Postawa wobec dopingu, $F(3,166) = 0,92$; $p=0,432$; $\eta^2=0,02$
- PS - postawa sportowa, Z - orientacja zadaniowa, E - orientacja ego

Wykres 5. Postawa sportowa i wobec dopingu u kobiet-zawodniczek wykazujących różne typy orientacji motywacyjnej.

U dołu wykresu wyniki analizy wariancji, istotność poszczególnych wyników oraz cząstkowa wielkość efektu η^2 . Podkreślone zostały główne zmienne. Po prawej stronie umieszczone zostały wyniki analizy post-hoc istotnych różnic. Źródło: Opracowanie własne

Orientacja motywacyjna - mężczyźni

- PS zaangażowanie, $F(3,217)=10,27$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,12$
  - PS z ż. społ., $F(3,217)=4,95$; $p=0,002^*$; $\eta^2=0,06$
  - PS zasady i sędziowie, $F(3,217)=3,54$; $p=0,015^*$; $\eta^2=0,05$
  - PS przeciwnik, $F(3,217)=1,35$; $p=0,260$; $\eta^2=0,02$
  - PS wszystkie czynniki, $F(3,217)=6,08$; $p=0,001^*$; $\eta^2=0,08$
  - Postawa wobec dopingu, $F(3,217)=11,97$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,14$
- PS - postawa sportowa, Z - orientacja zadaniowa, E - orientacja ego

Wykres 6. Postawa sportowa i wobec dopingu wśród mężczyzn-zawodników wykazujących różne typy orientacji motywacyjnej.

U dołu wykresu wyniki analizy wariancji, istotność poszczególnych wyników oraz cząstkowa wielkość efektu η^2 . Podkreślone zostały główne zmienne. Po prawej stronie umieszczone zostały wyniki analizy post-hoc istotnych różnic. Źródło: Opracowanie własne

5.3. DYSCYPLINA SPORTU

W myśl założeń teorii społeczno-psychologicznej każda dyscyplina sportu tworzy uprawiającym ją zawodnikom nieco inne warunki nie tylko w sensie fizycznym, ale także społecznym i psychologicznym, nie wykluczając sfery moralnej. Patrząc przez pryzmat czynnika „zespołowości” dyscyplin uzyskane wyniki w badaniach własnych pozwoliły stwierdzić, iż za wyjątkiem postawy wobec dopingu, każdy z wymiarów postawy sportowej różnicował przedstawicieli obu kategorii dyscyplin wyłonionych na podstawie tego czynnika (indywidualne vs zespołowe). We wszystkich, oprócz zaangażowania, wymiarach bardziej pozytywną postawę sportową przejawiali zawodnicy sportów indywidualnych. W przypadku zaangażowania kierunek zależności był odwrotny. Siła efektu stwierdzonych różnic wahała się od małej (zasady życia społecznego, pozytywne podejście) do umiarkowanej (zasady i sędziowie). Szczegółowe dane zawarto w tabeli 11.

Tabela 11. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych zależnych ze względu na charakter sportu (indywidualny, zespołowy)

Zmienna zależna	Rodzaj sportu	N	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K	t	d
PS zaangażowanie	indywid.	218	4,40	0,56	4,80	2,60	5,00	-1,39	1,76	-3,57*	0,37
	zesp.	173	4,59	0,42	4,60	2,40	5,00	-1,00	0,70		
PS zasady życia społ.	indywid.	218	4,30	0,62	4,40	2,40	5,00	-0,61	-0,25	2,06*	0,21
	zesp.	173	4,18	0,57	4,40	2,80	5,00	-0,81	0,14		
PS zasady i sędziowie	indywid.	218	4,04	0,64	4,00	1,00	5,00	-0,89	1,42	4,30*	0,44
	zesp.	173	3,78	0,55	4,00	2,40	5,00	-0,40	-0,23		
PS przeciwnik	indywid.	218	3,43	0,86	3,20	1,00	5,00	-0,14	-0,10	2,67*	0,28
	zesp.	173	3,22	0,68	3,40	1,60	5,00	-0,20	-0,26		
PS wszystkie czynniki	indywid.	218	4,05	0,50	3,95	2,30	4,95	-0,67	1,06	2,26*	0,24
	zesp.	173	3,94	0,39	4,10	2,95	4,95	-0,48	0,08		
Postawa wobec dopingu	indywid.	218	1,77	0,83	1,55	1,00	5,18	1,71	3,14	-0,38	0,04
	zesp.	173	1,80	0,86	1,55	1,00	4,91	1,52	2,25		

PS – postawa sportowa, * – $p < 0,05$, * – $p < 0,001$. Źródło: Opracowanie własne

Interesująco przedstawiają się wyniki porównań między przedstawicielami obu kategorii dyscyplin wykonane odrębnie dla obu płci. Okazało się bowiem, że opisane wyżej zależności dotyczą głównie kobiet (zob. tabela 12), u których występowała również wyższa siła efektu natomiast mężczyźni różnią się jedynie pod względem zaangażowania oraz zasad i sędziów (zob. tabela 13).

Tabela 12. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych zależnych ze względu na charakter sportu (indywidualny, zespołowy) w grupie kobiet

Zmienna zależna	Rodzaj sportu	N	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K	t	d
PS zaangażowanie	indywid.	100	4,33	0,56	4,40	2,60	5,00	-0,79	0,03	-2,96*	0,47
	zesp.	70	4,55	0,34	4,55	3,80	5,00	-0,24	-1,04		
PS zasady życia społ.	indywid.	100	4,32	0,62	4,50	2,60	5,00	-0,85	0,01	2,13*	0,32
	zesp.	70	4,13	0,56	4,13	2,80	5,00	-0,44	-0,59		
PS zasady i sędziowie	indywid.	100	4,06	0,59	4,20	2,40	5,00	-0,90	0,54	3,40*	0,53
	zesp.	70	3,75	0,58	3,75	2,40	4,80	-0,58	-0,23		
PS przeciwnik	indywid.	100	3,50	0,77	3,40	1,20	5,00	-0,16	-0,25	3,36*	0,54
	zesp.	70	3,12	0,63	3,12	1,80	5,00	0,49	0,10		
PS wszystkie czynniki	indywid.	100	4,05	0,47	4,10	2,70	4,95	-0,64	0,21	2,48*	0,38
	zesp.	70	3,89	0,37	3,89	3,05	4,85	-0,19	-0,30		
Postawa wobec dopingu	indywid.	100	1,60	0,70	1,36	1,00	4,36	1,78	3,43	-0,03	0,02
	zesp.	70	1,61	0,62	1,45	1,00	3,82	1,19	1,27		

PS – postawa sportowa, * – $p < 0,05$, * – $p < 0,001$. Źródło: Opracowanie własne

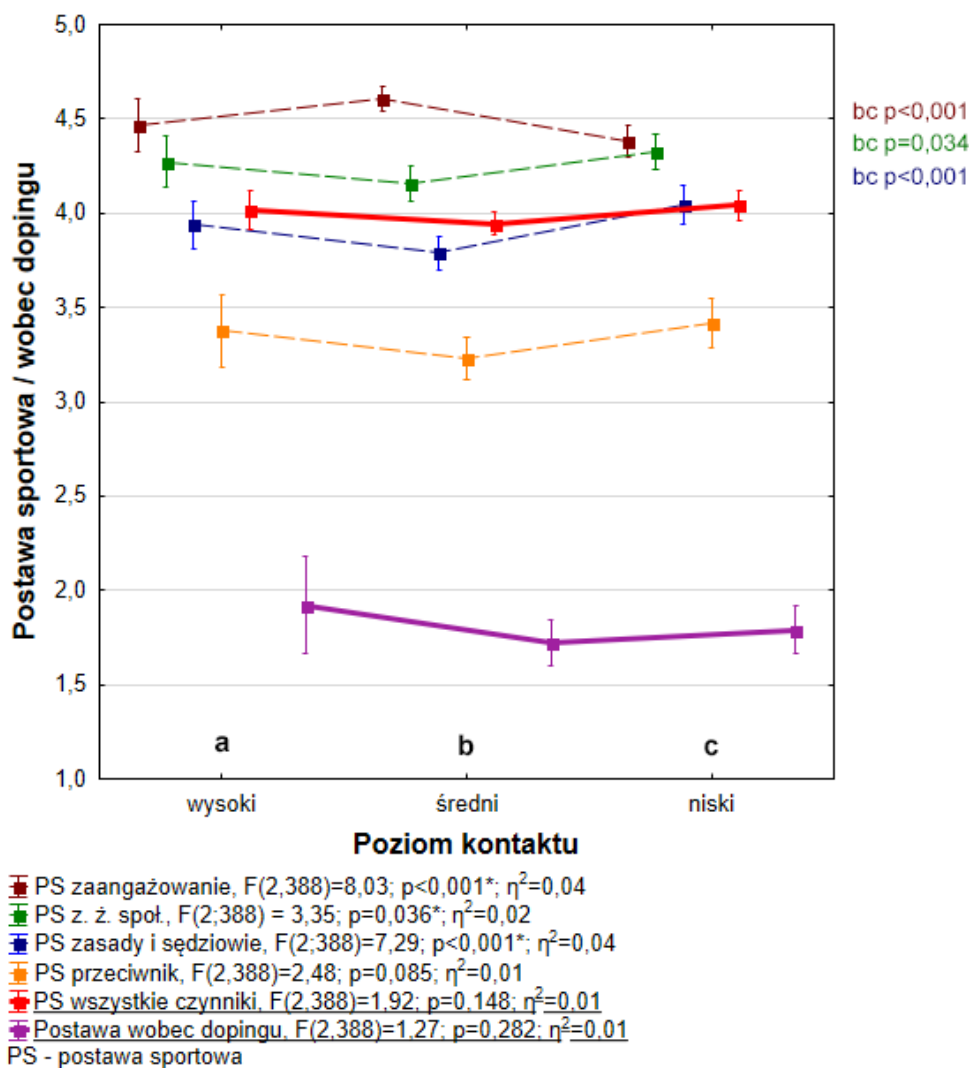
Tabela 13. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych zależnych ze względu na charakter sportu (indywidualny, zespołowy) w grupie mężczyzn

Zmienna zależna	Rodzaj sportu	N	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K	t	d
PS zaangażowanie	indywid.	118	4,47	0,55	4,60	2,80	5,00	-1,12	0,38	-2,06*	0,27
	zesp.	103	4,61	0,47	4,80	2,40	5,00	-1,66	3,78		
PS zasady życia społ.	indywid.	118	4,29	0,62	4,40	2,40	5,00	-1,10	0,99	0,89	0,12
	zesp.	103	4,22	0,58	4,20	2,80	5,00	-0,42	-0,58		
PS zasady i sędziowie	indywid.	118	4,03	0,67	4,20	1,00	5,00	-1,22	2,89	2,76*	0,38
	zesp.	103	3,80	0,53	3,80	2,60	5,00	0,07	-0,38		
PS przeciwnik	indywid.	118	3,37	0,93	3,40	1,00	5,00	-0,51	-0,30	0,82	0,11
	zesp.	103	3,28	0,71	3,20	1,60	5,00	0,10	-0,33		
PS wszystkie czynniki	indywid.	118	4,04	0,54	4,10	2,30	4,95	-0,92	0,85	0,96	0,13
	zesp.	103	3,98	0,40	4,00	2,95	4,95	0,04	-0,10		
Postawa wobec dopingu	indywid.	118	1,91	0,90	1,64	1,00	5,18	1,35	1,71	-0,21	0,02
	zesp.	103	1,93	0,97	1,55	1,00	4,91	1,53	2,02		

PS – postawa sportowa, * – $p < 0,05$, * – $p < 0,001$. Źródło: Opracowanie własne

Analiza wariancji wykonana w celu poznania postaw zawodników pod względem uprawiania dyscypliny o różnym poziomie kontaktu z rywalem ujawniła istotne różnice jedynie pomiędzy zawodnikami o średnim i niskim poziomie kontaktu. Nie wykazano istotności w pozytywnym podejściu jako całości, choć istotne różnice występowały w trzech obszarach pozytywnego podejścia (zob. wykres 7). W wyniku przeprowadzonego testu rozsądnej istotnej różnicy Tukeya dla nierównych liczebności, stwierdzono, że jeśli chodzi o zaangażowanie to wyższą wartość przypisywali mu zawodnicy sportów średniokontaktowych, natomiast w przypadku zasad życia społecznego oraz przestrzegania przepisów i szacunku do sędziów –

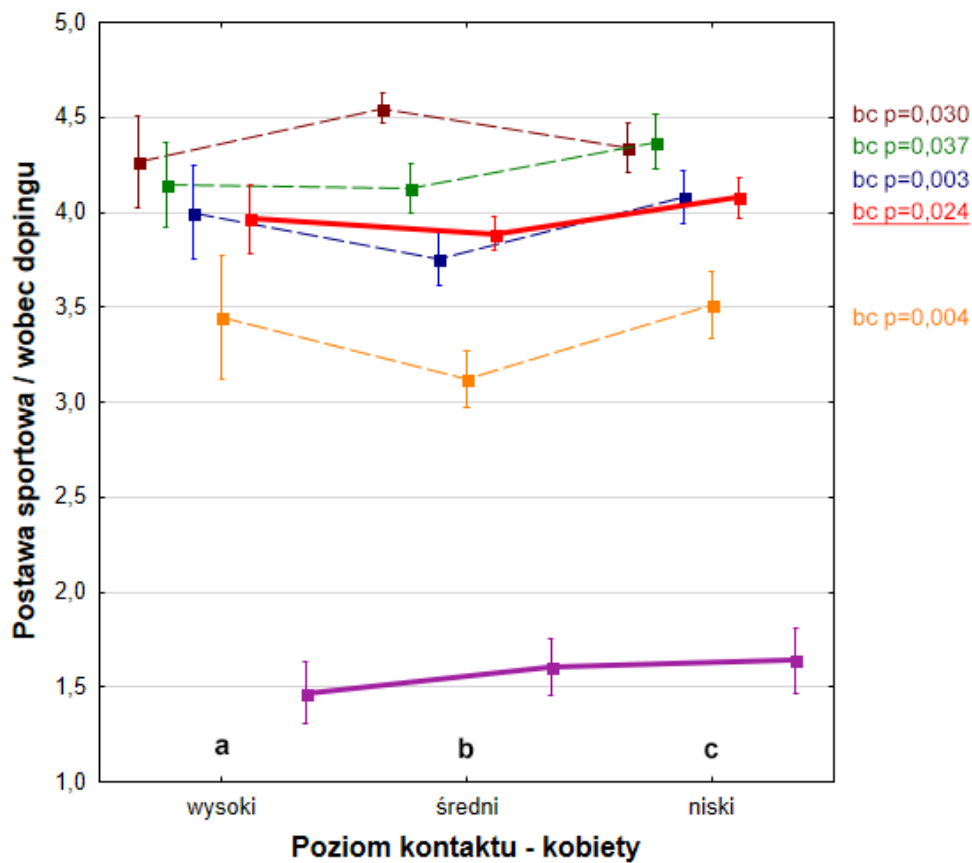
zawodnicy sportów nisko kontaktowych. Analogiczna analiza przeprowadzona z podziałem na grupę kobiet i mężczyzn ujawniła, że różnice uwarunkowane poziomem kontaktu występują głównie w populacji kobiet (zob. wykres 8). Co ciekawe istotne różnice stwierdzono także w obrębie ogólnej postawy sportowej (ze słabą wielkością efektu), która była niższa u zawodniczek o średnim poziomie kontaktu. W przypadku mężczyzn różnice pomiędzy analogicznymi grupami występowały tylko w odniesieniu do zaangażowania (zob. wykres 9).

Wykres 7. Postawa sportowa i wobec dopingu z podziałem na zawodników sportów o wysokim, średnim i niskim poziomie kontaktu z rywalem.

U dołu wykresu wyniki analizy wariancji, istotność poszczególnych wyników oraz cząstkowa wielkość efektu η^2 . Podkreślone zostały główne zmienne. Po prawej stronie umieszczone zostały wyniki analizy post-hoc istotnych różnic. Źródło: Opracowanie własne

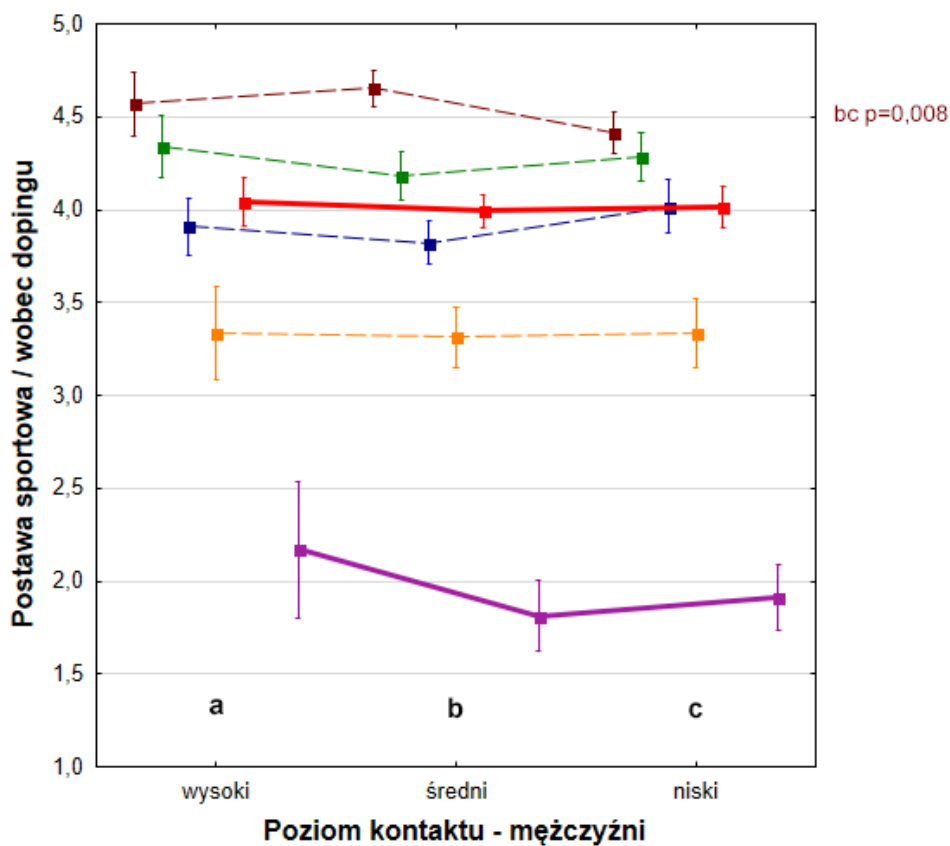

■ PS zaangażowanie, $F(2,167)=4,58$; $p=0,012^*$; $\eta^2=0,05$
 ■ PS z.ż.sport., $F(2,167)=3,53$; $p=0,031^*$; $\eta^2=0,04$
 ■ PS zasady i sędziowie, $F(2,167)=5,89$; $p=0,003^*$; $\eta^2=0,07$
 ■ PS przeciwnik, $F(2,167)=5,68$; $p=0,004^*$; $\eta^2=0,06$
 ■ PS wszystkie czynniki, $F(2,167)=3,65$; $p=0,028^*$; $\eta^2=0,04$
 ■ Postawa wobec dopingu, $F(2,167)=0,55$; $p=0,578$; $\eta^2=0,01$
 PS - postawa sportowa

Wykres 8. Postawa sportowa i wobec dopingu wśród kobiet uprawiających sporty o wysokim, średnim i niskim poziomie kontaktu z rywalem.

U dołu wykresu wyniki analizy wariancji, istotność poszczególnych wyników oraz cząstkowa wielkość efektu η^2 . Podkreślone zostały główne zmienne. Po prawej stronie umieszczone zostały wyniki analizy post-hoc istotnych różnic. Źródło: Opracowanie własne

■ PS zaangażowanie, $F(2,218)=4,80$; $p=0,009^*$; $\eta^2=0,04$
 ■ PS z.z. społ., $F(2,218)=1,22$; $p=0,296$; $\eta^2=0,01$
 ■ PS zasady i sędziowie, $F(2,218)=2,24$; $p=0,109$; $\eta^2=0,02$
 ■ PS przeciwnik, $F(2,218)=0,024$; $p=0,976$; $\eta^2<0,01$
 ■ PS wszystkie czynniki, $F(2,218)=0,14$; $p=0,868$; $\eta^2<0,01$
 ■ Postawa wobec dopingiu, $F(2,218)=1,95$; $p=0,145$; $\eta^2=0,02$
 PS - postawa sportowa

Wykres 9. Postawa sportowa i wobec dopingiu wśród mężczyzn uprawiających sporty o wysokim, średnim i niskim poziomie kontaktu z rywalem

U dołu wykresu wyniki analizy wariancji, istotność poszczególnych wyników oraz cząstkowa wielkość efektu η^2 . Podkreślone zostały główne zmienne. Po prawej stronie umieszczone zostały wyniki analizy post-hoc istotnych różnic. Źródło: Opracowanie własne

5.4. CZYNNIKI SYTUACYJNE

Statystyki opisowe wskazują, że badani zawodnicy postrzegają kreowany przez swoich trenerów klimat motywacyjny jako promujący orientację zadaniową, zwłaszcza w wymiarze wyczynu i doskonalenia. Klimat promujący orientację ego był postrzegany w słabszym stopniu, zwłaszcza w wymiarze karania za błędy (zob. tabela 14). W przypadku kobiet i mężczyzn hierarchia przedstawiała się podobnie. Istotne różnice ze względu na płeć wystąpiły w obrębie: nauki poprzez współdziałanie, gdzie ten wymiar klimatu zadaniowego był wyżej oceniany przez mężczyzn oraz w obrębie klimatu ego, zwłaszcza w wymiarze nierównomiernego uznania, tym razem wyżej ocenianego przez kobiety. Jednakże siła wszystkich tych zależności była jednak niewielka (zob. tabela 15).

Tabela 14. Statystyki opisowe zmiennej niezależnej – klimatu motywacyjnego

Zmienna	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K
Klimat zadaniowy - wyczyn/ doskonalenie	4,28	0,53	4,38	1,25	5,00	-1,06	1,61
Klimat zadaniowy - nauka poprzez współdziałanie	4,20	0,66	4,25	1,20	5,00	-0,85	0,80
Klimat zadaniowy - ważna rola	4,11	0,67	4,20	1,88	5,00	-0,89	0,99
Klimat zadaniowy	4,21	0,51	4,29	2,59	5,00	-0,69	0,06
Klimat ego - wewnątrzgrup. rywalizacja	2,93	0,78	3,00	1,00	4,83	0,28	0,30
Klimat ego - nierównomierne uznanie	2,79	0,87	2,71	1,00	5,00	0,18	-0,49
Klimat ego - karanie za błędy	2,66	0,74	2,67	1,00	5,00	0,18	-0,35
Klimat ego	2,77	0,71	2,69	1,06	4,94	0,21	-0,29

Klimat - motywacyjny. Pogrubioną czcionką oznaczono główne zmienne. Źródło: Opracowanie własne

Tabela 15. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennej klimat motywacyjny ze względu na płeć

Zmienna	Płeć	N	M	SD	Me	Min	Max	SKE	K	t	d
Klimat zadaniowy - wyczyn/doskonalenie	kobieta	170	4,26	0,58	4,38	1,88	5,00	-1,12	1,63	-0,74	0,07
	mężczyzna	221	4,30	0,49	4,38	2,38	5,00	-0,92	1,28		
Klimat zadaniowy - nauka poprzez współdziałanie	kobieta	170	4,11	0,70	4,25	1,25	5,00	-0,91	1,33	-2,28*	0,23
	mężczyzna	221	4,26	0,63	4,25	2,50	5,00	-0,73	-0,03		
Klimat zadaniowy - ważna rola	kobieta	170	4,05	0,72	4,20	2,00	5,00	-0,75	0,05	-1,48	0,16
	mężczyzna	221	4,16	0,63	4,20	1,20	5,00	-1,00	2,09		
Klimat zadaniowy	kobieta	170	4,16	0,54	4,24	2,71	5,00	-0,63	-0,26	-1,64	0,18
	mężczyzna	221	4,25	0,48	4,29	2,59	5,00	-0,70	0,33		
Klimat ego - wewnątrzgrup. rywalizacja	kobieta	170	3,00	0,78	3,00	1,00	5,00	0,40	0,39	1,64	0,17
	mężczyzna	221	2,87	0,77	3,00	1,00	5,00	0,18	0,20		
Klimat ego - nierównomierne uznanie	kobieta	170	2,91	0,92	3,00	1,00	5,00	0,09	-0,71	2,55*	0,25
	mężczyzna	221	2,69	0,82	2,57	1,00	4,71	0,20	-0,28		
Klimat ego - karanie za błędy	kobieta	170	2,71	0,77	2,67	1,17	4,83	0,26	-0,38	1,11	0,12
	mężczyzna	221	2,62	0,72	2,67	1,00	4,33	0,09	-0,37		
Klimat ego	kobieta	170	2,85	0,73	2,81	1,25	4,94	0,16	-0,21	2,14*	0,21
	mężczyzna	221	2,70	0,69	2,63	1,06	4,38	0,22	-0,39		

Klimat – motywacyjny. Pogrubioną czcionką oznaczono główne zmienne. * – $p < 0,05$, * – $p < 0,001$. Źródło: Opracowanie własne

W postrzeganiu klimatu motywacyjnego młodsi zawodnicy bardziej niż starsi doceniali pełnienie ważnej roli w zespole (≤ 18 $M=4,40$; > 18 $M=4,20$; $t=3,57$), jednak siła efektu tej różnicy była mała ($d=0,37$).

Zawodnicy sportów zespołowych w większym stopniu postrzegali klimat motywacyjny w jakim trenują, jako promujący orientację ego (zob. tabela 17). W większości zależności siła efektu również okazała się słaba, z wyjątkiem był czynnik karania za błędy, w którym wartość współczynnika d Cohena przyjęła wartość interpretowaną jako umiarkowana siła związku między zmiennymi. Osobna analiza z podziałem ze względu na płeć ujawniła wśród mężczyzn dodatkowo różnicę w obrębie klimatu motywacyjnego zadaniowego, który również silniej

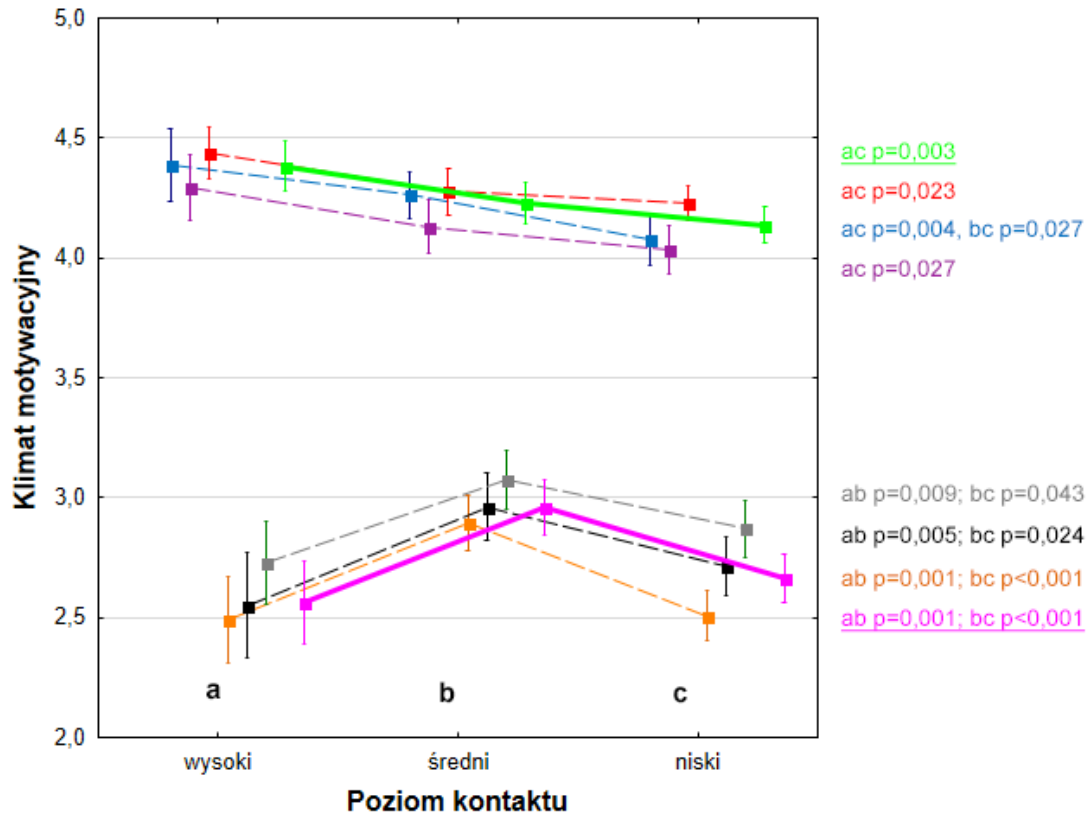
odczuwany był przez zawodników sportów zespołowych ($M_1=4,16$, $M_2=4,35$, $t=-2,90$, $p=0,004$, $d=0,41$).

Poziom kontaktowości dyscypliny uprawianej przez badanych również stanowił czynnik różnicujący postrzeganie przez nich klimatu motywacyjnego, w jakim trenują. Klimat zadaniowy różnicował zawodników sportów wysoko i nisko kontaktowych, przy czym ci ostatni wykazywali jego niższy poziom. Klimat ego natomiast okazał się najsilniejszy u zawodników średnio kontaktowych, natomiast najslabszy u wysokokontaktowych. Wielkości efektów sugerują jednak małą siłę różnic (zob. wykres 9).

Tabela 16. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu zmiennej klimat motywacyjny ze względu na charakter sportu (indywidualny, zespołowy)

Zmienna	Sport	N	M	SD	Min	Max	t	d
Klimat zadaniowy - wyczyn/ doskonalenie	indywid.	218	4,27	0,50	2,63	5,00	-0,32	0,03
	zesp.	173	4,29	0,57	1,88	5,00		
Klimat zadaniowy - nauka poprzez współdziałanie	indywid.	218	4,13	0,69	1,25	5,00	-2,31*	0,24
	zesp.	173	4,28	0,62	2,75	5,00		
Klimat zadaniowy - ważna rola	indywid.	218	4,08	0,67	1,20	5,00	-1,08	0,11
	zesp.	173	4,15	0,68	2,20	5,00		
Klimat zadaniowy	indywid.	218	4,18	0,50	2,59	5,00	-1,28	0,13
	zesp.	173	4,25	0,51	2,71	5,00		
Klimat ego - wewnątrzgrup. rywalizacja	indywid.	218	2,84	0,78	1,00	5,00	-2,60*	0,26
	zesp.	173	3,04	0,76	1,00	5,00		
Klimat ego - nierównomierne uznanie	indywid.	218	2,67	0,84	1,00	4,86	-3,00*	0,30
	zesp.	173	2,83	0,89	1,00	5,00		
Klimat ego - karanie za błędy	indywid.	218	2,48	0,70	1,00	4,33	-5,50*	0,56
	zesp.	173	2,88	0,73	1,00	4,83		
Klimat ego	indywid.	218	2,63	0,68	1,06	4,44	-4,30*	0,44
	zesp.	173	2,93	0,71	1,31	4,94		

Klimat - motywacyjny, * – $p<0,05$, * – $p<0,001$. Źródło: Opracowanie własne

- Klimat zadaniowy - nauka p. współdz., $F(2,388)=6,344$; $p=0,002^*$; $\eta^2=0,03$
  - Klimat zadaniowy - ważna rola, $F(2,388)=3,41$; $p=0,034^*$; $\eta^2=0,02$
  - Klimat zadaniowy - wyczyn/doskonalenie, $F(2,388)=3,48$; $p=0,031^*$; $\eta^2=0,02$
  - Klimat ego - karanie za błędy, $F(2,388)=14,06$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,07$
  - Klimat ego - nierównomierne uznanie, $F(2,388)=6,12$; $p=0,002^*$; $\eta^2=0,03$
  - Klimat ego - wewnątrzgrup. rywalizacja, $F(2,388)=5,29$; $p=0,005^*$; $\eta^2=0,03$
  - Klimat zadaniowy, $F(2,388)=5,62$; $p=0,004^*$; $\eta^2=0,03$
  - Klimat ego, $F(2,388)=10,44$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,05$
- Klimat - motywacyjny

Wykres 10. Klimat motywacyjny wśród zawodników uprawiających sporty o wysokim, średnim i niskim poziomie kontaktu z rywalem
 U dołu wykresu wyniki analizy wariancji, istotność poszczególnych wyników oraz cząstkowa wielkość efektu η^2 . Podkreślone zostały główne zmienne. Po prawej stronie umieszczone zostały wyniki analizy post-hoc istotnych różnic. Źródło: Opracowanie własne

Analogiczna analiza wykonana z podziałem według płci badanych sprawiła zwiększenie siły efektu omawianych różnic do umiarkowanej, jednak ujawniła, że wśród kobiet wystąpiły różnice jedynie w postrzeganiu klimatu ego ($F_{(2,167)}=9,17$, $p<0,001$, $\eta^2=0,10$), natomiast wśród mężczyzn – w postrzeganiu klimatu zadaniowego ($F_{(2,218)}=9,39$, $p<0,001$, $\eta^2=0,08$). Najwyższy poziom postrzeganego klimatu ego wykazywały zawodniczki sportów średniokontaktowych ($M=3,12$), a najniższy – wysokokontaktowych ($M=2,53$). Wśród mężczyzn natomiast najwyżej oceniali swój klimat jako zadaniowy zawodnicy sportów wysokokontaktowych ($M=4,43$), a najniżej: niskokontaktowych ($M=4,10$).

Zgodnie z oczekiwaniami postawy wobec etycznych wartości sportu (tak w odniesieniu postaw wobec *fair play*, jak i postaw wobec dopingu) korelowały dodatnio (w przeciętnym stopniu) z postrzeganiem klimatu promującego orientację zadaniową oraz słabo ujemnie z postrzeganiem klimatu ego. W obu przypadkach wielkość korelacji, choć statystycznie istotna, była jednak niewielka ($r_1=-0,24$, $r_2=0,18$).

Analogicznie jak w przypadku orientacji na cele, powołując się na teorię i wcześniejsze prace (Ames i Archer, 1988; Seifriz, i in., 1992), utworzono cztery typy klimatu motywacyjnego, zakładając możliwą interakcję dwóch typów klimatu ukierunkowanego na cele:

- 1) wysoce zorientowany zadaniowo oraz wysoce zorientowany ego (wysoko Z-wysoko E),
- 2) wysoce zorientowany zadaniowo oraz nisko zorientowany ego (wysoko Z-nisko E),
- 3) nisko zorientowany zadaniowo oraz wysoce zorientowany ego (nisko Z-wysoko E),
- 4) nisko zorientowany zadaniowo oraz nisko zorientowany ego (nisko Z-nisko E).

Liczebność w obrębie grup, także z podziałem na kobiety i mężczyzn przedstawia tabela 17.

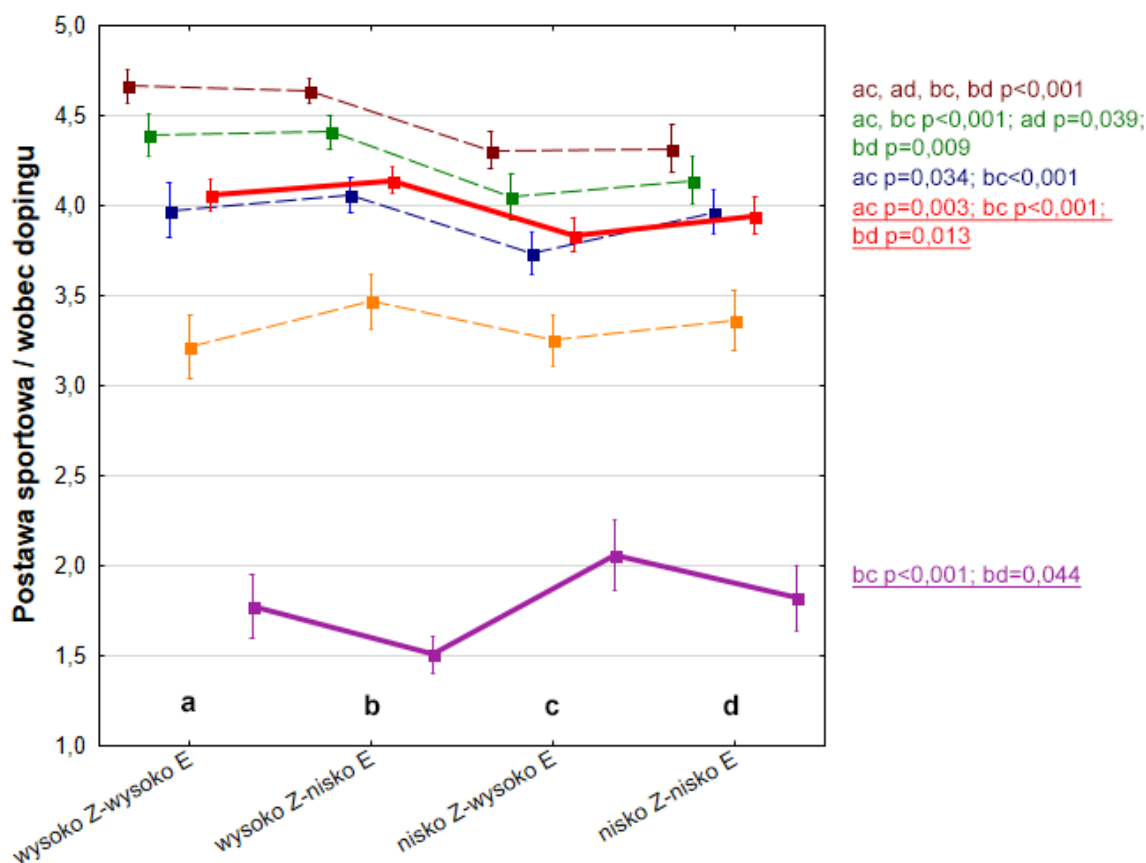
Tabela 17. Liczebność badanych w grupach o różnych poziomach postrzeganego klimatu motywacyjnego zadaniowego i ego

Poziom orientacji motywacyjnej zadaniowej i ego	N	w tym kobiet	w tym mężczyzn
wysoko Z-wysoko E	77	37	40
wysoko Z-nisko E	125	48	77
nisko Z-wysoko E	115	53	62
nisko Z-nisko E	74	32	42

Z – klimat motywacyjny zadaniowy, E – klimat motywacyjny ego. Źródło: Opracowanie własne

Analiza wykazała różnice we wszystkich głównych zmiennych zależnych oraz wszystkich czynnikach postawy sportowej oprócz „szacunku dla przeciwnika” (zob. wykres 9). Wykonanie testu rozsądnej istotnej różnicy Tukeya ujawniło najbardziej prosportową postawę u zawodników postrzegających klimat motywacyjny jako wysokozadaniowy z niskim poziomem zachowań trenera promujących orientację ego. Zawodnicy o dominującej percepcji klimatu jako zorientowanego na ego przejawiali najmniej sportową postawę. Konsekwentnie - najmniej sprzyjającą stosowaniu dopingu postawę przejawiali zawodnicy oceniający klimat motywacyjny kreowany w ich zespole jako wysoce zadaniowy i nisko zorientowany ego, natomiast najbardziej permissywną postawę prezentowali ci sportowcy, którzy klimat motywacyjny w jakim trenują postrzegają jako w niewielkim stopniu wzmacniający orientację zadaniową, a w wysokim - orientację ego. Wielkość efektu była umiarkowana (zob. wykres 11).

W analizie z podziałem według płci układ zależności był podobny, choć w grupie kobiet nie odnaleziono różnic pomiędzy obydwooma grupami o niskim poziomie postrzegania klimatu ego w postawie sportowej i dopingiu (zob. wykres 12). Wśród mężczyzn natomiast różnice w postawach ograniczały się do zawodników postrzegających klimat jako zorientowany wysoko zadaniowo i nisko ego oraz nisko zadaniowo i wysoko ego (zob. wykres 13). Siła efektu w powyższych przypadkach również była umiarkowana.

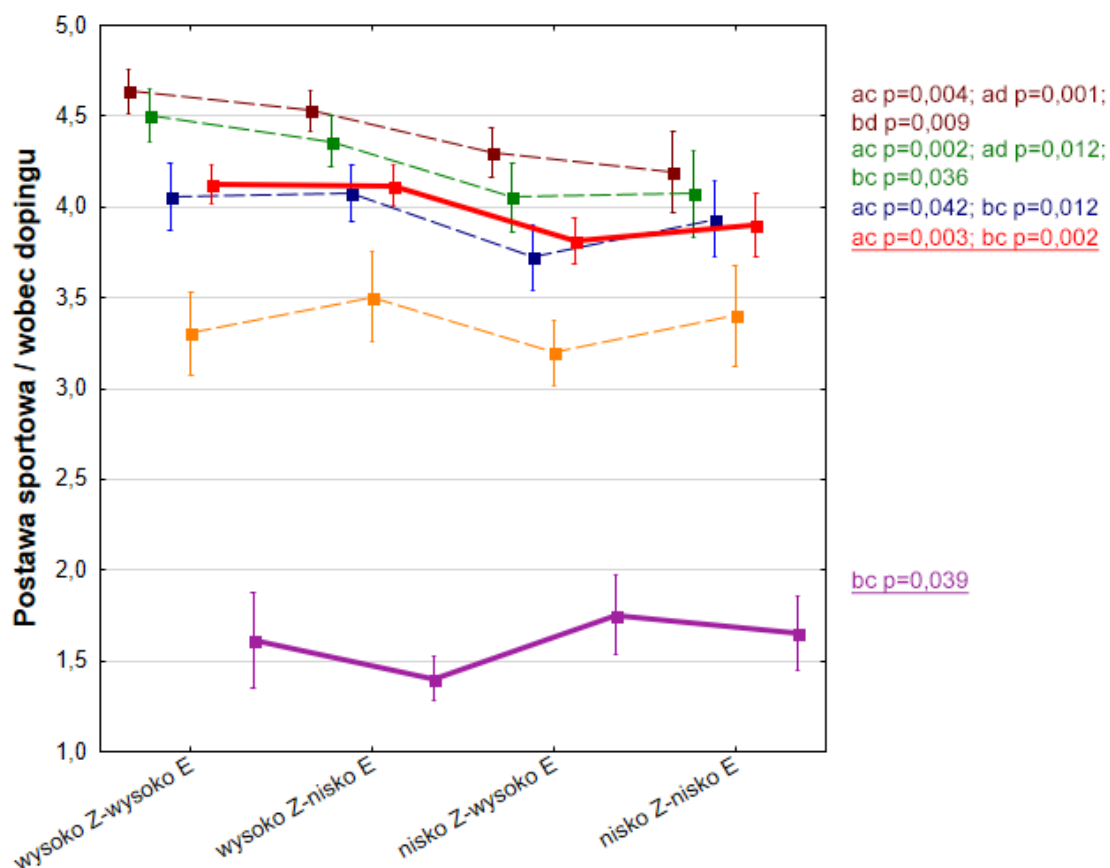
Klimat motywacyjny

- PS zaangażowanie, $F(3,387)=15,31$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,11$
  - PS z.z. społ., $F(3,387)=10$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,07$
  - PS zasady i sędziowie, $F(3,387)=6,17$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,05$
  - PS przeciwnik, $F(3,387)=2,22$; $p=0,085$; $\eta^2=0,02$
  - PS wszystkie czynniki, $F(3,387)=10,38$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,07$
  - Postawa wobec dopingiu, $F(3,387)=9,32$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,07$
- PS - postawa sportowa, Z - klimat zadaniowy, E - klimat ego

Wykres 11. Postawa sportowa i wobec dopingiu u zawodników ze względu na różną ocenę klimatu motywacyjnego zadaniowego i ego.

U dołu wykresu wyniki analizy wariancji, istotność poszczególnych wyników oraz cząstkowa wielkość efektu η^2 . Podkreślone zostały główne zmienne. Po prawej stronie umieszczone zostały wyniki analizy post-hoc istotnych różnic. Źródło: Opracowanie własne

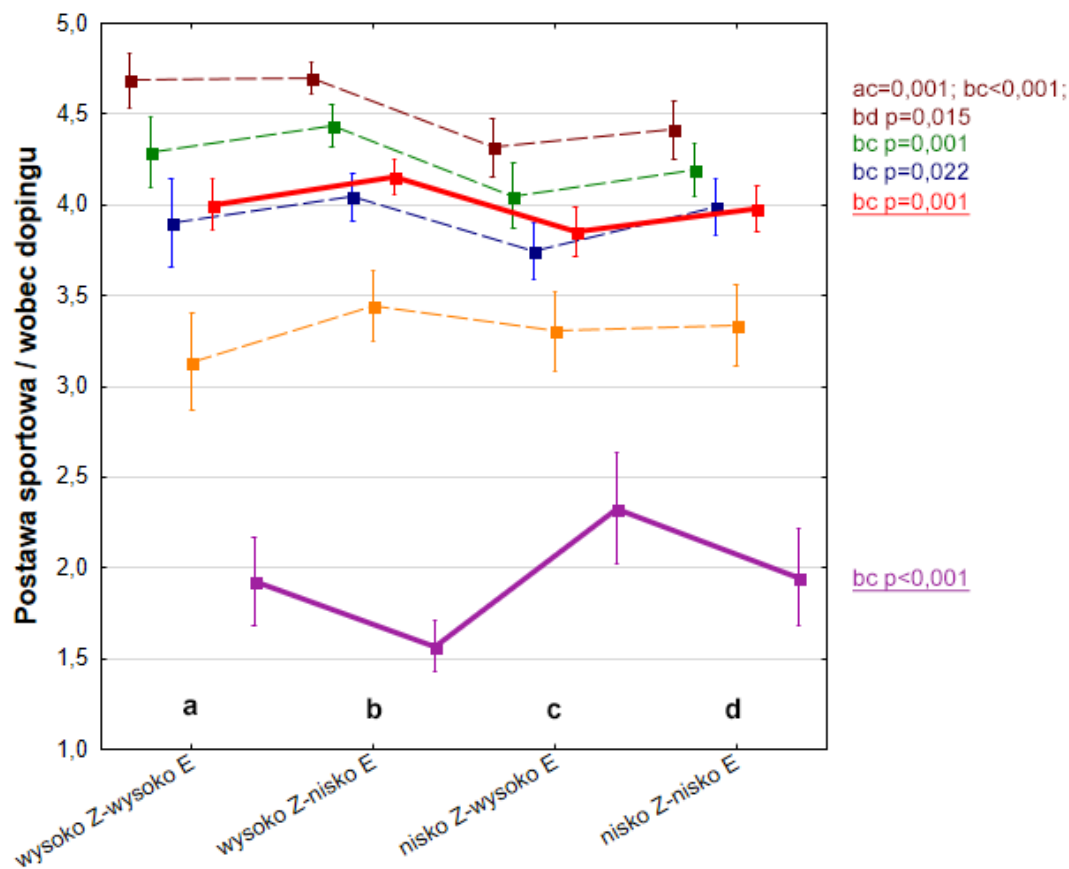

Klimat motywacyjny - kobiety

- PS zaangażowanie, $F(3,166)=7,25$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,12$
  - PS z.ż.społ., $F(3,166) = 6$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,10$
  - PS zasady i sędziowie, $F(3,166)=3,78$; $p=0,012^*$; $\eta^2=0,06$
  - PS przeciwnik, $F(3,166)=1,56$; $p=0,201$; $\eta^2=0,03$
  - PS wszystkie czynniki, $F(3,166)=6,36$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,10$
  - Postawa wobec dopingu, $F(3,166)=2,44$; $p=0,066$; $\eta^2=0,04$
- PS - postawa sportowa, Z - klimat zadaniowy, E - klimat ego

Wykres 12. Postawa sportowa i wobec dopingu u kobiet-zawodniczek ze względu na różną ocenę klimatu motywacyjnego zadaniowego i ego.

U dołu wykresu wyniki analizy wariancji, istotność poszczególnych wyników oraz cząstkowa wielkość efektu η^2 . Podkreślone zostały główne zmienne. Po prawej stronie umieszczone zostały wyniki analizy post-hoc istotnych różnic. Źródło: Opracowanie własne

Klimat motywacyjny - mężczyźni

- PS zaangażowanie, $F(3,217)=8,89$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,11$
  - PS z.ż.społ., $F(3,217)=5,26$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,07$
  - PS zasady i sędziowie, $F(3,217)=2,92$; $p=0,035^*$; $\eta^2=0,04$
  - PS przeciwnik, $F(3,217)=1,27$; $p=0,287$; $\eta^2=0,02$
  - PS wszystkie czynniki, $F(3,217)=5$; $p=0,002^*$; $\eta^2=0,06$
  - Postawa wobec dopingu, $F(3,217)=8,27$; $p<0,001^*$; $\eta^2=0,10$
- PS - postawa sportowa, Z - klimat zadaniowy, E - klimat ego

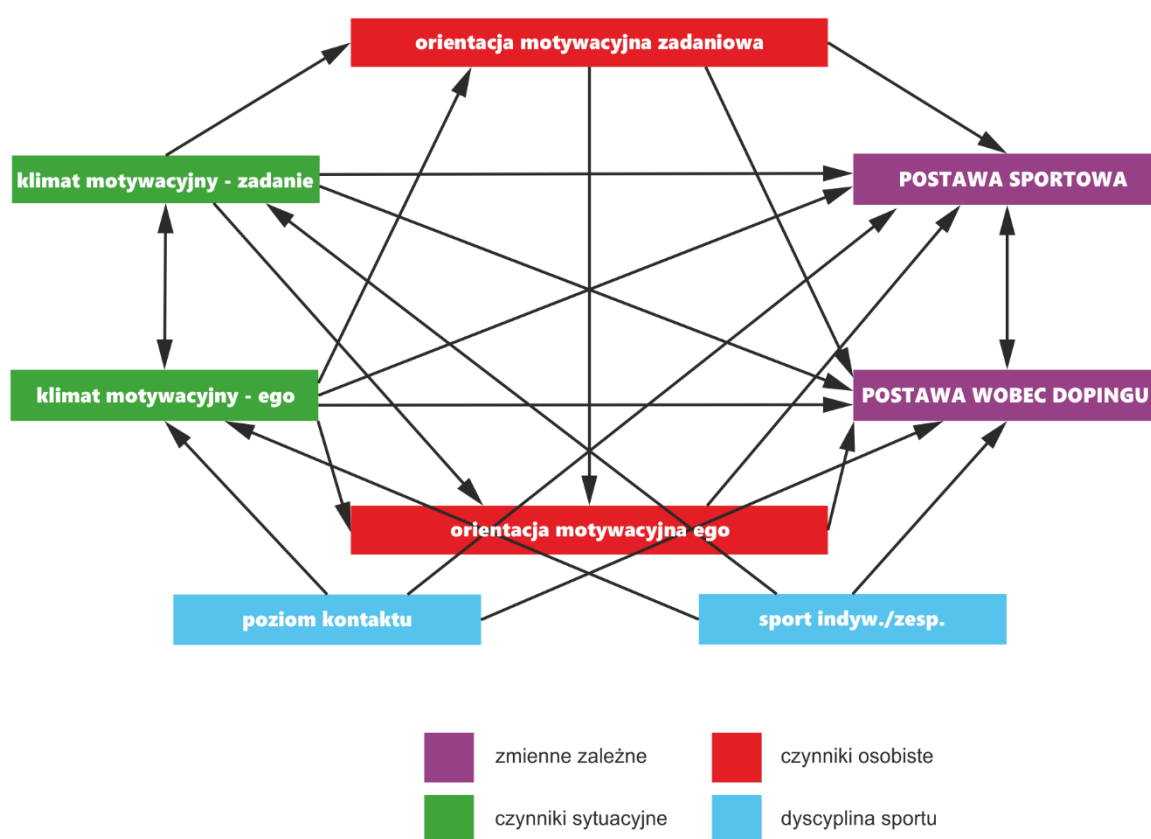
Wykres 13. Postawa sportowa i wobec dopingu u mężczyzn-zawodników ze względu na różną ocenę klimatu motywacyjnego zadaniowego i ego.

U dołu wykresu wyniki analizy wariancji, istotność poszczególnych wyników oraz cząstkowa wielkość efektu η^2 . Podkreślone zostały główne zmienne. Po prawej stronie umieszczone zostały wyniki analizy post-hoc istotnych różnic. Źródło: Opracowanie własne

5.5. WIELOWYMIAROWA ANALIZA POWIĄZAŃ MIĘDZY BADANYMI ZMIENNYMI

5.5.1. Dopasowanie modelu

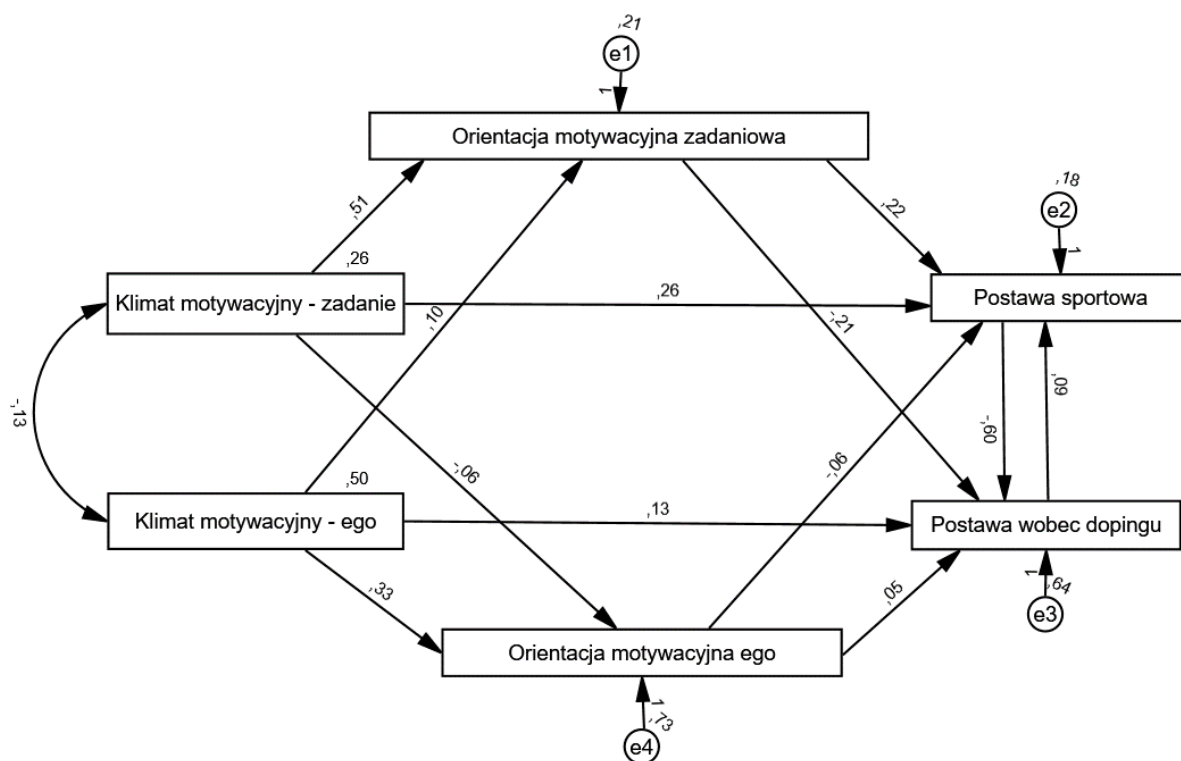
W celu określenia wielorakich – bezpośrednich i pośrednich – związków między zmiennymi zbudowano modele teoretyczne z postawą sportową oraz postawą wobec dopingu jako zmiennymi zależnymi i pozostałymi opisywanymi wcześniej zmiennymi jako pośrednimi i bezpośrednimi predyktorami tych postaw. Ogólny model konceptualny został przedstawiony na ryc. 3).

Ryc. 3. Model konceptualny. Źródło: Opracowanie własne

W celu przetestowania założonego modelu teoretycznego wykonano analizę równań strukturalnych SEM, posługując się w tym celu oprogramowaniem AMOS 26.

Podstawowy model ze standaryzowanymi współczynnikami regresji prezentuje rycina 4.

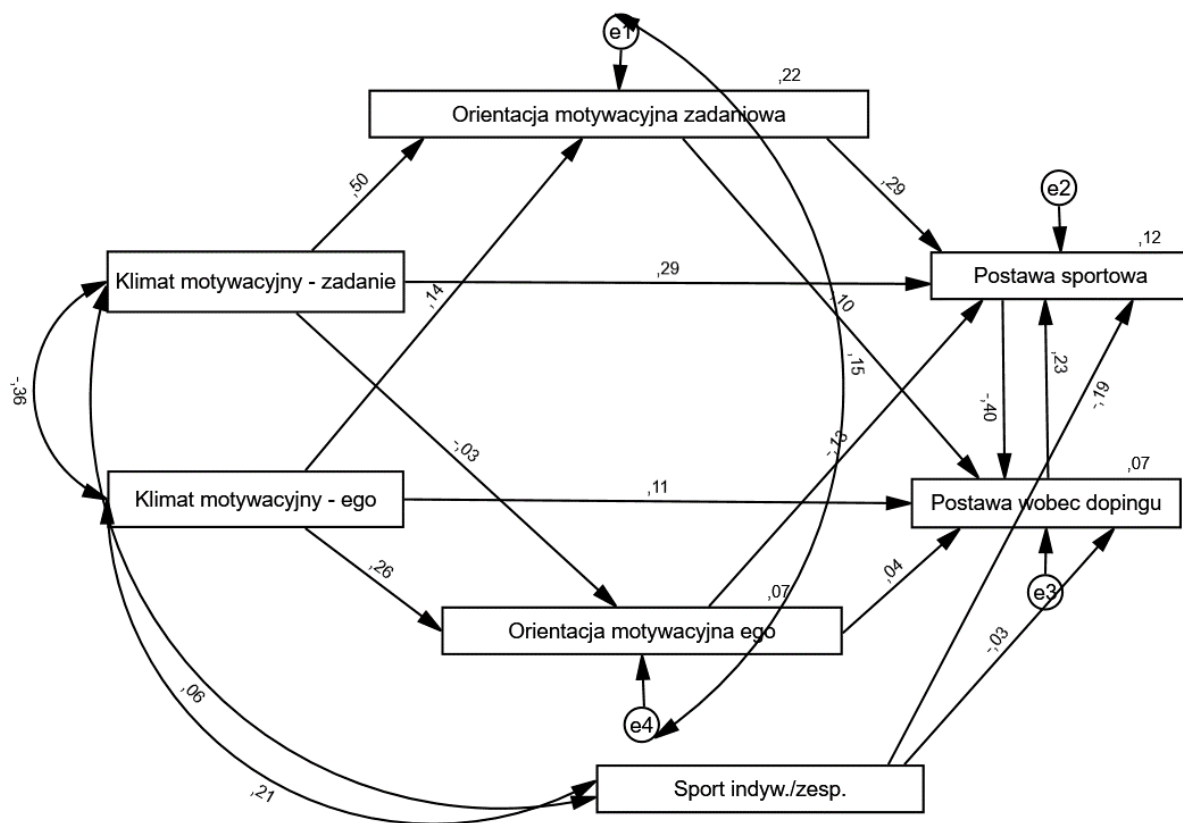
Ryc. 4. Standaryzowane współczynniki regresji dla modelu podstawowego. Źródło: Opracowanie własne

Analiza dobroci dopasowania modelu teoretycznego do danych empirycznych wskazuje na jego niedostatecznie dobre dopasowanie. Test chi kwadrat okazał się istotny statystycznie: $\chi^2(2)=10,22$; $p=0,006$, co wskazuje na rozbieżność między obserwowaną macierzą kowariancji, a implikowaną przez model. Z uwagi na dużą wrażliwość tej statystyki na liczebność próby, zastosowano wskaźnik χ^2/df , jednak również i w tym przypadku przekroczone zostały wartości graniczne dopasowania dobrego ($\chi^2/df=3$) oraz akceptowalnego ($\chi^2/df=5$), przyjmując $\chi^2/df=5,11$. Również wartość wskaźnika RMSEA, wskazującego na błąd aproksymacji dopasowania modelu przekraczała dopuszczalną wartości 0,08 (RMSEA = 0,10), co wskazuje na wysoki błąd aproksymacji. Satisfakcjonujące wartości wskaźników dobroci dopasowania modelu wystąpiły w odniesieniu do wskaźników: GFI=0,99 (wobec minimalnej 0,95 jako granicy dobrego dopasowania), AGFI=0,91 (wobec 0,90) oraz CFI=0,97 (wobec 0,90) (Hu i Bentler, 1999).

W związku z tym, że podstawowy model nie spełnił większości warunków dobrego dopasowania, w pierwszej kolejności sprawdzone zostały indeksy modyfikacji wskazujące, jakie dodatkowe zależności warto uwzględnić w modelu. Wskazały one na powiązanie pomiędzy składnikami losowymi zmiennych orientacja motywacyjna zadaniowa i orientacja

motywacyjna ego. Dodatkowo dodano także do modelu zmienną dyscyplina sportowa (przyjmującą dwie wartości: indywidualna i zespołowa).

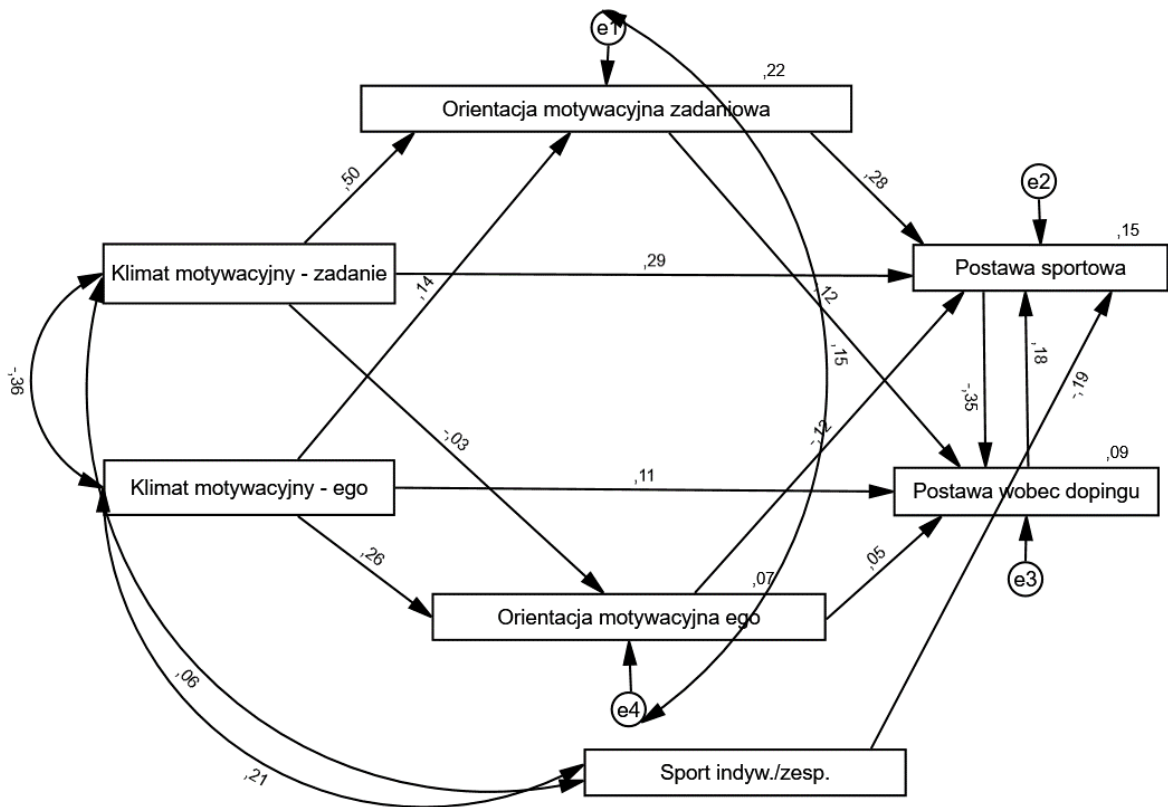
Model z uwzględnieniem dodatkowych zmiennych i zależności prezentuje rycina nr 5.

Ryc. 5. Standaryzowane współczynniki regresji dla modelu uwzględniającego rodzaj dyscypliny sportowej (indywidualna lub grupowa) . Źródło: Opracowanie własne

Również w odniesieniu do tego modelu wskaźniki dobroci dopasowania modelu nie były w pełni zadowalające: $\chi^2(3)=12,93$; $p=0,005$; $\chi^2/df=4,31$; $RMSEA=0,09$). Akceptowalne wartości wskaźników stwierdzono w odniesieniu do: $GFI=0,99$, $AGFI=0,91$ oraz $CFI=0,97$ (Hu i Bentler, 1999).

W związku z tym, że powyższy model nadal nie spełnia większości warunków dobrego dopasowania, usunięto z niego relację między dyscypliną sportową a postawą wobec dopingu (związek ten jest nieistotny statystycznie). Model uwzględniający tę zmianę prezentuje rycina 6.

Ryc. 6. Standaryzowane współczynniki regresji dla modelu uwzględniającego wpływ rodzaju dyscypliny sportowej wyłącznie na postawę sportową. Źródło: Opracowanie własne

Po usunięciu nieistotnego statystycznie związku pomiędzy dyscypliną sportową a postawą wobec dopingu wartość $\chi^2(4)=3,17$; $p=0,01$, co nadal wskazuje na rozbieżność między obserwowaną macierzą kowariancji, a implikowaną przez model. Wartość $\chi^2 /df = 3,29$, co nieznacznie przekracza krytyczną wartości równą 3, poniżej której dopasowanie modelu uznaje się za dobre, choć jednocześnie mieści się w granicach dopasowania akceptowalnego. Wartość RMSEA poprawiła się i nie przekracza dopuszczalnej wartości 0,08 (RMSEA=0,08). Poprawie uległy także wskaźniki dobroci dopasowania (GFI=0,99; AGFI=0,93). Wartość wskaźnika CFI nie zmieniła się (CFI=0,97). Model ten można więc przyjąć jako satysfakcjonujący.

W tabeli 18 przedstawiono współczynniki regresji dla analizowanego modelu.

Tabela 18. Współczynniki regresji dla analizowanego modelu

Zależności między zmiennymi	B	SD	Beta	C.R.	p
Klimat ego → Orientacja ego	0,33	0,07	0,26	4,97	<0,001*
Klimat zadaniowy → Orientacja zadaniowa	0,51	0,05	0,50	10,41	<0,001*
Klimat ego → Orientacja zadaniowa	0,10	0,03	0,14	2,89	0,004*
Klimat zadaniowy → Orientacja ego	-0,06	0,09	-0,03	-0,64	0,519
Klimat zadaniowy → Postawa sportowa	0,26	0,05	0,29	4,94	<0,001*
Orientacja ego → Postawa sportowa	-0,06	0,03	-0,12	-2,42	0,015*
Klimat ego → Postawa wobec dopingu	0,13	0,06	0,11	2,04	0,042*
Orientacja zadaniowa → Postawa wobec dopingu	-0,20	0,19	-0,12	-1,58	0,114
Dyscyplina sportowa → Postawa sportowa	-0,18	0,04	-0,19	-3,89	<0,001*
Orientacja zadaniowa → Postawa sportowa	0,25	0,06	0,28	4,52	<0,001*
Orientacja ego → Postawa wobec dopingu	0,05	0,05	0,05	0,92	0,355
Postawa sportowa → Postawa wobec dopingu	-0,63	0,32	-0,35	-1,99	0,046*
Postawa wobec dopingu → Postawa sportowa	0,10	0,09	0,18	1,04	0,298

* – $p < 0,05$, * – $p < 0,001$. Źródło: Opracowanie własne

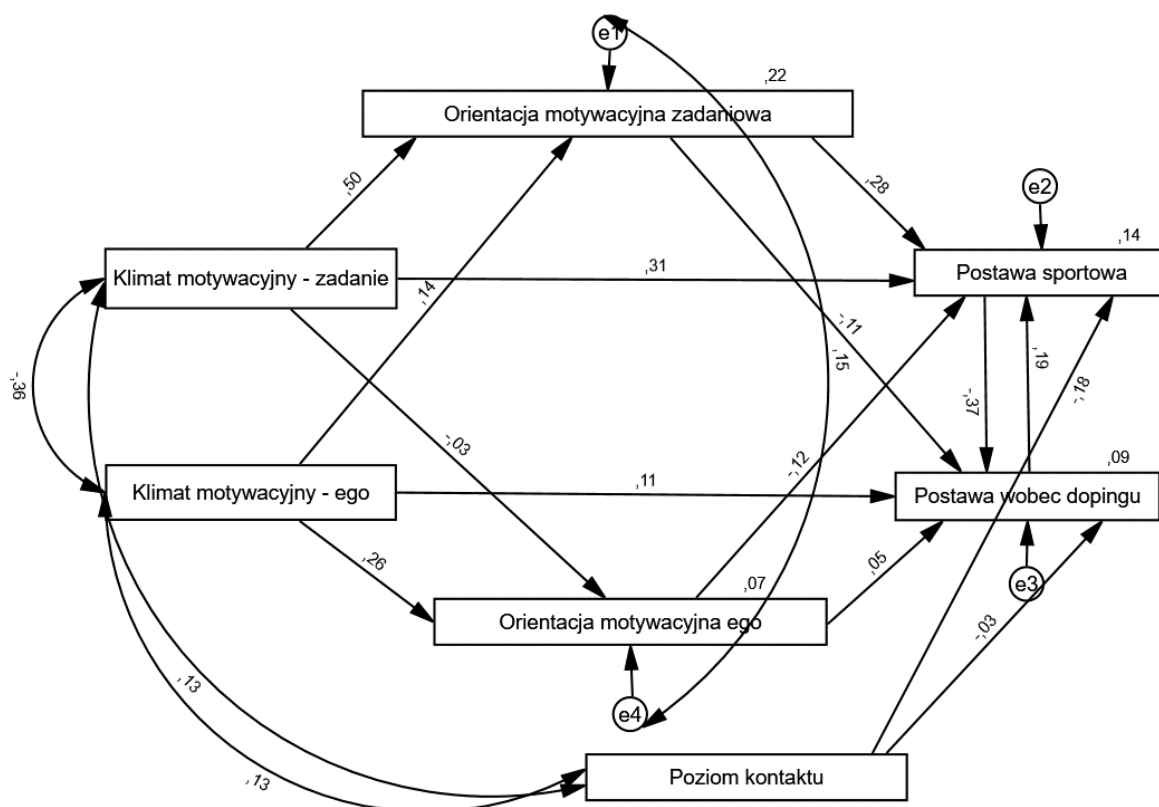
W opisanym modelu istotnych statystycznie okazało się 9 z 13 współczynników regresji między zmiennymi wyjaśniającymi, a wyjaśnianymi. Zdecydowano się na pozostawienie w modelu związków nieistotnych, z tego względu, że z ich uwzględnieniem model jest dobrze dopasowany, natomiast usunięcie ich doprowadziłoby do przekształcenia modelu w całkowicie odbiegający od założonego modelu teoretycznego, w którym m.in. zmienne wyjaśniające stałyby się zmiennymi wyjaśnianymi, co w świetle teorii jest nieuzasadnione.

Uwzględniając wszystkie związki w modelu, istotnymi statystycznie predyktorami postawy sportowej okazały się: klimat motywacyjny zadaniowy, orientacja motywacyjna zadaniowa – obie te zmienne pozytywnie wpływają na postawę sportową) oraz orientacja motywacyjna ego, z którą łączy ją związek negatywny. Istotny okazał się także wpływ dyscypliny sportowej – osoby uprawiające sporty indywidualne mają bardziej pozytywną postawę sportową niż osoby uprawiające sporty zespołowe. Powyższe zmienne wyjaśniają łącznie 15% zmienności postawy sportowej ($R^2=0,15$).

Z kolei istotnymi statystycznie predyktorami postawy wobec dopingu są: klimat motywacyjny ego oraz postawa sportowa. Wyższy poziom klimatu motywacyjnego ego jest związany z wyższymi wartościami na skali postawy wobec dopingu, natomiast postawa bardziej sportowa wiąże się z niższymi wynikami na skali postawy wobec dopingu. Ta ostatnia okazała się być natomiast negatywnie powiązana z wynikami Wielowymiarowej Skali

Orientacji Prosportowej. Powyższe zmienne wyjaśniają łącznie 9% zmienności postawy sportowej ($R^2=0,09$).

Niezależnie od wyników wyżej opisanej analizy, postanowiono przetestować model, w którym dodano zmienną poziom kontaktu dyscypliny sportowej. Była ona mierzona na skali porządkowej i zdecydowano się wyodrębnić dwa poziomy: sporty bezkontaktowe i sporty kontaktowe (do tych drugich włączono również sporty o średnim poziomie kontaktu). Model ten wraz z standaryzowanymi współczynnikami regresji prezentuje rycina 7.

Ryc. 7. Standaryzowane współczynniki regresji dla modelu głównego ze zmienną poziom kontaktu. Źródło: Opracowanie własne

Model ten okazał się najlepiej dopasowany do danych. Jedynie test chi kwadrat okazał się co prawda istotny statystycznie: $\chi^2(3)=7,97$; $p=0,047$, co wskazywałoby na niewielką rozbieżność między obserwowaną macierzą kowariancji, a implikowaną przez model, jednak jak już wspomniano wyżej wskaźnik ten charakteryzuje się dużą wrażliwością na wielkość próby. Skorygowany o liczbę stopni swobody wskaźnik ten uzyskał wartość wskazującą, że model dobrze odzwierciedla macierz kowariancji: $\chi^2 / df=2,65$. Pozostałe wskaźniki uzyskały

wartości: RMSEA=0,06, GFI=0,99, AGFI=0,95), CFI=0,99. W tabeli 19 przedstawiono współczynniki regresji dla analizowanego modelu.

Tabela 19. Współczynniki regresji dla analizowanego modelu

Zależności między zmiennymi	B	SD	Beta	C.R.	p
Klimat ego → Orientacja ego	0,33	0,07	0,26	4,97	<0,001*
Klimat zadaniowy → Orientacja zadaniowa	0,51	0,05	0,50	10,41	<0,001*
Klimat ego → Orientacja zadaniowa	0,10	0,03	0,14	2,88	0,004*
Klimat zadaniowy → Orientacja ego	-0,06	0,09	-0,03	-0,64	0,519
Klimat zadaniowy → Postawa sportowa	0,28	0,05	0,31	5,01	<0,001*
Orientacja ego → Postawa sportowa	-0,06	0,03	-0,12	-2,25	0,025*
Klimat ego → Postawa wobec dopingu	0,13	0,06	0,11	2,10	0,035*
Orientacja zadaniowa → Postawa wobec dopingu	-0,18	0,14	-0,11	-1,27	0,203
Poziom kontaktu → Postawa sportowa	-0,17	0,04	-0,18	-3,71	<0,001*
Orientacja zadaniowa → Postawa sportowa	0,25	0,06	0,28	4,35	<0,001*
Orientacja ego → Postawa wobec dopingu	0,04	0,05	0,05	0,83	0,406
Poziom kontaktu → Postawa wobec dopingu	-0,05	0,09	-0,03	-0,56	0,573
Postawa sportowa → Postawa wobec dopingu	-0,68	0,36	-0,37	-1,88	0,059
Postawa wobec dopingu → Postawa sportowa	0,11	0,10	0,19	1,02	0,308

Źródło: opracowanie własne

W opisanym modelu istotnych statystycznie okazało się 8 z 14 współczynników regresji między zmiennymi wyjaśniającymi, a wyjaśnianymi. Uwzględniając wszystkie związki w modelu, istotnymi statystycznie predyktorami postawy sportowej okazały się: klimat motywacyjny promujący orientację zadaniową, orientacja motywacyjna zadaniowa, oraz orientacja motywacyjna ego. Wpływ klimatu motywacyjnego zadaniowego oraz orientacji motywacyjnej zadaniowej jest pozytywny – wraz z ich wzrostem wzrasta siła postaw wobec etycznych wartości sportu. Przeciwnie w przypadku orientacji motywacyjnej ego związek jest negatywny – im silniej sportowcy są zorientowani na ego, tym mniej są skłonni akceptować etyczne wartości sportu. Istotny okazał się także wpływ poziomu kontaktu. W grupie osób uprawiających sporty bezkontaktowe postawa sportowa jest bardziej pozytywna niż w grupie osób uprawiających sporty kontaktowe. Zmienne te wyjaśniają 14% wariacji postawy sportowej ($R^2=0,14$).

Z kolei jedynym istotnym statystycznie predyktorem postawy wobec dopingu jest klimat motywacyjny ego. Wpływ tej zmiennej jest pozytywny – wyższemu poziomowi klimatu motywacyjnego ego towarzyszą wyższe wyniki związane z postawą wobec dopingu. Predyktorami postawy wobec dopingu w tym modelu nie są natomiast: postawa sportowa,

orientacja motywacyjna zadaniowa, orientacja motywacyjna ego, ani poziom kontaktu. Powyższe zmienne wyjaśniają 9% wariacji postawy wobec dopingiu ($R^2=0,09$).

Dodatkowo, chcąc sprawdzić mediacyjną rolę orientacji motywacyjnych na zależność między klimatem motywacyjnym a postawą sportową i postawą wobec dopingiu, przeprowadzono analizę bootstrappingu (dla próbkowania 5000). Przedziały ufności określono na poziomie 95% dla oszacowanych efektów. Gdy wartość przedziałów ufności przekracza 0, wówczas oznacza to, że dany efekt jest istotny. Wyniki dla efektów pośrednich przedstawiono w tabeli 20.

Tabela 20. Efekty pośrednie wpływu klimatu motywacyjnego na postawę sportową i postawę wobec dopingiu poprzez orientację motywacyjną

Modele mediacji	B	Beta	BootLL	BootUL	p
Klimat zadanie → Orientacja zadanie → Postawa sportowa	0,13	0,14	0,066	0,227	0,001*
Klimat ego → Orientacja ego → Postawa wobec dopingiu	0,01	0,01	-0,019	0,052	0,322
Klimat ego → Orientacja zadanie → Postawa wobec dopingiu	-0,02	-0,01	-0,068	0,015	0,200
Klimat zadanie → Orientacja ego → Postawa sportowa	0,00	0,00	-0,006	0,024	0,382

* – $p < 0,05$. Źródło: opracowanie własne

Efekt pośredni wpływu klimatu motywacyjnego – zadanie na postawę sportową, gdy mediatorem jest orientacja motywacyjna zadaniowa, jest istotny statystycznie. Oznacza to, że mamy do czynienia z częściową mediacją (wpływ klimatu zadaniowego na postawę sportową po wprowadzeniu mediatora pozostaje istotny).

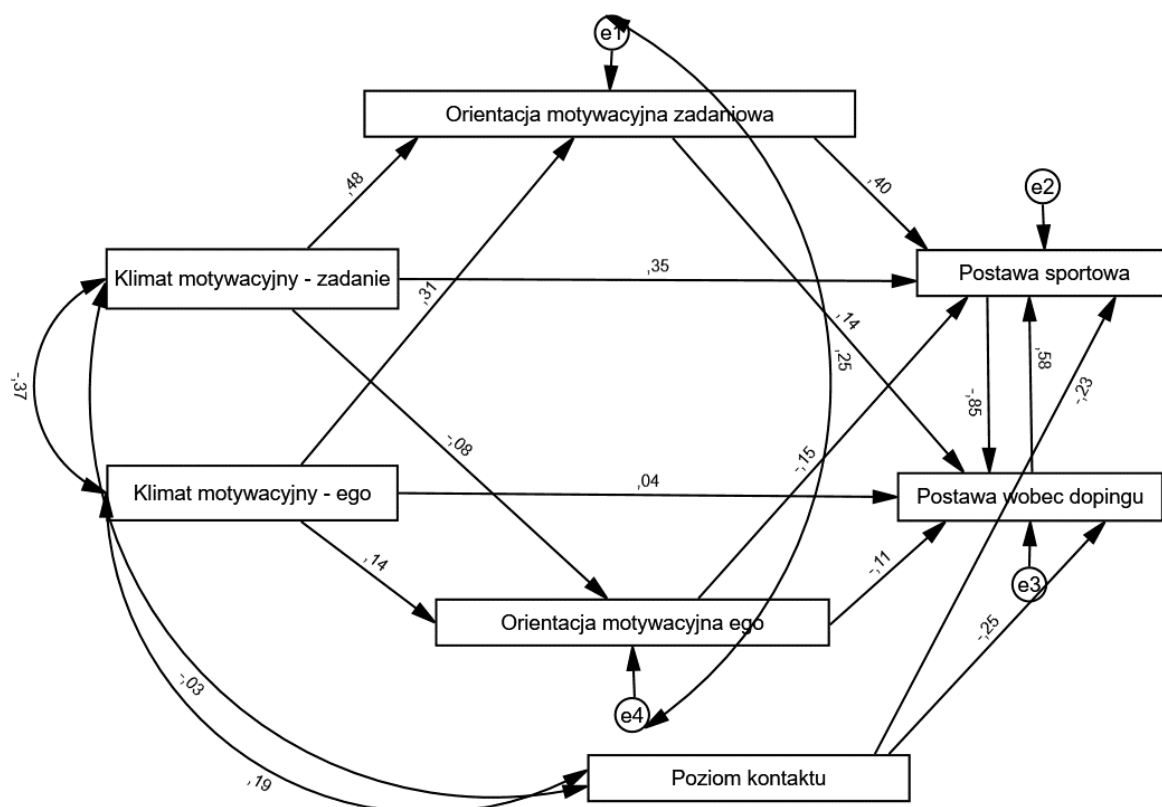
5.5.2. Model międzygrupowy

W kolejnym kroku przeprowadzono analizy porównujące modele w zależności od płci. W grupie wyróżniono 170 kobiet i 221 mężczyzn. Analiza wykazała istnienie statystycznie istotnych różnic pomiędzy modelami dla kobiet i mężczyzn ($\chi^2(14)=37,29$; $p=0,001$). W tabeli 21 zamieszczono porównanie wartości niestandardyzowanych w modelu dla obu grup.

Tabela 21. Porównanie standaryzowanych współczynników regresji dla ścieżek w modelu kobiet i mężczyzn

Zależności między zmiennymi	β kobiety	p	β mężczyźni	p	Z
Klimat zadanie → Orientacja ego	-0,08	0,306	-0,01	0,916	0,652
Klimat ego → Orientacja ego	0,14	0,096	0,36	<0,001	2,462*
Klimat ego → Orientacja zadanie	0,31	<0,001	0,00	0,971	-3,097*
Klimat zadanie → Orientacja zadanie	0,48	<0,001	0,53	<0,001	1,393
Orientacja zadanie → Postawa sportowa	0,40	<0,001	0,22	0,010	-1,160
Klimat zadanie → Postawa sportowa	0,35	0,009	0,34	<0,001	0,356
Klimat ego → Postawa wobec dopingu	0,04	0,665	0,18	0,010	1,639
Orientacja ego → Postawa wobec dopingu	-0,11	0,344	0,05	0,484	1,176
Poziom kontaktu → Postawa sportowa	-0,23	0,007	-0,15	0,032	1,072
Poziom kontaktu → Postawa wobec dopingu	-0,25	0,067	0,01	0,836	1,628
Orientacja ego → Postawa sportowa	-0,15	0,092	-0,10	0,174	0,446
Orientacja zadaniowa → Postawa wobec dopingu	0,14	0,491	-0,11	0,255	-1,199
Postawa wobec dopingu → Postawa sportowa	0,58	0,202	0,19	0,405	-0,893
Postawa sportowa → Postawa wobec dopingu	-0,85	0,047	-0,35	0,115	0,789

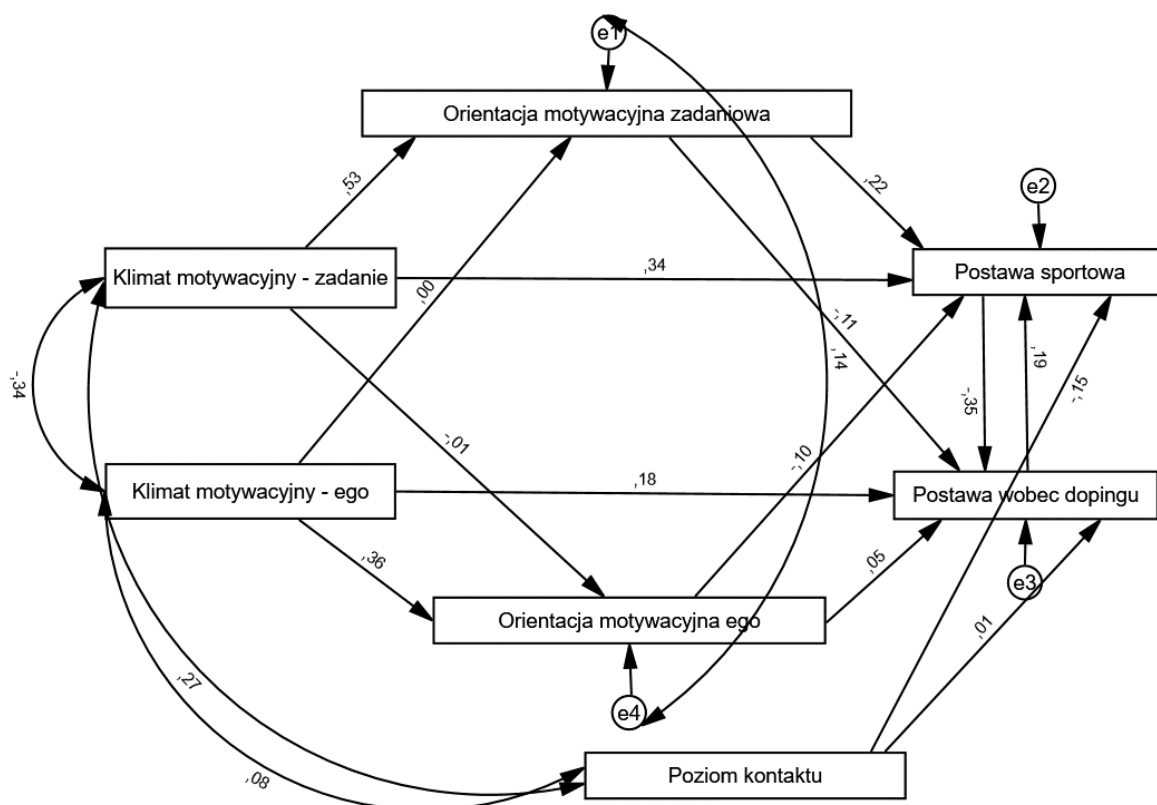
** – $p < 0,001$. Źródło: Opracowanie własne

Ryc. 8. Standaryzowane współczynniki regresji w modelu dla kobiet. Źródło: Opracowanie własne

Przeprowadzona analiza porównawcza wykazała istnienie dwóch istotnych różnic między kobietami i mężczyznami. U badanych mężczyzn klimat motywacyjny ego silniej wpływał na orientację motywacyjną ego niż u kobiet, u których związek ten był nieistotny. W przypadku wpływu klimatu motywacyjnego ego na orientację motywacyjną zadaniową, u kobiet związek ten był istotny statystycznie i pozytywny, ale u mężczyzn nie wykazano takiej zależności.

Modele ze standaryzowanymi współczynnikami regresji dla kobiet i mężczyzn prezentują ryciny 8 i 9.

Ryc. 9. Standaryzowane współczynniki regresji w modelu dla mężczyzn. Źródło: Opracowanie własne

Dodatkowo porównano ze sobą efekty pośrednie w obu modelach. Posłużono się metodą bootstrappingu (dla próbkowania 5000), aby określić istotność efektów pośrednich, analogicznie jak dla modelu ogólnego. Przedziały ufności określono na poziomie 95%. Wyniki zamieszczono w tabeli 22.

Tabela 22. Efekty pośrednie wpływu klimatu motywacyjnego na postawę sportową i postawę wobec dopingu poprzez orientację motywacyjną u kobiet i mężczyzn

Modele mediacji	B	β	BootLL	BootUL	p
KOBIETY					
Klimat zadanie → Orientacja zadanie → Postawa sportowa	0,16	0,19	0,057	0,474	0,003*
Klimat ego → Orientacja ego → Postawa wobec dopingu	-0,01	-0,01	-0,085	0,006	0,206
Klimat ego → Orientacja zadanie → Postawa wobec dopingu	0,04	0,04	-0,061	0,273	0,381
Klimat zadanie → Orientacja ego → Postawa sportowa	0,01	0,01	-0,007	0,056	0,239
MĘŻCZYŹNI					
Klimat zadanie → Orientacja zadanie → Postawa sportowa	0,12	0,12	0,025	0,275	0,018*
Klimat ego → Orientacja ego → Postawa wobec dopingu	0,02	0,02	-0,041	0,100	0,397
Klimat ego → Orientacja zadanie → Postawa wobec dopingu	0,00	0,00	-0,029	0,035	0,863
Klimat zadanie → Orientacja ego → Postawa sportowa	0,00	0,00	-0,014	0,028	0,790

* – $p < 0,05$. Źródło: Opracowanie własne

Przeprowadzona analiza wykazała istotne efekty zarówno u kobiet, jak i u mężczyzn analogiczne do tych, które występowały w modelu głównym: wyłącznie w przypadku orientacji motywacyjnej zadaniowej jako mediatora relacji pomiędzy klimatem motywacyjnym zadaniowym a postawą sportową efekty pośrednie były istotne statystycznie. Nadal mamy do czynienia z częściową mediacją (wpływ klimatu zadaniowego na postawę sportową po wprowadzeniu mediatora pozostaje istotny). Efekty pośrednie w pozostałych modelach nie były istotne statystycznie, co oznacza, że nie było efektu mediacji.

6. DYSKUSJA

Jedno z popularnych przekonań dotyczących sportu mówi, że kształtuje on charakter człowieka. Ma to odnosić się również do tzw. charakteru moralnego, obejmującego te sfery ludzkiej osobowości, które przejawiają się w zachowaniach, których konsekwencje dotyczą innych ludzi, w tym, zwłaszcza takich, które mieszczą się w kategoriach wyrządzenia fizycznej, emocjonalnej czy psychicznej krzywdy (Wojciszke, Baryła, 2000). Sport tradycyjnie postrzegano jako obszar ludzkiej aktywności, w którym człowiek uczy się i nabywa takich wartości, jak szacunek dla innych, uczciwość, wrażliwość etyczna itp. Pogląd ten opierał się na założeniu unikalności sytuacji wychowawczych występujących w sporcie i wychowaniu fizycznym. „Bywa przecież” – jak piszą Demel i Skład (1986) – „że dany osobnik jest niewrażliwy na rutynowe środki i metody wychowania moralnego, a jego sylwetka społeczno-

moralna kształtuje się właśnie – i głównie – w procesie wychowania fizycznego” (s. 78). Choć nie brakuje przypadków ludzi, które mogłyby służyć za przykłady popierające tę tezę, niejednokrotnie mamy też do czynienia z czymś wręcz przeciwnym. Także badania naukowe, których przedmiotem czyniono zagadnienia wpływu uprawiania sportu na sferę moralną jego uczestników, nie dawały jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o to czy i w jakim zakresie wpływ taki istnieje (Tod, Hodge, 2001). Wśród badaczy zajmujących się tego typu zagadnieniami najczęściej przyjmowanym jest pogląd o potencjalności charakterotwórczego oddziaływania sportu. Istotę tej „potencjalności” trafnie oddał przed laty Tyszka (1970), pisząc: „żadnej więc automatyczności w oddziaływaniu sportu na postawy etyczne nie zakładajmy, bo jej nie znajdziemy. Jak wszędzie poza sportem, tak i na jego polu – mając nawet środki działania – nie mamy jeszcze tym samym wyników. Obok środków trzeba moralnych intencji i usiłowań, a wówczas dopiero szanse przetwarza się w osiągnięcia” (Tyszka 1970, s. 126). W tym miejscu dochodzi się do kolejnego ważnego pytania: o warunki, jakie spełniać powinien sport, by wspomniane szanse miały okazję się urzeczywistnić.

O ile pierwsze badania nad uwarunkowaniami postaw i zachowań moralnych w sporcie miały charakter ateoretyczny, o tyle współcześnie dąży się raczej do poszukiwania teorii, które oferując (możliwie największy) potencjał wyjaśniania wspomnianych uwarunkowań, jednocześnie operacjonalizowałyby kluczowe zmienne w stopniu pozwalającym na tworzenie i doskonalenie narzędzi badawczych, a tym samym porównywanie wyników. Należy do nich, najpełniej uwzględniająca specyfikę sportu, teoria społeczno-psychologiczna Valleranda i wsp. (1997b). Dlatego, przyjmując rzeczoną teorię jako podstawę badań własnych postawiono zbadać czy i w jakim stopniu rodzaj uprawianej dyscypliny sportu, orientacja motywacyjna oraz postrzegany klimat motywacyjny wraz z czynnikami demograficznymi, takimi jak płeć czy wiek różnicują kierunek i siłę postaw wobec etycznych wartości sportu.

6.1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA POSTAWY SPORTOWEJ I POSTAWY WOBEC DOPINGU

Diagnozy postaw wobec wartości moralnych w sporcie dokonano przy pomocy narzędzia opracowanego przez Valleranda i wsp. (1997a), skoncentrowanego na pięciu kategoriach wartości: 1) pełne zaangażowanie w sport poprzez ciężką pracę na treningach i zawodach oraz nieustanne doskonalenie, 2) szanowanie społecznych konwencji w sporcie, takich jak rytuały okazywania szacunku, 3) szanowanie przepisów i sędziów oraz respektowanie decyzji tych ostatnich, nawet jeśli wydają się stronne, 4) okazywanie szacunku i dbałość o rywala. W badaniach własnych, z wymiarów tych najwyższy wynik stwierdzono w odniesieniu do wartości „zaangażowania”. Co ciekawe aspekty, które

w obiegowej opinii chyba w największym stopniu kojarzą się z postawą sportową, czyli szacunek dla rywala wyrażający się np. rezygnacją z przewagi losowej, oraz respektowanie sędziów i przepisów – uzyskały nieco niższe wartości. Choć jest zrozumiałe, że zachowania, które w zastosowanym narzędziu uznano za konstytuujące szacunek dla rywala, są bardzo trudne w rzeczywistej realizacji, bowiem wymagają znacznego samopoświęcenia, a przykładanie się do treningów i zawodów stanowi najbardziej oczywistą konsekwencję uprawiania sportu, nie sposób oprzeć się refleksji, iż z moralnego punktu widzenia taki rozkład siły postaw cząstkowych nie jest pełni zadowalający. Podobnie w badaniach Bodasińskiej i wsp. (2016) poświęconych diagnozie stosunku zawodniczek siatkówki i zawodników piłki ręcznej do wartości *fair play* podczas zawodów sportowych. Wyniki wskazywały, że zawodnicy na dalszym planie stawiali zjawiska w bardziej oczywisty sposób się z tymi wartościami kojarzące jak: odpowiedzialność, przestrzeganie przepisów oraz aspekt równości szans, najwyższą wartość przypisując nie tak już oczywistemu w tym kontekście szacunkowi do zdrowia (fizycznego i psychicznego swojego i innych uczestników).

Komponent postawy sportowej związany z szacunkiem do rywala, był w niniejszym badaniu zmienną, która poddawała się najmniejszej liczbie różnic w porównywanych grupach wyodrębnionych ze względu na poszczególne kryteria (wiek, dyscyplina sportu). Natomiast zaangażowanie było zmienną wobec której zanotowano najwięcej różnic międzygrupowych (wszystkie oprócz wieku).

Istotnym problemem etycznym w sporcie jest stosowanie zabronionych substancji wspomagających, stanowiących jedne z najczęstszych naruszeń przepisów antydopingowych. Ponieważ we wspomnianym wyżej narzędziu, podobnie jak w większości jemu podobnych, kwestie tego typu nie są obecne zastosowano odrębne narzędzie – skalę PEAS służącą diagnozowaniu postawy wobec używania środków dopingujących. Badanie postaw pozwala z jednej strony uchwycić tendencję do przejawiania danego zachowania, z drugiej badać jawne postawy wobec niego, które jednak rzecz jasna nie muszą być powiązane z faktycznym zachowaniem (Petróczy, 2013b). W niniejszym badaniu wykazano nieznaczne jedynie odchylenia od postawy przeciwnej dopingowi. Rozkład normalny badanej cechy był przesunięty znacząco w lewą stronę, gdzie średnia wyników oraz mediana znajdowała się pomiędzy wartością 1 i 2 na 6 stopniowej skali. Niskie średnie wartości uzyskane przez badanych świadczą o niskim poziomie przyzwolenia na takie zachowania – przynajmniej na poziomie deklaracyjnym. Potwierdza to wyniki innych badań prowadzonych z zastosowaniem PEAS, zarówno krajowych, jak i zagranicznych (np. Sas-Nowosielski i Budzisz, 2018; Striegel, i in., 2002).

Należy mieć jednak na uwadze niejednoznaczne dane na temat tego, jak dużym problemem jest stosowanie środków dopingujących. Według różnych źródeł do ich używania przyznaje się 3%-39% wyczynowych sportowców (Faiss i in., 2020; de Hon, 2015; Sagoe, 2014), choć odsetek ten jest raczej wyższy niż wskazują dane deklaratywne (Seppelt, 2014; Duval, 2017; Fogel, 2017; Macur, 2014). Informacje te skłaniają do wniosku że sportowcy na poziomie postaw jawnych mogą mieć negatywny stosunek wobec doping, lecz na poziomie postaw ukrytych mogą mu być przychylni, ponieważ traktują go jako zło konieczne towarzyszące drodze do osiągnięcia sukcesu sportowego, jaką obrali (Aronson, i in., 1996; Petróczy, 2007; Petroczy, 2013). Według alternatywnego wyjaśnienia zachodzić tu może, przynajmniej w części przypadków, zjawisko moralnego odcięcia lub inaczej niezaangażowania (ang. *moral disengagement*; Bandura, 1991, 1999, 2002) szeroko opisane też w literaturze dotyczącej doping (Folkerts, 2021; Kavussanu, 2016; Kavussanu, i in., 2016; Lucidi, i in., 2004; Mallia i in., 2016; Ring, i in., 2018) i zachowań sportowych (d'Arripe-Longueville, i in. 2010; Kavussanu, i in., 2013; Kavussanu i Ring, 2021; Traclet i in., 2015). Na przykładzie środowiska akademickiego stwierdzono, że ogólne niezaangażowanie moralne może prowadzić do oszukiwania, ale też oszukiwanie może prowadzić do powstania moralnego odcięcia, a kierunki tej zależności mogą się zmieniać w czasie (Fida, i in., 2018). Ludzie są w stanie odłączyć samosankcjonowanie moralne od nagannego zachowania, poprzez korzystanie z wachlarza ośmiu znanych mechanizmów wycofania moralnego. Mogą przekształcać zachowanie na bardziej akceptowalne poprzez uzasadnienie moralne, eufemistyczne etykietowanie lub korzystne porównanie do innego, bardziej szkodliwego działania. Mogą zrzucić odpowiedzialność na władzę lub organizację lub rozproszyć ją na grupę osób. W odniesieniu do jednostki posługują się mechanizmem minimalizacji a nawet ignorowania szkodliwych konsekwencji a także depersonalizacji i dyskredytowania ich złego wpływu. Mogą również skupić się na ofiarach obwiniając je, lub pozbawiając ich ludzkich cech (Bandura, 1999). W przypadku doping najsilniej z powyższych może funkcjonować mechanizm zrzucania odpowiedzialności na działaczy sportowych i sponsorów, którzy mogą wywierać na sportowcach presję. Dodatkowo, w przypadku sportów zespołowych, może dochodzić do rozproszenia odpowiedzialności wśród członków zespołu. W badaniach Lucidi, i wsp., (2004) zauważono, że przejawiających moralne niezaangażowanie osób nie zniechęca argumentacja dotycząca powszechnych norm moralnych w sporcie ani ostrzeżeń zdrowotnych.

Innym mechanizmem prawdopodobnym w tym kontekście może być tzw. „moralność w nawiasach” (ang. *bracketed morality*) polegająca na odłożeniu na bok, podczas rywalizacji

sportowej, wysokiego poziomu moralności przejawianej w życiu codziennym (Bredemeier i Shields, 1986a, 1986b; Kavussanu, i in., 2013; Kavussanu i Ring, 2021).

Ludzie często doświadczają konfliktów, gdy zachowania, których nie cenią, mogą pomóc w uzyskaniu korzyści, które cenią (Bandura, 1991). Jeśli zawodnicy rzeczywiście stosują doping, ale są mu przeciwni, można dojść do wniosku, że w tym przypadku korzyści w postaci lepszych wyników, prestiżu, a w przypadku otoczenia kształtującego klimat motywacyjny ego - także spełnianie jego oczekiwań, przewyższają ich osądy moralne.

Badani sportowcy mogą również odpowiadać na pytania kwestionariusza w duchu potrzeby aprobaty społecznej lub politycznej poprawności (Shaughnessy, i in., 2002). Jest to wytłumaczalne w przypadku każdej funkcjonującej w społeczeństwie jednostki, znającej społecznie akceptowane odpowiedzi. Prawdopodobnie w jeszcze większym stopniu dotyczy to sportowców wyczynowych, których działania są obserwowane przez społeczeństwo oraz wobec których oczekuje się, że będą wzorem do naśladowania dla młodych zawodników lub sportowców – amatorów.

Warto podkreślić, że najwyżej oceniano stwierdzenia kwestionariusza mówiące o presji środowiska na stosowanie środków dopingujących, której poddawani są zawodnicy oraz korzyściom ze stosowania ich, aby uniknąć wykluczenia z powodu kontuzji. Te obydwie stwierdzenia były najwyżej oceniane przez sportowców również w innych badaniach (Morente-Sánchez, i in., 2015; Sas-Nowosielski i Budzisz, 2018). Pośrednio potwierdza to wyrażane przez niektórych autorów tezy o istotnej roli presji pod jaką znajdują się sportowcy, a która może sprawić, że własne postawy moralne mogą być wystawiane na poważną próbę. Nie sposób w tym kontekście nie zauważyć, że szczytne ideały olimpizmu stoją w pewnej sprzeczności z motto międzynarodowego ruchu olimpijskiego *Citius, Altius, Fortius*, które kładzie nacisk głównie na polepszanie wyników, a nie na sam fakt czerpania satysfakcji z uprawiania danej dyscypliny (Cleret, 2016).

6.2. RELACJE POMIĘDZY POSTAWĄ SPORTOWĄ A POSTAWĄ WOBEC DOPINGU

We wstępnych statystykach niniejszych badań, które rozpatrywały zmienne w izolacji, wykazano słabe ujemne korelacje pomiędzy wszystkimi czynnikami postawy sportowej i postawą wobec doping, a także stwierdzono za pomocą analizy wariancji przeciwstawność wyników postawy sportowej i wobec doping w obrębie orientacji i klimatu zadaniowego. Również badania Wilsona (2014) pokazały, że sportowcy stosujący używki i doping w sporcie przejawiali większą agresję podczas współzawodnictwa, ich postawa sportowa była więc na

niskim poziomie. Jednak w modelu całościowym nie uzyskano efektu pomiędzy dwoma zmiennymi zależnymi.

Brak powiązania tych dwóch zmiennych może wynikać z kontrowersyjnej roli środków dopingujących, które z jednej strony są nielegalne, a więc ich używanie stanowi oszustwo oraz łamanie zasad, a z drugiej strony istnieją doniesienia o powszechności ich stosowania we współczesnym sporcie (Seppelt, 2014; Duval, 2017; Fogel, 2017; Macur, 2014), nawet pomimo postawy sportowców, którzy nie są im przychylni (Sas-Nowosielski i Budzisz, 2018; Striegel, i in., 2002). Nie bez znaczenia jest też fakt istnienia ruchów na rzecz legalizacji dopingiu (Henning, i in., 2021; Kayser i Broers, 2012; Kayser i in., 2007; Møller, 2016). Z kolei postawa *fair play* jest jednoznacznie promowana jako podstawowa wartość sportu, głównie przez światowy Ruch Olimpijski i raczej żadne działania tego nie podważają.

Ciekawe spojrzenie na niejednoznaczność zjawiska dopingiu przedstawiono w modelu wpływu ogólnego moralnego odcięcia na niebezpieczeństwo używania nielegalnego wspomagania. Zarówno mediacyjna rola poczucia winy jak i moderacyjna wartości moralnych zmniejszyły prawdopodobieństwo stosowania dopingiu w przypadku zaistnienia zjawiska moralnego niezaangażowania (Ring, Hurst, 2019).

6.3. ROLA POSZCZEGÓLNYCH ZMIENNYCH W ANALIZACH WSTĘPNYCH ORAZ W MODELU DOPUSZCZALNYCH ZWIĄZKÓW PRZYCZYNOWYCH Z POSTAWĄ SPORTOWĄ I WOBEC DOPINGU

6.3.1. Rola orientacji motywacyjnej jako czynnika bezpośredniego i pośredniczącego

Czynnikami korelującymi z obiema kategoriami postaw (sportową i wobec dopingiu) były: orientacja motywacyjna zadaniowa (dodatnio z postawą sportową i ujemnie - wobec dopingiu) oraz orientacja ego (ujemnie z postawą sportową i dodatnio wobec dopingiu). Stwierdzono ponadto niską pozytywną korelację pomiędzy obiema typami orientacji.

Podobne wyniki związku orientacji z postawą moralną uzyskano we wcześniejszych badaniach (Duda, i in., 1991; Kavussanu i Ntoumanis, 2003; Ommundsen, i in., 2003; Sas-Nowosielski i Swiatkowska, 2008). Kavussanu (2006) podaje, że sportowcy zorientowani zadaniowo przejawiali zachowania bardziej prospołeczne, natomiast ci zorientowani na ego – bardziej antyspołeczne. W badaniach młodych zawodników męskiej drużyny hokeja wykazano powiązanie orientacji motywacyjnej nastawionej na zadanie z wymiarami postawy prosportowej, natomiast wyższy stopień orientacji ego wiązał się z bardziej agresywnymi

zachowaniami (Dunn i Dunn, 1999). W badaniu Yukhymenko-Lescroart (2016) orientacja zadaniowa wyraźnie wiązała się z postawą sportową, natomiast orientacja skupiona na osiągnięciach – z przebiegłością w grze (ang. *gamesmanship*) i agresją instrumentalną. Gano-Overway, i wsp. (2005) wykazali, że orientacja zadaniowa pozytywnie przewidywała szacunek dla gry i dla rywali.

W analizie grup powstałych na skutek założenia o ortogonalności obu wymiarów orientacji (Duda, i in., 1991; Lochbaum, 2016; Nicholls, 1984; Nicholls i in., 1989; Roberts, i in., 1996; Tomczak i in., 2020) istotne różnice w postawie sportowej wystąpiły przede wszystkim pomiędzy grupą nisko zadaniową/wysoko ego a pozostałymi grupami na niekorzyść tej pierwszej, potwierdzając tym samym postawioną hipotezę. Warto zauważyć, że wysoki poziom orientacji ego stanowił dwie skrajności, gdyż grupa o jednoczesnym wysokim poziomie zadaniowości przejawiała postawę najbardziej moralną, a ta o niskim poziomie tejże – najslabszą moralnie. Podobnie w badaniach Roberta i wsp. (1996) najbardziej adaptacyjne zachowania stwierdzono wśród zawodników zadaniowych o różnym poziomie zaangażowania ego.

Potwierdzona również została hipoteza o większej akceptacji dopingu wśród zawodników o wysokim poziomie orientacji ego i niskim zadaniowej. Różnica wystąpiła w porównaniu do wszystkich pozostałych grup. Warto odnotować, że wśród obydwu grup o niskim poziomie zadaniowości, ta, która miała jednocześnie niski poziom orientacji ego przejawiała postawę mniej przychylną dopingowi, świadcząc o dominującym znaczeniu ostatniego typu orientacji na ten aspekt moralności. Wyniki te są zgodne z postawioną hipotezą. W innych badaniach najslabszą postawę antydopingową również stwierdzono w grupie sportowców o orientacji nisko zadaniowej i jednocześnie wysoko zorientowanej na ego (np. Sas-Nowosielski, Swiatkowska, 2008).

Wyniki podobne uzyskanym, lecz osiągnięte w kwestii najbardziej adaptacyjnych wzorców orientacji skłaniają badaczy do wniosku, że zamiast starań osłabienia orientacji ego, można osiągnąć podobne rezultaty samym wzmacnianiem orientacji zadaniowej, moderując potencjalnie wyniszczające skutki orientacji ego (Roberts i in., 1996). Tym samym można stwierdzić, że prawdopodobnie w kształtowaniu postawy bardziej prosportowej i mniej przychylniej wobec dopingu istotny jest bardziej przystosowawczy wzorec motywacji i odwrotnie: kształtowaniu mniej prosportowej postawy i bardziej przychylniej dopingowi, towarzyszy mniej przystosowawczy typ orientacji motywacyjnej.

Również bezpośredni efekt orientacji motywacyjnej w modelu wielowymiarowej analizy powiązań między badanymi zmiennymi potwierdził hipotezę jej wpływu na postawę

sportową. Ta motywacyjna predyspozycja zawodnika nie była w tym przypadku jednak trafnym predyktorem postawy wobec dopingu.

Kolejna hipoteza, którą częściowo potwierdził model to pośrednictwo orientacji motywacyjnej we wpływie klimatu motywacyjnego na zmienne zależne. Stwierdzono istotny wpływ tylko w przypadku orientacji zadaniowej, która wzmacniała wpływ klimatu motywacyjnego zadaniowego na postawę sportową. Wskazuje to na ważną rolę wewnętrznej reprezentacji celów związanej z zadaniem we wzmocnieniu siły oddziaływania klimatu zadaniowego na bardziej moralną postawę. Pozostałych możliwych związków nie stwierdzono.

6.3.2. Rola klimatu motywacyjnego jako czynnika bezpośredniego i pośredniego

Wykazano pozytywną korelację klimatu motywacyjnego mistrzowskiego (promującego orientację zadaniową) zarówno z ogólną postawą sportową jak i wszystkimi jej czynnikami oraz delikatnie negatywną korelację klimatu motywacyjnego zorientowanego na osiągnięcia (promującego orientację ego) z tymi zmiennymi. Średnia korelacja pomiędzy orientacją i klimatem mistrzowskim oraz niska w przypadku orientacji i klimatu ego wskazują, że związek pomiędzy obydwojema rodzajami zmiennych, wśród zawodników biorących udział w badaniu nie jest silny. W innych badaniach uzyskano podobne wyniki (Gutiérrez i Tomás, 2018; Kavussanu i Roberts, 1996; Ommundsen i in., 1998; Seifriz, i in., 1992). Również wykazana umiarkowanie ujemna korelacja klimatu motywacyjnego mistrzowskiego i osiągnięć była podobna do stwierdzonej w innych badaniach (Seifriz, i in., 1992; Walling, i in., 1993; Ommundsen i in., 1998; Ommundsen i in., 2003). W pracy na temat percepcji klimatu motywacyjnego przez koszykarzy, klimat mistrzowski w słabym stopniu pozytywnie korelował z orientacją zadaniową oraz negatywnie z orientacją ego. Z kolei postrzeganie klimatu motywacyjnego jako nastawionego na osiągnięcia korelowało również w małym stopniu pozytywnie z orientacją ego i negatywnie z orientacją zadaniową (Seifriz, i in., 1992). Wyniki te skłoniły autorów badania do wniosku, że postrzegany klimat motywacyjny i dyspozycyjna orientacja motywacyjna prawdopodobnie są dwoma różnymi wymiarami motywacji, połączonymi złożonymi i dynamicznymi związkami (Seifriz, i in., 1992).

Pogrupowane, zgodnie z ich ortogonalnym charakterem (wg Ames, Archer, 1988; Newton, i in., 2000; Ommundsen, i in., 1998; Ommundsen i in., 2003; Seifriz, i in., 1992), rodzaje klimatu motywacyjnego różnicowały pod względem postawy sportowej zawodników spostrzegających swój klimat jako mistrzowski o niskim poziomie spostrzegania klimatu ego (bardziej sportowa postawa, o małej akceptacji dopingu) od zawodników postrzegających swój klimat jako nastawiony na osiągnięcia, o niskim poziomie klimatu zadaniowego (najmniej

sportowa postawa i najbardziej akceptująca doping). Pozostałe różnice również wskazywały na wysoki poziom mistrzostwa jako decydującego o postawie bardziej moralnej w porównaniu do jego niskiego poziomu. Generalnie wyniki okazały się więc zgodne z przyjętą hipotezą mówiącą o prymacie klimatu promującego orientację zadaniową – nie nastawionego na zwycięstwo za wszelką cenę, podkreślające rolę samorozwoju i współpracy – w przyjmowaniu bardziej sportowej postawy przez badanego.

Obserwacje te znalazły również odzwierciedlenie w modelu wielowymiarowej analizy powiązań między badanymi zmiennymi, w którym istotne okazały się ścieżki pomiędzy klimatem motywacyjnym promującym orientację zadaniową a postawą sportową oraz pomiędzy klimatem motywacyjnym promującym orientację ego a postawą wobec dopingu. Zatem sytuacyjny aspekt motywacji, charakteryzujący się przypisywaniem największego znaczenia przez trenera wysiłkowi, samoocenie, doskonaleniu zawodnika oraz polegający na udzielaniu mu wsparcia społecznego i przekazywaniu pozytywnej informacji zwrotnej, trafniej przewidywała moralną postawę w aspektach zaangażowania, społecznym, przestrzegania zasad oraz szacunku do przeciwnika. Natomiast determinanty sytuacyjne związane z nastawieniem trenera na zdolności zawodników i ich ocenę w kategoriach normatywnych i odnoszeniem kryteriów sukcesu i porażki do innych a także promowanie rywalizacji w klubie lub zespole sportowym trafniej przewidywały moralne podejście w aspekcie stosowania dopingu.

Podobne wyniki uzyskano w innych badaniach. Mniejszą dojrzałość moralną a także bardziej antyspołeczne zachowania przejawiali zawodnicy, którzy postrzegali klimat motywacyjny swojego zespołu jako zorientowany na osiągnięcia, natomiast bardziej prospołeczne zachowania i większą dojrzałość sportowcy postrzegający klimat jako zorientowany na mistrzostwo (Kavussanu, 2006; Kavussanu, i in., 2006; Ommundsen, i in., 2003; Palou, i in., 2013; Yukhymenko-Lescroart, 2018). Badania Kavussanu, i wsp. (2002) nie wykazały z kolei związku pomiędzy klimatem motywacyjnym nastawionym na osiągnięcia oraz niższym poziomem funkcjonowania moralnego zawodnika. Stwierdzono natomiast taką zależność w stosunku do atmosfery moralnej zespołu. Prawdopodobna rozbieżność wystąpiła, jak przypuszczają autorzy, z powodu sposobu sformułowania pytań dotyczących rozstrzygnięcia dylematów moralnych. Te dotyczące moralnej atmosfery odnosiły się do kluczowego meczu koszykówki, natomiast te dotyczące klimatu odnosiły się do ogólnego otoczenia drużyny. Wykazano również pośredni związek pomiędzy atmosferą moralną a klimatem motywacyjnym. Wniosek jaki wysunięto z tych badań to zasadnicza rola trenera w przekazywaniu wartości związanych z moralnym postępowaniem, gdyż autokratyczni

trenerzy są bardziej skłonni do popierania niesportowych zachowań, ponieważ zależy im na wygranej za wszelką cenę (Kavussanu, i in., 2002).

Istotne okazały się również ścieżki pomiędzy tożsamymi typami klimatu i orientacji motywacyjnej. Podobnie u dzieci uprawiających sport stwierdzono związki pomiędzy klimatem motywacyjnym kreowanym przez trenera (Gråstén i Watt, 2016) i rówieśników (Warburton, 2017) a orientacją motywacyjną. U zawodniczek piłki ręcznej natomiast związki wystąpiły jedynie pomiędzy mistrzowskim klimatem motywacyjnym a orientacją motywacyjną zadaniową (Gómez-López, i in., 2014). Podobne wnioski wyciągnięto z badań, w których posłużono się metodami regresyjnymi (Seifriz, i in. 1992) lub w metaanalizie badań powiązań orientacji motywacyjnej z pozytywnym i negatywnym afektem (Ntoumanis i Biddle, 1999).

Niespodziewanie istotna okazała się ścieżka pozytywnej relacji pomiędzy klimatem ego i orientacją zadaniową. Odkryta zależność sugeruje, że mimo iż klimat osiągnięć charakteryzuje się odnoszeniem kryteriów sukcesu w porównaniu z innymi i cenieniem wykazywania normatywnych umiejętności, może on wytworzyć warunki do funkcjonowania przeciwnego typu orientacji motywacyjnej, w której jednostka skupia się na opanowaniu zadania, co sprzyja pozytywnej ocenie kompetencji i sukcesu. Wykazano bowiem, że niektórzy ludzie dobrze funkcjonują w klimacie osiągnięć. Takie osoby postrzegają wysoko swoje kompetencje i mają potrzebę wykazania się swoimi umiejętnościami przed innymi (Roberts, 2012). Wyjaśnieniem może być przyjęcie przez nich uznawanej za bardziej adaptacyjną orientacji zorientowanej na zadanie połączona z silną potrzebą prezentacji umiejętności i rywalizacji.

Jedynym efektem mediacji zaobserwowanym w badanym modelu było częściowe pośredniczenie orientacji motywacyjnej w oddziaływaniu klimatu motywacyjnego na postawę sportową. Można więc powiedzieć, że im bardziej mistrzowski klimat motywacyjny towarzyszy zawodnikowi podczas jego treningów i zawodów, tym bardziej etyczne postawy przejawia on w sporcie. Częściowo związek ten wyjaśnia orientacja motywacyjna zadaniowa zawodnika, wskazując, że w przejawianiu przez niego bardziej prosportowej postawy czynnikom sytuacyjnym związanym z klimatem zadaniowym wtórują tożsame mu wewnętrzne dyspozycje do odnoszenia kryteriów sukcesu i porażki zawodnika do samego siebie. Jedną z możliwych przyczyn omawianego związku jest więc wzmocnienie wpływu klimatu zadaniowego przez orientację motywacyjną zawodnika. Podobny efekt występował również w grupach wyodrębnionych ze względu na płeć. Hipoteza została więc potwierdzona częściowo – jedynie w zakresie mistrzowskich zmiennych motywacyjnych oraz postawy sportowej jako jedynej zmiennej wyjaśnianej. Spodziewano się negatywnego wpływu klimatu osiągnięć, przy pośrednictwie orientacji ego na postawę moralną, jednak ta relacja okazała się

nieistotna, mimo, że sam związek pomiędzy klimatem a orientacją ego występował. Nie wpływał on jednak w tym modelu znacząco na postawy moralne. Omawiany model wyjaśnił 14% wariacji postawy sportowej, stąd większość jej zmienności zależy od innych czynników nie uwzględnionych w badaniu. Jak podaje Kavussanu (1997) skorelowane z nią również mogą być: kierunek motywacji na kontinuum od wewnętrznej do zewnętrznej, atmosfera moralna zespołu lub klubu sportowego, wpływ znaczących innych, czy klimat motywacyjny kreowany przez rówieśników oraz przez rodziców.

Podobne jak w modelu, efekty mediacji opisano w pracach badających inne zmienne związane z psychologią sportu. Na przykład, w badaniu uwarunkowań czerpania radości ze sportu klimat motywacyjny zadaniowy wpływał poprzez orientację zadaniową na odczuwanie przyjemności (Jaakkola, i in., 2016). W skomplikowanym modelu dotyczącym zachowań antyspołecznych i stanów psychobiosocjologicznych młodych piłkarzy testowanym w pracy Bortoli i wsp. (2012) również stwierdzono mediację orientacji motywacyjnej zadaniowej we wpływie klimatu motywacyjnego zadaniowego, ale jedynie na odczuwanie przyjemnych stanów emocjonalnych podczas gry. Inny model badający jednoczesny wpływ klimatu motywacyjnego i atmosfery moralnej zespołu na moralne funkcjonowanie zawodników wykazał, że silnym jego predyktorem była atmosfera moralna, lecz nie klimat, choć obie zmienne niezależne były ze sobą powiązane (Kavussanu i in., 2002). W modelu Gråsténa i Watta (2016) zakładana mediacja orientacji we wpływie klimatu motywacyjnego na intensywności wysiłku dzieci okazała się nieistotna statystycznie. Natomiast w modelu związków tożsamości z zachowaniem sportowym znaleziono istotne zależności pomiędzy dwoma dominującymi kontekstami społecznymi młodych ludzi: tożsamością sportową oraz tożsamością akademicką a postawą sportową, agresją instrumentalną i oszukiwaniem w sporcie. Mediatorem tych związków była orientacja motywacyjna zadaniowa – generalnie wskazująca wyższy poziom moralny i orientacja ego – powiązana z niższym poziomem moralnym (Yukhymenko-Lescroart, 2018). Wyniki te potwierdzają wniosek z badań Gano-Overway i wsp. (2005), że sportowcy mając pewne tendencje dyspozycyjne, nie pozostają bez wpływu swego środowiska, w którym klimat motywacyjny jako jedna ze zmiennych sytuacyjnych może wpływać na związek tych tendencji z postawą sportową. Jak zauważają Bortoli i wsp. (2012) o ile cechy osobiste mają wpływ na postawy wobec antyspołecznych zachowań, to sama decyzja moralna jest podejmowana pod wpływem kontekstów społecznych.

Klimat zorientowany na osiągnięcia charakteryzuje się odnoszeniem kryteriów sukcesu i porażki do innych i zaangażowaniem ego. Ważna jest demonstracja umiejętności i przy okazji wyższości wobec innych. Ten klimat jest dla jednostki adaptacyjny, o ile postrzega ona swoje

zdolności jako wysokie. W przypadku, gdy ocenia je jako niskie, przyjmie nieprzystosowawcze strategie osiągnięć w postaci poszukiwania łatwych zadań, małego zaangażowania czy częstego poddawania się w obliczu porażki. Klimat mistrzowski natomiast jest adaptacyjny dla większości ludzi, ponieważ skupia się na ciężkiej pracy, poszukiwaniu trudnych zadań i wytrwałości w obliczu trudności a sukces jest postrzegany jako niezależny od oceny innych. Dlatego też klimat zorientowany na mistrzostwo sprzyja pozytywnym odczuciom związanym z uprawianą dyscypliną i minimalizuje negatywne aspekty takie jak np. przetrenowanie (Ames, 1992; Ames, Archer, 1988; Seifriz, i in., 1992). Osoba czerpiąca zadowolenie i zwyczajną radość z uprawiania własnej dyscypliny nie potrzebuje dodatkowego wsparcia, ponieważ nie jest dla niej priorytetem zwyciężanie, tylko zdrowa rywalizacja, która pozwala w przeciwniku widzieć przyjaciela i partnera (Feezell, 1986/2018). Kilka badań potwierdziło powiązanie klimatu zadaniowego z odczuwaniem radości w aktywności fizycznej i sporcie (Al Yaaribi i Kavussanu, 2018; Jaakkola, i in., 2016; Kavussanu i Roberts 1996; Kilpatrick, i in., 2003; Robazza, i in., 2022; Seifriz, i in., 1992; van de Pol i in., 2012). Takie podejście pozwala też kształtować wysoką nomen-omen samoocenę, bo to właśnie o ocenę przez siebie samego, a nie przez innych tu chodzi.

Klimat mistrzowski, a także omawiana wcześniej orientacja zadaniowa wiążą się z odczuciami charakterystycznymi dla stanu *flow* (przepływu) – optymalnego doświadczenia, w którym energia jest kontrolowana, uwaga jest skierowana na realny cel, a umiejętności odpowiednio dopasowane do możliwości. Realizacja celu wprowadza do świadomości porządek, gdyż jednostka jest całkowicie skupiona na swoim zadaniu i nie myśli wówczas o niczym innym. Ma również poczucie kontroli nad sytuacją. Stan ten powoduje, że wykonywana czynność, będąc źródłem satysfakcji jest wykonywana dla niej samej, a czas zdaje się płynąć inaczej. Kluczem do odnajdywania przez jednostkę szczęścia w tym stanie stopienia świadomości z czynnością jest umiejętność wynagradzania samego siebie, która jest niezależna od warunków zewnętrznych (Csikszentmihalyi, 1996). Optymalne doświadczenie, jeśli rozpatrywać go z punktu widzenia teorii samodeterminacji jest modelową postacią motywacji wewnętrznej (Ryan i Deci, 2000). Właśnie podobne obserwacje poczyniono w badaniach prowadzonych w oparciu o teorię samodeterminacji (Duda. i in., 1992, 1994; Duda i Nicholls, 1992; Hom, i in., 1993). Zatem dążenie do stworzenia zawodnikom klimatu zadaniowego może dać korzyść dwojaką: moralną oraz związaną z dobrostanem psychicznym.

Interakcja pomiędzy klimatem a orientacją jest również opisywana w sposób zakładający, że w przypadku słabych lub niejasnych kryteriów sytuacyjnych ważniejszą rolę odgrywa indywidualna orientacja motywacyjna. Natomiast w sytuacji wyraźnych kryteriów

sytuacyjnych to klimat motywacyjny wysuwa się na pierwszy plan. Podobnie w przypadku zawodników będących jeszcze dziećmi, które nie ugruntowały osobistej orientacji motywacyjnej większą rolę odgrywa klimat (Roberts, 2012). Ten sam badacz sugeruje, że rozgraniczenie na orientację i klimat nie jest w tych badaniach najistotniejsze, ponieważ najbardziej liczy się kierunek stanu zaangażowania zawodnika, a nie jego źródło (Roberts, 2012).

6.3.3. Dyscyplina sportu jako czynnik moderujący

Wszystkie komponenty postawy sportowej, oprócz zaangażowania, były wyżej oceniane przez zawodników sportów indywidualnych i nisko kontaktowych. Zaangażowanie natomiast okazało się być wartością bardziej cenioną przez zawodników sportów zespołowych i średnio kontaktowych. Sporty o średnim poziomie kontaktu to w dużym stopniu sporty zespołowe, takie jak koszykówka, piłka nożna czy siatkówka. Natomiast sporty o niskim poziomie kontaktu, takie jak pływanie, biegi, czy rzut młotem, to w dużym stopniu sporty indywidualne. Nie dziwi zatem, że różnice przedstawiają się w tych dwóch przypadkach podobnie. Te wstępne analizy wskazują na poprawność postawionej hipotezy. W innych badaniach sporty drużynowe również predysponowały zawodników do przejawiania mniej sportowych postaw (Shields i Bredemeier, 1995; Kavussanu i Ntoumanis, 2003; Shields i Bredemeier, 2009; Vallerand, i in., 1997b), podobnie jak sporty o wyższym poziomie kontaktu wiązały się z wyższym poziomem agresji i mniej etycznym zachowaniem (Ahmadi, i in., 2011; Maxwell, i in., 2009; Tucker i Parks, 2001). Z kolei w badaniach postawy wobec dopingu wykazano różnicę pomiędzy zawodnikami sportów o niskim poziomie kontaktu, a ich kolegami ze sportów kontaktowych w mniejszym stopniu aprobującym doping (Sas-Nowosielski i Budzisz, 2018).

W badanym modelu wpływu klimatu motywacyjnego poprzez orientację motywacyjną na postawy, jedyną zmienną moderującą okazał się być poziom kontaktu. Uprawianie nisko kontaktowej dyscypliny sportu przez zawodnika wpływało pozytywnie na postawy etyczne, natomiast uprawianie dyscypliny kontaktowej – wpływało na nie negatywnie. Hipoteza została więc w tym aspekcie potwierdzona. Żadna z analiz, również przy podziale na kobiety i mężczyzn, nie ujawniła powiązania typu uprawianej dyscypliny z postawą wobec dopingu. Podobnie w badaniu Morente-Sánchez i wsp. (2015) nie wykazano różnic pomiędzy studentami wychowania fizycznego uprawiającymi sporty zespołowe i indywidualne. Za to w badaniach Kavussanu i Ntoumanisa (2003) stwierdzono związek poziomu kontaktu z postawą sportową przy czym okazał się on posiadać mediatora w postaci orientacji ego.

Wy tłumaczenia mniej sportowej postawy w dyscyplinach kontaktowych i zespołowych dopatrywano się w istnieniu „mentalności wojownika”, nasilającej rywalizację i dehumanizującej przeciwnika, a także w występowaniu presji na łamanie zasad wywieranej na zawodnika (Shields i Bredemeier, 1995; Shields i Bredemeier, 2009). Dopatrywano się również uaktywnienia mechanizmów moralnego niezaangażowania (Bandura, 1991, 1999), takich jak rozproszenie odpowiedzialności pomiędzy wszystkich członków drużyny i przeniesienie odpowiedzialności na osoby które zarządzają zespołem: trenerów lub działaczy. Być może chętnie podawanie dłoni rywalom, pomaganie im, godzenie się z przegraną, przestrzeganie przepisów i szacunek dla sędziów są łatwiejsze do realizacji przez jednostkę, ponieważ jest ona odpowiedzialna tylko za siebie a nie za cały zespół. Prawdopodobną przyczyną niesportowych zachowań w sportach zespołowych jest także silny stres, wzmagany oczekiwaniami współzawodników i odpowiedzialnością za całą drużynę, powodujący odwołanie się do bardziej rdzennych warstw świadomości, o większym udziale ego, nie poddających się procesom socjalizacji, uaktywniających niższe poziomy moralności w stosunku do przeciwnika. Podejście takie może występować u tej samej jednostki w większym stopniu w sytuacjach sportowych, niż w życiu codziennym, ujawniając wspomnianą „moralność w nawiasach”, która zmienia się w zależności od kontekstu (Bredemeier i Shields, 1986a, 1986b; Haan, 1977; Kavussanu i Ntoumanis, 2003). Sporty kontaktowe mogą wyzwać również, na skutek bezpośredniej interakcji, pragnienie dominacji nad oponentem w celu uzyskania podziwu otoczenia (Kavussanu i Ntoumanis, 2003). Jak stwierdzają jednak Maxwell wraz ze współpracownikami (2009), pozostaje otwartym pytanie czy sporty o większym poziomie kontaktu przyciągają ludzi, którzy są z natury bardziej zirytowani i agresywni czy też to udział w tych sportach zwiększa ich gniew i agresję.

Pewne wytłumaczenie przynosi odwołanie się do historii sportu. Keating (1964/2008) posługiwał się rozróżnieniem na sporty wywodzące się od ludu, np. baseball, piłka nożna (czyli w przeważającej większości zespołowe, o średnim poziomie kontaktu – przyp. J.S.), które nie posiadały pierwotnie kodeksu honorowego oraz na sporty wywodzące się od klas wyższych, które uprawiali „dżentelmeni”, takie jak golf czy tenis (a więc sporty nisko kontaktowe, indywidualne – przyp. J.S.), które od swych początków były splecione z wysokim kodeksem honorowym (Keating, 1964/2018).

Odwołanie się do analiz porównujących zawodników pod względem rodzaju uprawianej dyscypliny w niniejszych badaniach pozwala wyciągnąć jeszcze kilka ciekawych wniosków. Jako jedyny w postawie sportowej - czynnik zaangażowania - dotyczył w większym stopniu zawodników sportów zespołowych oraz średnio kontaktowych. Być może w członkach

zespołu zaangażowanie jest wzmożone na skutek zjawiska facylitacji społecznej. Porównywanie się z innymi i rywalizacja podczas treningów skłania zawodników do cięższej pracy, a na zawodach żaden zawodnik nie chce zawieść drużyny. W przypadku zawodników sportów indywidualnych, trenujących pojedynczo te mechanizmy nie zachodzą. Nie bez znaczenia w zjawisku facylitacji społecznej jest publiczność. Sporty zespołowe gromadzą większą liczbę kibiców, co rodzi w zawodnikach silniejszą potrzebę pokazania się od jak najlepszej strony. Najwyższy poziom zaangażowania dotyczył również zawodników sportów wysokokontaktowych. Trudno się temu dziwić, biorąc pod uwagę, że w dużej części są to sporty walki, a więc sumienność podczas treningów i dawanie z siebie wszystkiego na zawodach wiąże się z ochroną zdrowia lub życia.

Podobieństwo pomiędzy z jednej strony sportami indywidualnymi a nisko kontaktowymi, a z drugiej pomiędzy zespołowymi a średnio kontaktowymi ujawniło się w poziomie orientacji zadaniowej, klimatu zadaniowego związanego z nauką przez współpracę oraz klimatu ego. Pierwszą z par charakteryzował niższy poziom tych zmiennych, a drugą – wyższy. Skoro zawodnicy sportów zespołowych wykazali mniej sportową postawę, klimat ego wydaje się zrozumiały (Ommundsen, i in., 2003; Walling, i in., 1993). Natomiast wyższy poziom zmiennych motywacyjnych zadaniowych wydaje się zaskakujący. Orientacja zadaniowa bowiem, w której sukces definiowany jest jako osobisty rozwój, a kryterium oceny umiejętności stanowi porównywanie obecnych do swoich wcześniejszych dokonań, wiąże się z większą akceptacją dla etycznych wartości sportu. Natomiast to w niestwierdzonej tu orientacji ego dowodzenie swoich kompetencji odbywa się poprzez pokonywanie innych ludzi i to ona wiązała się z mniej etycznymi postawami (Duda, i in., 1991; Dunn i Dunn, 1999; Kavusannu, Roberts, 2001; Kavussanu, Ntoumanis, 2003; Sas-Nowosielski i Swiatkowska, 2008). Zauważmy jednak, że przewaga w zakresie nauki poprzez współdziałanie - czynnika klimatu motywacyjnego zadaniowego – w sportach zespołowych może nie być tak zaskakująca biorąc pod uwagę specyfikę sportu, w którym członkowie drużyny podczas treningów i zawodów współdziałają ze sobą. Ogółem jednak klimat motywacyjny promujący osiągnięcia, wyraźnie u nich górował. Podobne zależności odkryto w badaniu sportowców dyscyplin kontaktowych (Kavussanu i Ntoumanis, 2003).

Jeden z czynników postawy sportowej – szacunek dla przeciwnika – to, jak już wspomniano zmienna o najmniejszej ilości istotnych różnic wśród porównywanych grup. Wśród ogółu badanych wykazano różnicę pomiędzy sportami indywidualnymi (wyższy poziom) i zespołowymi (niższy poziom). Po takiej samej analizie dokonanej z podziałem na płeć różnica ta utrzymała się jedynie w grupie kobiet. Również tylko w grupie kobiet

zaobserwowano wyższy poziom szacunku dla rywalek u zawodniczek nisko kontaktowych w porównaniu z średnio kontaktowymi. Różnice te mogą być związane ze zwracaniem przez kobiety większej uwagi na relacje międzyludzkie. Chcąc wzmocnić jeszcze ducha walki wymaganego podczas uczestnictwa w sportach drużynowych (gdzie rolę odrywają lojalność wobec drużyny i współodpowiedzialność za wynik), charakteryzujących się silniejszymi interakcjami, kobiety muszą zdystansować się do rywalek, a drogą do tego może być jedynie odmówienie im do pewnego stopnia szacunku. Podobnych problemów z nastawieniem mogą nie mieć mężczyźni, stąd brak istotnych wartości w tym obszarze.

6.3.4. Płeć jako czynnik moderujący

Z wcześniejszych badań wynika, że mężczyźni sportowcy przejawiają niższy poziom funkcjonowania moralnego, większą aprobatę dla zachowań niesportowych i zachowań agresywnych niż kobiety (Duda, i in., 1991; Kavussanu i Ntoumanis, 2003; Kavussanu i Roberts, 2001; Silva, 1993; Tucker i Parks, 2001; Yukhymenko-Lescroart, 2021).

W niniejszym badaniu postawa sportowa istotnie różniła się jedynie w odniesieniu do pełnego zaangażowania w sport i treningi, które w niższym stopniu było udziałem kobiet. Nie wykazano u mężczyzn wyższej aprobaty dla zachowań niesportowych, tym samym nie potwierdzając postawionej hipotezy. Jest to wszakże zgodne z wynikami innych badań prowadzonych w naszym kraju. W badaniach młodzieży szkolnej ogólne wskaźniki postawy wobec *fair play* w sporcie i życiu codziennym nie różniły dziewcząt od chłopców (Czechowski, 2010). W badaniu hierarchii wartości człowieka jako sportowca nie wykazano różnicy w moralności sportowej. Natomiast w skali wartości kobiety okazały jednak większe poparcie dla wartości religijnych, moralnych i świętych, dla mężczyzn natomiast najważniejsze okazały się wytrzymałość, witalność oraz siła i sprawność fizyczna (Borek, Ratkowska, 2003).

Indywidualność i zespołowość sportu w postawie sportowej miały również większe znaczenie wśród kobiet. U mężczyzn liczyły się jedynie zaangażowanie oraz stosunek do zasad i sędziów, lecz kierunek zależności był taki sam jak u kobiet.

Pomimo niskiego poziomu aprobaty dla dopingu ogółu badanych mężczyźni wykazywali bardziej permissywną postawę wobec tego zjawiska, potwierdzając tym samym postawioną hipotezę i wnioski z innych badań (Folkerts, 2021; Sas-Nowosielski i Budzisz, 2018; Sas-Nowosielski i Swiatkowska, 2008). Fakt ten wydaje się logicznie wiązać z wspomnianym uprzednio wyższym ocenianiem wartości zaangażowania w sport i treningi. Choć jest to czynnik opisujący jeden z aspektów postawy sportowej (nawiązuje bowiem do etyki pracy, działania na rzecz samodoskonalenia), może on prowadzić do przekroczenia linii

poza którą chęć trenowania cięższej będzie się wiązać z sięganiem po środki wspomagające, także te niedozwolone (Møller, 2016; Fogel, 2017).

Obraz niektórych zmiennych niezależnych także zmieniał się ze względu na płeć. Wyniki mężczyzn w zakresie nauki poprzez współdziałanie (czynnik klimatu mistrzowskiego) były wyższe niż u kobiet. Kobiety natomiast w wyższym stopniu postrzegały swój klimat motywacyjny jako zorientowany na osiągnięcia, głównie za sprawą nierównomiernego uznania. We wcześniejszych badaniach bywało często odwrotnie - to mężczyźni częściej niż kobiety postrzegali klimat jako zorientowany na osiągnięcia, natomiast kobiety częściej od mężczyzn jako mistrzowski (Kavussanu i Roberts, 1996). Dla porównania odmienne wyniki uzyskano w badaniach dzieci, gdzie zarówno wyniki dla klimatu zadaniowego jak i ego były wyższe u chłopców (Gråstén i Watt, 2016). Nie wykazano istotnych różnic w orientacji motywacyjnej ze względu na płeć, choć w poprzednich badaniach takie różnice występowały (Duda, 1989; Duda, i in., 1991; Kavussanu i Roberts, 1996, 2001; Kavussanu i Ntoumanis, 2003; Kilpatrick, in., 2003).

Na przykład klimat motywacyjny ego pod względem poziomu kontaktu w danej dyscyplinie różnicował tylko zawodniczki. Wysoki poziom kontaktu wiązał się z mniejszym natężeniem ego niż średni poziom. Natomiast klimat motywacyjny zadaniowy różnicował tylko zawodników. Wysoki poziom kontaktu okazał się być powiązany z zadaniowością bardziej niż niski. Stosunkowo najmniejsze rozbieżności w układzie zmiennych ze względu na płeć wystąpiły w ogólnym obrazie klimatu motywacyjnego. U kobiet brak było różnic w obrębie negatywnego aspektu postawy sportowej, który, jak wspomniano, i tak nie cieszył się dobrymi wartościami psychometrycznymi. U mężczyzn natomiast wszystkie różnice charakteryzowały się jedynie wyższą amplitudą. W porównaniu grup wiekowych efekty ogólne w postaci postawy bardziej sportowej w stosunku do przeciwnika, zasad i sędziów u starszych zawodników ujawniły się jedynie u mężczyzn. Podobnie różnice w postawie wobec dopingu pomiędzy grupami o różnym natężeniu orientacji motywacyjnej mistrzowskiej oraz osiągnięć.

Porównanie modeli równań strukturalnych dla kobiet i mężczyzn ujawniło różnicę w następujących ścieżkach relacji: pomiędzy klimatem ego i orientacją ego (silniejsza u mężczyzn, nieistotna dla kobiet) oraz klimatem ego a orientacją zadaniową (silniejsza dla kobiet, nieistotna dla mężczyzn). Ten specyficzny kierunek zależności ukazujący wpływ wzrostu natężenia klimatu ukierunkowanego na osiągnięcia na wzrost natężenia orientacji zadaniowej był więc specyficzny dla kobiet. Jeśli przyjrzymy się rozkładowi badanych zmiennych ze względu na płeć, to najsilniej reprezentowanym u kobiet czynnikiem klimatu osiągnięć było nierównomierne uznanie. Być może fakt faworyzowania pewnych zawodniczek

powoduje u tych mniej cenionych, które jak można się domyślić, nie osiągają najlepszych wyników, zwrócenie się do ustanowionych samodzielnie standardów w ocenie zdolności i włożonego wysiłku oraz osiągnięcia sukcesu. Kobiety te nie odwołują się w żadnej z tych sfer do trenera, zamiast tego wykształcają niejako w odpowiedzi orientację zadaniową.

Wyniki analiz różnic pomiędzy przedstawicielami obydwu płci charakteryzowały się zazwyczaj małą siłą efektu, można je więc skonfrontować z wnioskami metaanalizy wskazującej na niewielkie różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami w zakresie wielu zmiennych psychologicznych (Hyde, 2005). Obecny paradygmat badań psychologicznych w sporcie zakłada, że podział ze względu na płeć nie wnosi wiele i jest niespójny ponieważ różnice w tym obszarze badań w dużym stopniu zależą też od wieku, obszaru kulturowego i pokolenia (Gill, 2017). Wyjątkiem jest agresywność, pod względem której kobiety i mężczyźni różnią się z umiarkowaną siłą (Hyde, 2005). Co więcej podział taki jest szkodliwy, gdyż prowadzi do utrwalenia stereotypów związanych z płcią, które to właśnie wpływają na odmienne traktowanie kobiet i mężczyzn, nawet przez nich samych. Bardziej wartościowe jest skupienie się na innych różnicach, związanych np. z wiekiem lub poziomem wyczynu (Gill, 2017). Takie podejście jest zgodne m. in. z polityką niwelowania różnic i dysproporcji przedstawicieli obu płci w sporcie, zdominowanym przez mężczyzn (European Commission, 2014). Zgodne z tym nurtem są wyniki głównego modelu niniejszych badań, które wskazują takie same i tożsame z wynikiem ogólnym wyniki dla kobiet i mężczyzn w zakresie wpływu klimatu mistrzowskiego za pośrednictwem orientacji zadaniowej na postawę sportową.

6.3.5. Znaczenie wieku

Odwrotnie niż zakładano, pewne czynniki postawy sportowej, takie jak szacunek do przepisów, sędziów i przeciwników były bliższe starszym zawodnikom. Kwestia zależności między wiekiem a postawami i zachowaniami etycznymi nie jest jednoznaczna. O ile np. Kavussanu, i in. (2006) oraz Szmajke (1993) stwierdzili, że najstarsza grupa badanych piłkarzy (16-17 lat) wykazywała więcej zachowań antyspołecznych i w większym stopniu akceptowała zachowania nieetyczne niż ich młodsi koledzy, to np. w badaniu polskich lekkoatletów nie wykazano różnicy pomiędzy młodszymi i starszymi zawodnikami (Borek i Ratkowska, 2003). Metaanaliza badań nad moralnością w sporcie w jednym z wniosków podaje wyraźną zależność - im dłuższe zaangażowanie w sport, tym mniejsza dojrzałość moralna zawodnika (Djordjic, 2019). Biorąc pod uwagę znaczną korelację tych dwóch zmiennych, także w tym badaniu, wynik postaw wpisuje się w ogólny trend.

6.4. IMPLIKACJE TEORETYCZNE

Rezultaty niniejszego badania stanowią wkład w stworzenie modelu ukazującego źródła kształtowania się postawy sportowej i wobec dopingu. Jego wyniki, tłumaczące w 14% zmienność postawy sportowej oraz w 9% zmienność postawy wobec dopingu, wskazują na konieczność włączenia do modelu kolejnych zmiennych, które w większym stopniu mogłyby tłumaczyć jak kształtują się te postawy. Oczywiście zwiększenie liczby zmiennych pociągnie za sobą konieczność zgromadzenia większej ilości obserwacji. Wyniki ukazują ponadto ciekawe pole eksploracji w postaci efektów mediacyjnych pomiędzy zmiennymi, ukazując jako, być może jeden z wielu, częściowy efekt mediacyjny wpływu klimatu motywacyjnego zadaniowego, poprzez orientację motywacyjną na postawę sportową. Wyniki wcześniejszego badania dotyczącego podobnego modelu również tłumaczyły zjawisko w niewielkim procencie (Gano-Overway, i in., 2005), dlatego analiza czynników występujących w tamtych i niniejszej pracy w odmiennych konfiguracjach i różnymi efektami mediacyjnymi stanowiła by wartościową próbę zbliżenia się do kompletności modelu. Atutem tego badania jest też objęcie badaniem sportowców różnych dyscyplin, podczas kiedy omawiane badanie dotyczyło jednej dyscypliny (Bortoli, i in., 2012; Gano-Overway, i in., 2005; Jaakkola, i in., 2016).

Ograniczeniem niniejszych i podobnych badań jest na pewno retrospekcyjna metoda pozyskiwania charakterystyk motywacyjnych i sportowych osób badanych. Zastosowane narzędzie typu papier-ołówek, obciążone może być błędem związanym z selektywnością pamięci. Dodatkowo rzetelność tej metody może umniejszać intencja badanego do społecznego przypodobania się m.in. osobie badacza czy potencjalnym odbiorcom wyników badania. Ponadto badani mogli intuicyjnie wybierać odpowiedzi, okazując w jakim klimacie chcieliby pracować, dlatego być może wyższe wartości przypisywali orientacji i klimatowi zorientowanym na mistrzostwo. Należy podkreślić, że badani nie przedstawili obiektywnej oceny klimatu motywacyjnego charakterystycznego dla ich drużyny lub klubu sportowego, lecz subiektywną ich percepcję, która mogła być zniekształcona przez oczekiwania. Z drugiej strony wyniki takie informują nas o intuicji moralnej zawodników i wysokiej świadomości na temat adaptacyjnych modeli treningu.

Wydaje się, że największą wartość predyktywną miałyby longitudinalne badania oparte na obserwacji. Pozyskanie tego typu danych jest jednak niezmiernie trudne, chyba że zaangażowane byłyby osoby z bezpośredniego otoczenia sportowców.

Należy zwrócić również uwagę, iż siła efektów stwierdzonych różnic była raczej mała. Jedynymi zmiennymi w obrębie których osiągnięto przeciętną wielkość efektu we wpływie na

zmiennie zależne były: orientacja motywacyjna oraz klimat motywacyjny. Podział badanych ze względu na płeć przybliżył wspomniany wyżej efekt orientacji motywacyjnej do poziomu wysokiego w postawie sportowej u kobiet oraz ukazał wysoki efekt w postawie wobec dopingu u mężczyzn. Dlatego w kolejnych badaniach warto byłoby szczególnie zwrócić uwagę na rolę tych dwóch zmiennych w kształtowaniu wyżej wymienionych postaw. Powyższe i pozostałe wykryte zależności mogłyby zwiększyć swą siłę po poszerzeniu grupy badawczej.

W zrozumieniu zjawiska dopingu Christiansen i Gleaves (2013) postulują interdyscyplinarność wskazując na dotychczasowy brak dialogu pomiędzy naukami humanistycznymi i społecznymi a biologicznymi w kwestii zrozumienia jego istoty. Dlatego tak ważnym jest poruszenie w ramach badań prowadzonych na uczelni kształcącej ludzi środowiska sportowego, oprócz tematów zdominowanych przez nauki biologiczne, również tematów z pogranicza etyki i psychologii, by wziąć udział w tym dialogu i wnieść wkład do badań międzydyscyplinarnych.

6.5. IMPLIKACJE PRAKTYCZNE

Polskie badania przekonania na temat wartości sportu i ruchu olimpijskiego (Nowocień, 2001) ukazały, że postawy moralne sportowców są dla młodzieży szkolnej w wieku 11-16 lat mało interesującym aspektem sportu. Dużym zainteresowaniem darzą natomiast związek sportu ze sztuką, materialne warunki życia sportowców, ale też cele i zadania ruchu olimpijskiego, o którym młodzież przyznała jednak, że nie wie zbyt wiele. Dość wysoką pozycję przypisali również kwestiom związku sportu z ekologią oraz udziału sportowców walce o pokój. Na temat oddziaływania młodzi ludzie uważali, że uczestnictwo w sporcie rozwija sferę moralności człowieka i znali zasadę *fair play*. W ramach przeprowadzonych przez omawianego autora badań porównano młodych ludzi z klas szkolnych, które wprowadziły edukację olimpijską z uczącymi się w klasach, które jej nie realizowały. W tych pierwszych wzrosła liczba pozytywnych postaw związanych ze sportem i lekcje te wpłynęły na ogólne moralne postawy uczniów w klasie (Nowocień, 2001). Wyniki tych badań skłaniają do wniosku, że o ile nie sam sport, to edukacja olimpijska może kształtować pozytywne wartości w sporcie i życiu społecznym. W innych polskich badaniach młodzież w wieku 12-15 lat uprawiająca sport uzyskała wyższe wyniki w znajomości zasady *fair play*. Zgadzała się ona z osobotwórczą rolą sportu, przy czym w większym stopniu przekonani byli o tym chłopcy (Bodasińska, 2007). Jak jednak podkreśla Czechowski (2010) prawdopodobnie wiedza o zasadzie *fair play* jest dość powierzchowna, i raczej intuicyjna a młodzież, wiedząc o wartości tych zasad w życiu codziennym i sporcie niekoniecznie sama stosuje ją na co dzień. Podobna

sytuacja została stwierdzona wśród zawodników, którzy wykazali się niepełną świadomością zasad postępowania moralnego podczas widowiska sportowego (Bodasińska i in., 2016). Największym problemem wykazany w tych badaniach był fakt, że badani respektowali zasadę równych szans tylko gdy było to dla nich wygodne.

W polskich badaniach z 2001 roku wśród zawodników sportów i sztuk walki prawie jedna czwarta wykazała się niewiedzą o szkodliwości środków dopingujących (Litwiniuk, Cynarski, 2001). Badacze z innych krajów również zwracają uwagę na niedostateczną wiedzę o dopingiu, np. w tenisie, dopominając się prowadzenia badań nad tą dyscypliną i stworzenie programu walki z dopingiem w tym sporcie (Zandonai i Holgado, 2020). W środowisku wyczynowych kolarzy stwierdzono utrudniony odbiór i niepełne zrozumienie złożonej polityki WADA dotyczącej substancji i metod zabronionych. Częste włączanie i wykluczanie poszczególnych pozycji z listy wzbudza w nich poczucie niepewności (Fincoeur, i in., 2020). Indyjscy sportowcy wyczynowi wykazali się słabą znajomością przepisów antydopingowych i listy zabronionych substancji (Krishnan, i in., 2022). Na Bałkanach wykazano natomiast niedostateczną wiedzę studentów na temat dopingiu, a 50% nie zetknęło się z tym zjawiskiem w swoim otoczeniu (Pavlović, Idrizović, 2013).

Wyniki niniejszych badań wnoszą wkład w poznanie różnych charakterystyk sportowców, co może być cenną wskazówką do działań mających na celu indywidualizację w doborze działań edukacyjnych, a także dopasowywania treningu przez szkoleniowców oraz treningu mentalnego i działań terapeutycznych przez psychologów i psychiatrów sportowych. Należałoby również ten nowy nurt włączyć do badań nad populacją polskich zawodników. Interesującym zagadnieniem jest także, wymagający dalszych badań, związek samej postawy sportowej z postawą wobec dopingiu.

Badania związków moralności sportowej z zagadnieniami motywacyjnymi ukazują osobom z otoczenia sportowców (zwłaszcza trenerom) drogę do popularyzowania rozwoju moralnego zawodników poprzez sport w postaci kreowania i rozwijania klimatu motywacyjnego ukierunkowanego na mistrzostwo. Wyniki niniejszych oraz wcześniejszych badań (Gano-Overway, i in., 2005) sugerują, że kreowanie klimatu skupionego na wykonywanych zadaniach, w którym każdy pełni istotną rolę dla klubu czy zespołu, w którym kładzie się nacisk na współpracę, rozwinięcie mistrzostwa, doskonalenie lub uczenie się, może wpłynąć na późniejsze funkcjonowanie moralne na wyższym poziomie. Dzieje się to najprawdopodobniej dzięki bardziej adaptacyjnej percepcji sukcesu, przejawiającego się w osiągnięciu mistrzostwa lub doskonałości w demonstrowaniu umiejętności wobec samego siebie. Drogą do sukcesu jest więc ciężka praca i współpraca z innymi. Istotne w tym aspekcie

są: większa wytrwałość w obliczu porażki, zainteresowanie zadaniem, brak skupienia na przeciwniku, a nawet wybieranie trudnych zadań. Duda (1996) charakteryzuje mistrzowską perspektywę motywacyjną jako najlepiej odpowiadającą adaptacyjnemu sposobowi percepcji, przetwarzania i reagowania na doświadczenia związane z rywalizacją. Przeciwnie - celem osób ego-zaangażowanych jest zademonstrowanie zdolności w stosunku do innych i uniknięcie wykazania niekompetencji. Percepcja sukcesu odbywa się poprzez odniesienie do fanów, widzów, sponsorów, trenerów, rywali lub innych zawodników. Sukces osiąga się, gdy osoba przewyższa innych, zwłaszcza wtedy, gdy wkłada mniej wysiłku niż oni (Dweck i Leggett, 1988; Nicholls, 1984, 1989). Wyznawana przez nich wartość zwyciężania ze wszelką cenę predysponuje ich do stosowania nieetycznych zachowań zbliżających do celu, np. oszukiwania czy imponowania trenerowi (Roberts, 2012).

W metaanalizie czynników związanych z zachowaniami transgresyjnymi w sporcie (Kavussanu, 2019) podkreślono doniosłe znaczenie klimatu motywacyjnego nastawionego na mistrzostwo jako czynnika hamującego oraz orientacji motywacyjnej ego jako czynnika wyzwalającego przejawianie zachowania nie mieszczącego się w normach moralnych. Podkreślano wagę etycznego zachowania trenera w kształtowaniu etycznego zachowania zawodników. Wykazano, że kreowanie środowiska nadmiernie kontrolującego i nastawionego na zwycięstwa wzmagało zachowania transgresyjne (Kavussanu, 2019). Czynniki osobiste w postaci słabych wyników i sytuacyjne związane z dezaprobatą fanów, mową nienawiści stosowaną przez przeciwników, niespójnym sędziowaniem czy rangą wydarzenia odgrywają dużą rolę w funkcjonowaniu moralnym zawodnika (Gano-Overway, i in., 2005). Klimat osiągnięć współwystępuje z psychologicznymi i fizjologicznymi objawami stresu u młodzieży. Klimat mistrzowski pełni rolę bufora zabezpieczającego przez nim. Jest to o tyle ważne, że hormony wyzwalane w związku ze stresem mogą przyczyniać się do powstawania procesów biochemicznych szkodliwych dla zdrowia psychicznego i fizycznego młodych ludzi (Hogue, i in., 2017).

Skoro klimat motywacyjny budujący zaangażowanie w zadanie wpływa poprzez orientację motywacyjną (również zadaniową) na bardziej sportową postawę, wysoce zasadnym jest budowanie takiego klimatu w zespołach czy klubach. Tym bardziej, że jak wykazują inne badania, orientacja i klimat zadaniowy mogą nieść ze sobą również inne korzyści istotne dla procesu treningowego. Wykazane w poprzednich badaniach jego cechy, wynikające z silniejszego zainteresowaniem zadaniem, jak zaangażowanie większego wysiłku podczas treningu i zawodów, skłonność do wytrwania w obliczu porażki i wybieranie trudnych zadań (Kavussanu i Roberts, 1996; Nicholls, 1989; van de Pol, i in., 2012; Roberts i in., 2007)

wpływają na większą wydajność w sporcie. Mogą więc pełnić - obok legalnych suplementów, zabiegów fizjoterapeutycznych i pracy nad umysłem i psychiką sportowca - rolę naturalnego, legalnego dopingu.

Inne badania wskazują na związek klimatu mistrzowskiego z większą radością czerpaną z uprawiania sportu (Al Yaaribi i Kavussanu, 2018; Jaakkola, i in., 2016; Kilpatrick, i in., 2003; Seifriz, i in., 1992; van de Pol i in., 2012). Potwierdza to również metaanaliza autorstwa Ntoumanisa i Biddle'a (1999). Zaobserwowano również, że im bardziej wspierająca i uwzględniająca potrzeby psychologiczne zawodników była rola trenera w komunikowaniu o szkodliwości stosowania dopingu, tym większy, w porównaniu do standardowego sposobu komunikacji, odnosiła skutek w zmniejszeniu intencji stosowania dopingu (Ntoumanis, i in., 2021). Natomiast postrzegany przez trenerów klimat motywacyjny zadaniowy miał istotny związek z wyższą skutecznością w ich konfrontacji ze sportowcami, których podejrzewają o doping, podczas kiedy klimat ego wiązał się z mniejszą skutecznością trenerów w tym zakresie (Sullivan, i in., 2015). Klimat promujący ego okazał się w innych badaniach związany z większym poziomem odczuwanego przez zawodników lęku (Vazou, i in., 2006) oraz napięcia (Newton, i in., 2000). Można przypuszczać, że taki lęk może wiązać się z większym prawdopodobieństwem stosowania dopingu, aby polepszyć swoje osiągnięcia i zadowolić tym trenera. Rzeczywiście w niniejszym modelu klimat ego istotnie wiązał się z postawą wobec dopingu. Jakie mogą być konsekwencje stawiania na klimat osiągnięć i kształtowania orientacji zawodnika na nagrodę i zwycięstwo mogliśmy przekonać się na przykład podczas igrzysk olimpijskich w Pekinie 2022 roku. Rosyjska łyżwiarka nie mogąc pogodzić się z zajęciem drugiego miejsca, tracąc panowanie nad sobą zaczęła wykrzykiwać słowa oburzenia i nienawiści do sportu, co skrzętnie odnotowały kamery (Onet, 2022). Zdarzenie to pokazało, jak łatwo odebrać młodym ludziom przyjemność ze sportu roztaczając przez nimi klimat zwycięstwa jako jedynej wartości. Tego typu przypadki miały również bardziej tragiczne konsekwencje. Historia innej łyżwiarki – Tonyi Harding z 1994 roku pokazała, że niemożność pogodzenia się z możliwością przegrania doprowadziła prawdopodobnie do zlecenia przez nią fizycznej napaści na rywalkę Nancy Kerrigan. Na szczęście stłuczenie nogi Kerrigan metalowym prętem przez napastnika nie było na tyle groźne, by musiała odwołać swój występ na igrzyskach olimpijskich w Lillehammer, choć jej brak na wcześniejszych mistrzostwach USA utarował bez przeszkód drogę Harding do złotego medalu, co stanowiło jednak chwilowy triumf. Reperkusje tego skandalu doprowadziły bowiem do zniszczenia życia i kariery doskonałej łyżwiarki („Tonya Harding”, 2022).

W mechanizmie kształtowania postaw poprzez modelowanie jednostka powiela w swoim postępowaniu zachowania, motywy i postawy obserwowanych u innych, głównie osób znaczących. Odwołując się do mechanizmu wzmacniania społecznego, wzmacniane są zachowania i postawy osób znaczących, a więc trenerów lub innych zawodników. Błędem jest przerzucanie odpowiedzialności za kształtowanie moralnych, adaptacyjnych postaw wśród sportowców na instytucje (głównie MKOl i WADA), czy filozofów sportowej moralności. Istnieje jednak obawa, że teoretycy i organizacje próbujące instruować, jak ma trenować młody człowiek nie mogą realnie pomóc. Młodzi ludzie wg teorii modelowania powielają zachowania i postawy osób z najbliższego otoczenia, więc z dużym prawdopodobieństwem są to osoby które stosują doping (inni, starsi zawodnicy) lub też zalecają jego stosowanie (trenerzy, lekarze). Pierwszą więc i najważniejszą rzeczą byłoby zaszczepienie wzoru postawy sportowej oraz sportu bez dopingu u będących tego sportu najbliższej, czyli wszystkich trenerów, lekarzy, fizjoterapeutów, działaczy, menadżerów zaangażowanych w sport na różnych szczeblach, a także, stanowiących wzór do naśladowania, zawodników o najwyższym stopniu wyczynu. Warto byłoby reklamować ich jako nosicieli tych wartości. Takie skojarzenie musiałyby być autentyczne, a jednostki stawiane za wzór musiałyby oczywiście istnieć w całkowitym oderwaniu od obecnej schizofrenii świata sportu. Rolą tych osób byłoby propagowanie orientacji motywacyjnej ukierunkowanej na zadanie, oraz kreowanie takiegoż klimatu, a co za tym idzie wartości, które się z nimi wiążą, czyli między innymi wysoce moralną postawę sportową. Ważnym elementem jest również upowszechnienie idei *fair play* jako podstawowego dobra sportu we współczesnej pozasportowej świadomości społecznej.

O ile w kwestii postawy sportowej nie powstają żadne wątpliwości co do jej słuszności i wartości, o tyle postawa względem dopingu nie jest w środowisku sportowym przyjmowana jednoznacznie i jest ono podzielone na dwa nurty: zwolenników i przeciwników jego stosowania.

Podstawowymi argumentami przeciwników dopingu jest to, iż stanowi on oszustwo, przejaw niesportowego zachowania, jest sprzeczny z ideą „równych szans”, jego stosowanie przez elitarnych zawodników stanowi zły przykład dla młodych sportowców oraz jest szkodliwy dla zdrowia (Elbe i Barkoukis, 2017). Każdy rodzaj zakazanych środków dopingujących, zwłaszcza stosowany w dłuższej perspektywie czasowej wpływa negatywnie na zdrowie, a równie niebezpieczne są nowe związki, które nie mogły zostać jeszcze przebadane pod kątem ich wpływu na zdrowie z racji krótkiego okresu ich stosowania (Pokrywka, i in., 2020). Podobny problem dotyczy dopingu genowego. Modyfikacja genomu organizmu żywego jest nowym osiągnięciem nauki i niepewność jej efektów oraz

długofalowym konsekwencji, także na przyszłe pokolenia są nie do przewidzenia (Pokrywka i Żmijewski, 2021). Doping jest więc niezgodny z duchem sportu, którego stawianą na pierwszym miejscu wartością jest zdrowie, zaraz po nim uczciwość. A w aspekcie zdrowotnym i równości szans przeciwstawia się koncepcji olimpizmu wg de Coubertina.

Z kolei zwolennicy stosowania dopingu argumentują, że sportowcy, jako osoby dorosłe świadomie podejmują się działań i jako odpowiedzialne za siebie mogą kształtować własne ciało, dążąc do osiągnięcia granic swoich możliwości. Nie widzą również sensu walki z tym, co i tak się dzieje. Spychanie dopingu do podziemia przekłada się na faktyczne zagrożenie zdrowia i życia sportowców. Uważają za zasadne zalegalizowanie używania tych środków, co zapewni sportowcom stały monitoring organizmu i fachową opiekę lekarską. Zakładają, że przyjmowanie środków dopingowych w takich kontrolowanych warunkach jest bezpieczne. Współczesny sport o wysokim stopniu wyczynu wiąże się z występowaniem charakterystycznych dla danej dyscypliny obciążeń treningowych, przekraczających nierzadko zdolności regeneracyjne organizmu sportowca. Chcąc podołać coraz bardziej wygórowanym wymaganiom, zwiększonym do granic ludzkich możliwości obciążeniom treningowym, kiedy zawodzi suplementacja i fizjoterapia, lub czas na regenerację jest za krótki, sięganie po środki dopingujące jest niezbędne by równoważyć wyniszczenie organizmu sportowca, zwłaszcza w ciężkich, wytrzymałościowych konkurencjach (Henning, i in., 2021; Kayser i in., 2007; Møller, 2016).

Zwolennicy dopingu postulują przekształcenie całego systemu współczesnego sportu i współzawodnictwa. Proponują odejście od punitwnego traktowania osób stosujących środki dopingowe jako mającego zastraszająco małą skuteczność i niosącego nawet negatywne konsekwencje w postaci stygmatyzacji sportowców jako oszustów (Kayser i Broers, 2012), czy doprowadzania do dodatkowego stresu związanego z obawą przed wykryciem zabronionych substancji spożytych świadomie lub nieświadomie, np. w skażonym pożywieniu, lub legalnych, ale zanieczyszczonych suplementach. Pozytywny wynik testu dla sportowca, który w swoim mniemaniu jest „czysty” może rodzić poważne konsekwencje w postaci depresji a nawet samobójstwa. Przewrotnie argumentują oni, że zamiast zapewniać zdrowie sportowcom, co jest jednym z podstawowych celów WADA, paradoksalnie może odebrać nie tylko zdrowie, ale nawet życie (Møller, 2016).

Zwolennicy tych tez twierdzą, że na poziomie praktycznym antydoping przynosi raczej odwrotny skutek dla ochrony zdrowia, sprawiedliwości i równości, a WADA od swojego powstania praktycznie zareklamowała doping - dotąd znany tylko w pewnych grupach elitarnych sportowców - sprawiając, że przeniknął on do sportu amatorskiego, gdzie jego

przyjmowanie jest poza wszelką kontrolą i dlatego staje się niebezpieczne (Møller, 2016). Ewentualna legalizacja dopingu spowodowałaby, że nie należałoby on już do nieuczciwych, niesportowych zachowań. Nie stanowiłyby oszustwa czy nieuczciwej konkurencji. Taka sytuacja stała by jednak w sprzeczności z zasadami związanymi z używaniem innych nielegalnych substancji, jakimi są narkotyki. Środki dopingowe, tak jak narkotyki są lekami, ale przyjmowanie ich przez zdrowe osoby dla innych celów niż zdrowotne jest przestępstwem. Poza tym legalizacja substancji zakazanych przez WADA umożliwiłaby łatwiejszy dostęp dla sportowców amatorów, co również wiązałoby się z większym niebezpieczeństwem dla nich, ponieważ przyjmowały by je zapewne w sposób niemonitorowany. To jest jednak rozwiązanie, które wspierałoby taką ideę sportu, jaka funkcjonuje obecnie, czyli niezgodnej z „duchem” sportu, który poddawany naciskom podmiotom nie związanym ze sportem jak korporacje czy władze państwowe. Gdyby bowiem wrócić do pierwotnej idei sportu takie obciążenia przekraczające ludzkie możliwości już by nie powstawały.

Według Petróczi (2007) opieranie się jedynie na edukacji antydopingowej w celu ukształtowania odpowiedniej postawy nie rozwiązuje problemu dopingu w sporcie dopóki pozostałe czynniki z nim związane pozostają na stałym poziomie. Zniechęcanie odwołujące się do wartości wymaga zmiany na wszystkich poziomach i wobec wszystkich osób zaangażowanych w dany sport i danego zawodnika. Inne badania wykazały, że wiedza, przekonania i postawy elitarnych sportowców wobec dopingu zależą od kultury i pochodzenia zawodnika i to właśnie ich badanie i kształtowanie jest bardziej istotne od informacji o szkodliwości dopingu w kontekście edukacji antydopingowej (Königstein, i in., 2021).

Institucje sportowe powinny ciężar swych niemałych wydatków związanych z kontrolą antydopingową przenieść na inicjowanie i rozwijanie programów edukacyjnych towarzyszących pracy trenerów, działaczy, zasłużonych zawodników, czy lekarzy i fizjoterapeutów. Powinni oni być gruntownie przeszkoleni nie tylko na temat zagrożeń związanych ze stosowaniem środków dopingowych, ale także mechanizmów finansowych rządzących współczesnym sportem, charakterystyce psychologicznej satysfakcjonującego treningu, metodach treningu mentalnego, a także o konieczności korzystania z odpowiednich działań terapeutycznych psychologów i psychiatrów sportowych w sytuacjach trudnych lub w celu zapobieżenia tym sytuacjom.

Keating (1964/2018) opisuje sport uprawiany rekreacyjnie jako niosący radość i do jego funkcji powinien wrócić sport wyczynowy, który postrzegany jest przez niego jako odarty z radości i zabawy, bliższy pracy zarobkowej, która jest tylko środkiem do zaspokajania podstawowych potrzeb i jest tak naprawdę smutnym obowiązkiem. W takiej sytuacji

zawodnikom będącym w tym poważnym i w związku z tym naładowanym negatywnymi emocjami położeniu trudno jest zachowywać się tak jakby był zaangażowany w jakąś przyjemną rozrywkę. Każda porażka w ważnych zawodach jest dla niego sytuacją trudną, w której trudno panować nad emocjami, tymczasem wymaga się od niego niezwykle spokoju (Keating, 1964/2018). Dość jednostronnie negatywne to podejście, nie uwzględniające faktu, że wielu ludzi zarabia na życie robiąc to, co jest dla nich źródłem przyjemności. Z drugiej strony są ludzie traktujący pracę zarobkową jako przykry obowiązek, a dla niektórych pasja przestaje być źródłem przyjemności, gdy tylko staje się źródłem utrzymania.

Problem z niesportowymi zachowaniami, takimi jak stosowanie dopingu, sprzedawanie meczy, udawanie, agresja lub działanie pod presją sponsorów wynika z tego, że zaczęto sport traktować zbyt poważnie. Zbyt poważnie jak na to czym jest, nie ujmując przy tym jego wartości jako pozytywnej aktywności, której można się całkowicie oddać. Jest sposobem na nadanie sensu wolnemu czasowi człowieka opartym na zdrowej rywalizacji i zasadach, których przestrzeganie wynika z umowy społecznej. Źródło sportu jest w zabawie. Bo sport to gra, która przenosi ludzi w metaforyczny świat odrębny od codzienności i rządzący się swoimi zasadami, prawami, nie związany ze światem materialnych interesów (Huizinga, 1998; Schmitz, 1979). Podejmuje się ją dobrowolnie, a od spontanicznej zabawy odróżniają ją zasady, wymagana wiedza i odpowiednie przygotowanie, choć gdzieś jednak istotą pozostaje zwyciężanie Czy gdyby przywrócono mu pierwotną rolę oddzielając od niego sferę pracy zarobkowej i wielkiej finansjery problemy same by znikły? Oczywiście nie możemy liczyć na to, że wszyscy zaczęliby odwoływać się do opisanego przez Feezella (1986/2018) „ducha zabawy”, co złagodziłoby chęć zwycięstwa za wszelką cenę, oszustwa i agresję, które w „zabawę” przecież nie są wpisane. I co ciekawe prawdopodobnie powinno to dotyczyć nie tyle samych sporowców, co raczej ich otoczenia. To działacze, trenerzy, kibice i sponsorzy powinni odwoływać się do „ducha zabawy”, wtedy możliwe byłoby wyeliminowanie zjawiska przymuszania i braku wyboru, albo ogólnego przyzwolenia na niewłaściwe postępowanie.

Postulowana przez Komaki i Tuakli-Wosornu (2021) przebudowa całej kultury sportowej z zastosowaniem nowego paradygmatu, w którym ta kultura opierałaby się na stosowaniu nagród zamiast kar, pochwał, zamiast wyliczania popełnionych błędów oraz dbałości o pozytywne relacje pomiędzy zawodnikami i trenerem mogłaby być tu kluczowa.

Jednym z przykładów systemu szkolenia sportowców opartego o budowanie przyjaznego otoczenia i holistyczny rozwój są wprowadzone przez Komitet Olimpijski i Paraolimpijski Stanów Zjednoczonych w 2017 roku Ramy Jakości dla Trenerów (ang. *Quality Coaching Framework*, QCF). Zalecają one trening skoncentrowany na zawodniku

w myśl zasady zwanej 4C, od angielskich słów: *competence, confidence, connection, character* (kompetencje, pewność siebie, więzi, charakter). Trenerzy otrzymują w nich wytyczne do holistycznego rozwoju zawodników poprzez kształtowanie kompetencji skoncentrowanych na umiejętnościach taktycznych, technicznych, kondycyjnych i wydolnościowych, przy zachowaniu wysokiego poczucia własnej wartości i utrzymywania wartościowych więzi społecznych w obrębie sportu jak i poza nim. Ostatni z filarów zaleceń dla pracy trenera to kształtowanie charakteru w duchu moralności czyli szacunku dla sportu i innych, uczciwości, empatii i odpowiedzialności (Yukhymenko-Lescroart i Gilbert, 2021). Jak widać ramy te opierają się ściśle o założenia postawy sportowej. Kompetencje można utożsamiać z osiągnięciem mistrzostwa w swojej dziedzinie. Pewność siebie może wiązać się z nieprzejawianiem niesportowych zachowań w razie porażki. Rozwijanie więzi w sporcie i poza nim mogą zmniejszać prawdopodobieństwo aspołecznych, agresywnych zachowań. Charakter rozwijany w duchu moralności przyczynia się do budowania mocnego kręgosłupa moralnego młodego człowieka. Ostatni postulat - uczciwości - może wiązać z rozwijaniem u młodych sportowców postawy antydopingowej. W celu weryfikacji pracy trenerów w oparciu o filary 4C stworzono Skalę Celów Trenera Sportowego (ang. Coaching Athlete Purpose Scale, CAPS; Yukhymenko-Lescroart i Gilbert, 2021) wykorzystywaną również do badania skuteczności trenera.

W finansowanym przez WADA badaniu, podjęto próby sprecyzowania czynników które związane są z mniejszą akceptacją dopingu wśród sportowców, w wyniku których podkreśla się rolę posiadania wyraźnie sprecyzowanego celu życiowego oraz pełnej świadomości chwili obecnej (*mindfulness*), w przeciwieństwie do skupiania się na przeszłości i przyszłości (Nolte, i in., 2016). W kolejnym badaniu stwierdzono, że wspomniana świadomość lub też uważność (*mindfulness*), dzięki zwiększeniu umiejętności samoregulacji zaspokajającej potrzebę autonomii, może poprawić samopoczucie i zmniejszyć stres. Zauważono konieczność przeprowadzenia eksperymentu związanego z praktykowaniem uważności i jej wpływem na samopoczucie sportowców (Shannon, i in., 2020). Optymizmem napawa postawa trenujących studentów wychowania fizycznego, czyli przyszłych nauczycieli wychowania fizycznego z Hiszpanii - wykazano generalnie ich niską zgodę na stosowanie dopingu w sporcie (Morente-Sánchez, i in., 2015).

Skrajne podejście do sportowej moralności przyjął Kosiewicz. W pracach na temat idei *fair play* (2010) oraz dopingu (2014) przedstawił sport jako dziedzinę nie poddającą się zasadom, czy rozstrzygnięciom moralnym, ponieważ to co dobre i złe w sporcie elitarnym jest określane w sposób wyczerpujący w przepisach danych dyscyplin, związków, oraz zawodów

sportowych, a także promowane i egzekwowane przez odnośne organizacje. Jedyne bowiem kapłani i duchowni są rozliczani ze swej pracy w kategoriach moralnych, sportowcy natomiast mają być rozliczani z efektów swojej pracy – piękna rywalizacji i czystych zwycięstw. Zarówno w sporcie uprawianym dla zabawy jak również sporcie elitarnym traktowanym obecnie jak ciężka praca zawodowa należy skupić się na przestrzeganiu reguł i przepisów oraz arenie zmagania ograniczonej do boiska, bieżni, pływalni.

Mamy podstawy by sądzić, że przepisy dyscyplin i zawodów sportowych rzeczywiście mogłyby wyczerpywać kwestię słusznego postępowania w sporcie gdyby podjęto działania na rzecz wykształcenia w zawodnikach, przyszłych trenerach, fizjoterapeutach, lekarzach i działaczach sportowych już od najmłodszych pokoleń idei pracy zorientowanej na mistrzostwo i kreowanie środowiska sportowego w takim duchu. Być może działania na rzecz *fair play* oraz sankcje związane ze stosowaniem nielegalnego wspomaganie mają miejsce ponieważ uparcie tak się nie dzieje i w sporcie wciąż największy nacisk kładzie się na zwycięstwo za wszelką cenę. Powinno to być rolą organizacji propagujących wartości moralne by nawrócić całe środowisko sportowe na ideę skoncentrowania na samym sporcie, zamiast na profitach, do których drogą jest uprawianie sportu. Jednak taka edukacja musiałaby też dotyczyć całego społeczeństwa, aby ukształtować taką wizję sportu wśród kibiców, potencjalnych sponsorów, głów państw. Ocena czy jest to w dzisiejszych czasach możliwe może stanowić materiał już na inną rozprawę doktorską, ale już nie na uczelni sportowej.

Na zakończenie, odwołując się do filozofii etycznej Baumana (1996) można stwierdzić, że jest kwestią sporną co jest dobre a co szkodliwe dla ogółu. Filozofowie próbują w sposób czysto teoretyczny rozstrzygnąć ten dylemat, lecz nie jest to możliwe do dokonania na kartkach papieru. Zależność ludzi od rozmaitych instytucji w społeczeństwie powoduje mnogość słuszných dróg postępowania, które nierzadko się wykluczają. To powoduje, że jednostka samodzielnie rozstrzyga dylematy moralne. Rzeczywistość ludzka jest niejednoznaczna a decyzje moralne ambiwalentne, a nie stałe jak zasady wypracowane przez filozofów, które zupełnie do tej rzeczywistości nie przystają. Etyka ponowoczesna bowiem przyznaje, że tego świata nie da się uporządkować ogólnymi zasadami, a ludzie pozostawieni sami sobie całkiem dobrze radzą sobie w otaczającym ich świecie i uwolniwszy się z okowów narzuconych, zracjonalizowanych zasad, odbierających człowiekowi odpowiedzialność i uczuciowość, mają szansę wrócić do sposobów postępowania wynikających z ich natury i prawdziwej wolności. Jak konstatuje Bauman (1996): „moralność (...) jest swym własnym warunkiem koniecznym i wystarczającym”. Co ciekawe najnowsze międzynarodowe badania nad percepcją „czystego sportu” przez zawodników ujawniły między innymi, że postawy moralne są kwestią

wychowania i osoba prawidłowo poddana temu procesowi jest w stanie sama ocenić jak postępować moralnie, w przeciwnym wypadku odbierze sobie radość z uprawiania sportu (Petróczy, i in., 2021). Tak więc zinstytucjonalizowanie sportowej moralności odciąga od postępowania moralnego, natomiast praca w duchu osiągania satysfakcji i przyjemności w odniesieniu do siebie samego pozwoliłaby na tę moralną drogę wrócić.

7. WNIOSKI

1. Badani najwyższe wartości przypisywali jednemu z wymiarów postawy sportowej – zaangażowaniu, co wskazywało na wysoki poziom moralnych zachowań w aspekcie chętnego uczestnictwa w treningach i zawodach oraz dawania z siebie wszystkiego podczas ich trwania. U mężczyzn, częściowo niezgodnie z przewidywaniem zaobserwowano silniejsze jego natężenie. Pozostałe wymiary postawy sportowej nie wykazały zakładanego niższego poziomu postawy sportowej u mężczyzn. Siła efektu różnic była niska.
2. Najniższe wartości wśród zmiennych badani przypisywali postawie wobec doping, co wskazywało na generalnie niską zgodę na jego stosowanie. Analiza ze względu na płeć wskazała mężczyzn jako nieco bardziej przychylnych dopingowi (z umiarkowaną siłą efektu), co było zgodne z przewidywaniami.
3. W porównaniu grup o różnym natężeniu obu rodzajów orientacji motywacyjnej najmniej sportowa i najbardziej przychylna dopingowi postawa sportowa wystąpiła u zawodników o orientacji motywacyjnej w niskim stopniu zadaniowej i jednocześnie wysoce zorientowanej na ego, natomiast najsilniej, w porównaniu do powyższej moralna postawa charakteryzowała zawodników o orientacji wysoce zarówno zadaniowej jak i ego. Nasuwa to wniosek, że zamiast starań osłabienia orientacji ego, można osiągnąć podobne rezultaty samym wzmocnieniem orientacji zadaniowej, moderując potencjalnie wyniszczające skutki orientacji ego. Najmniej przychylni dopingowi okazali się natomiast zawodnicy z obydwu grup o wysokim poziomie orientacji zadaniowej. Wnioski te uznano za potwierdzające postawioną hipotezę. Wielkości efektu różnic w postawie sportowej u kobiet okazała się zbliżona do wysokiej, a różnic w postawie wobec doping u mężczyzn – wysoka.
4. Zawodnicy sportów indywidualnych we wszystkich, oprócz zaangażowania, wymiarach przejawiali bardziej pozytywną postawę sportową. Siła efektu tych różnic miała poziom od niskiej do umiarkowanej (ta ostatnia wystąpiła w przypadku przestrzegania przepisów

i szacunku do decyzji sędziowskich). Postawa sportowa w zakresie zaangażowania w sport, treningi i podczas zawodów natomiast w większym stopniu okazała się udziałem zawodników sportów zespołowych. Po wykonaniu analizy ze względu na płeć okazało się, że opisane wyżej zależności dotyczyły głównie kobiet, u których występowała również wyższa siła efektu natomiast mężczyźni różnili się jedynie pod względem zaangażowania oraz zasad i sędziów.

5. Nie wykazano różnic w postawie sportowej jako całości pomiędzy zawodnikami uprawiającymi dyscypliny o niskim i średnim poziomie kontaktu, choć w przypadku wymiarów zasad współzycia społecznego oraz przestrzegania przepisów i szacunku do decyzji sędziowskich w wyższym stopniu przejawiali ją sportowcy dyscyplin o niskim poziomie kontaktu. W przypadku wymiaru zaangażowania w sport przewagę mieli z kolei przedstawiciele sportów o średnim poziomie kontaktu. Hipoteza została więc potwierdzona częściowo. Poza różnicami w wymiarze zaangażowania, które wystąpiły również u mężczyzn, pozostałe różnice stwierdzono jedynie u kobiet, u których wystąpił dodatkowo wyższy poziom postawy sportowej ujmowanej całościowo. Siła efektów tych zależności była w większości mała. hipoteza.
6. Wystąpił podobny układ zależności u przedstawicieli dyscyplin indywidualnych i o niskim poziomie kontaktu (które istotnie, zazwyczaj są sportami indywidualnymi) oraz zespołowych i o średnim poziomie kontaktu (które rzeczywiście zazwyczaj są sportami zespołowymi). Wyjaśnienie takiego układu zależności mogą stanowić zjawiska charakterystyczne dla sportów zespołowych i/lub o wyższym poziomie kontaktu takie jak: nasilająca rywalizację i dehumanizująca przeciwnika „mentalność wojownika”, mechanizmy moralnego niezaangażowania w postaci rozproszenia i przeniesienie odpowiedzialności, odczuwanie silnego stresu związanego z oczekiwaniami współzawodników i odpowiedzialnością za cały zespół i prowadzącego do odwołania się do bardziej rdzennych warstw świadomości uaktywniających niższe poziomy moralności, pragnienie dominacji nad oponentem w celu uzyskania podziwu otoczenia, a także fakt historycznego wywodzenia się poszczególnych dyscyplin sportowych z różnych warstw społecznych.
7. Zawodników o bardziej prosportowej postawie i bardziej przeciwnych stosowaniu dopingu charakteryzowało postrzeganie klimatu motywacyjnego jako głównie mistrzowskiego (zadaniowego) w niskim stopniu zorientowanego na osiągnięcia (ego). Natomiast zawodnicy postrzegający klimat jako nastawiony w wysokim stopniu na osiągnięcia i w niskim na mistrzostwo przejawiali postawę mniej sportową i w większym stopniu

przyzwalającą na stosowanie dopingu. Zależności wykazywały umiarkowaną wielkość efektu i okazały się zgodne z przyjętą hipotezą mówiącą o silniejszym powiązaniu klimatu mistrzowskiego z moralnością sportową, ukazując przy tym ważną rolę trenera w kształtowaniu postaw.

8. Próbie wyjaśnienia związków przyczynowych pomiędzy zmiennymi posłużył opracowany model równań strukturalnych ujmujący potencjalny wpływ czynników osobistych (płeć, orientacja motywacyjna), sportowych (charakter dyscypliny: indywidualna, zespołowa; poziom kontaktu z rywalem: nisko, średnio i wysoce kontaktowe) i sytuacyjnych (klimat motywacyjny) na postawy: sportową i wobec dopingu. W modelu założono pośredniczącą rolę orientacji motywacyjnej we wpływie klimatu motywacyjnego na zmienne zależne, natomiast wpływ uprawianej dyscypliny sportu miał charakter moderatora układu powiązań głównych zmiennych. W sprawdzeniu modelu posłużono się analizą ścieżkową oraz metodą bootstrappingu.
9. Nie wykazano zakładanych istotnych relacji pomiędzy postawą sportową a postawą wobec dopingu.
10. Za pomocą analizy ścieżkowej potwierdzono powiązanie orientacji motywacyjnej z postawą sportową, lecz z postawą wobec dopingu już nie. Ukazano także istotne ścieżki pomiędzy klimatem motywacyjnym promującym orientację zadaniową a postawą sportową oraz pomiędzy klimatem motywacyjnym promującym orientację ego a postawą wobec dopingu. Istotne ścieżki łączyły także odpowiadające sobie typy klimatu i orientacji zadaniowej. Wykazano także powiązanie większego kontaktu z rywalem z mniej sportową postawą.
11. Stwierdzono, za pomocą analizy ścieżkowej, nieoczekiwany związek klimatu motywacyjnego promującego osiągnięcia (ego) z orientacją motywacyjną zadaniową. Świadczyć to może o dobrym funkcjonowaniu niektórych badanych w klimacie uznawanym za nieprzyjazny dla zawodnika, zwłaszcza takich, którzy postrzegają wysoko swoje kompetencje, przyjmując adaptacyjną orientację oraz mają silną potrzebę rywalizacji i wykazania się swoimi umiejętnościami przed innymi. Zależność ta dotyczyła kobiet.
12. Zakładany w analizie modelu efekt pośredniczenia (mediacji) został stwierdzony w przypadku orientacji motywacyjnej zadaniowej we wpływie klimatu motywacyjnego zadaniowego na postawę sportową. Wskazuje to na ważną rolę wewnętrznej reprezentacji celów związanej z zadaniem we wzmocnieniu siły oddziaływania klimatu zadaniowego na bardziej moralną postawę. Hipoteza została więc potwierdzona częściowo.

13. Nie wykazano u mężczyzn wyższej aprobaty dla zachowań niesportowych, a nawet w przypadku wymiaru zaangażowania w sport i treningi były one bardziej pozytywne niż u kobiet. Jednakże badani mężczyźni wykazywali bardziej permissywną postawę wobec dopingu. Zatem hipoteza o mniej sportowym podejściu wśród mężczyzn potwierdzona została jedynie częściowo – w zakresie stosowania nielegalnego wspomaganie. Analiza ścieżkowa ujawniła natomiast różnicę w przypadku klimatu motywacyjnego ego, który silniej wpływał na orientację ego u mężczyzn, podczas gdy podobna zależność u kobiet była nieistotna, za to ujawnił się u nich wpływ klimatu ego na orientację zadaniową. Różnice te charakteryzowała mała siła efektu.
14. Wiek różnicował zawodników starszych w kierunku odwrotnym niż zakładano: uzyskali oni wyższe wyniki w zakresie szacunku do przepisów, sędziów i przeciwników, niż zawodnicy młodszy. Różnice te dotyczyły wyłącznie mężczyzn i miały małą siłę efektu.
15. Wyniki niniejszych badań ukazują pole eksploracji kolejnych źródeł kształtowania się postawy sportowej i wobec dopingu celem uzyskania jak najpełniejszego ich modelu, a także możliwych związków mediacyjnych wzmacniających lub osłabiających wpływ danej zmiennej na badane postawy.

STRESZCZENIE

Joanna Starzak

Determinanty postaw wobec etycznych wartości sportu zawodników wybranych dyscyplin

Wprowadzenie

Współczesny sport wydaje się mijać się z osobotwórczą rolą, jaką mu przypisano odwołując się do idei *fair play*, postawy sportowej (ang. *sportpersonship*) i czystego sportu bez dopingu i mimo działania światowych (MKOl, WADA) na polu edukacji promującej powyższe idee, niesportowe zachowania i nielegalne wspomaganie występują i rozwijają się nadal.

Poznanie które z możliwych zmiennych (i w jakich wzajemnych konfiguracjach) wpływają na kształtowanie postawy sportowej i wobec dopingu pomoże zwiększyć skuteczność promowania powyższych idei.

Wśród badań dotyczących uwarunkowań postępowania moralnego w sporcie, niewiele jest takich, które ujmują kompleksowo czynniki kształtujące moralność sportowca, jego postawy i zachowania.

W Polsce natomiast przeprowadzono niewiele badań osadzonych w jakimkolwiek paradygmacie dotyczącym rozwoju moralnego.

Cel pracy

Celem pracy było rozpatrzenie zjawiska postawy sportowej (wobec *fair play*) i postawy wobec dopingu przez łączne uwzględnienie wpływu czynników z trzech obszarów funkcjonowania sportowca w oparciu o teorię społeczno-psychologiczną Valleranda i wsp. (Vallerand i Losier 1994; Vallerand, i in., 1996), gdyż takie kompleksowe podejście umożliwia projektowanie interwencji ukierunkowanych na określone czynniki ryzyka. Z czynników osobistych zbadano płeć, wiek oraz orientację motywacyjną zawodników. Z czynników związanych z dyscypliną sportu wzięto pod uwagę rozróżnienie na sporty indywidualne i zespołowe oraz sporty o różnym poziomie kontaktu z rywalem. Zbadanym czynnikiem sytuacyjnym był klimat motywacyjny. Sformułowano hipotezy oraz pytania badawcze dotyczące relacji pomiędzy zmiennymi motywacyjnymi, związanymi ze specyfiką dyscypliny sportu a etycznymi wartościami sportu przejawiającymi się w postawie sportowej (*fair play*) i postawie wobec dopingu, związku między postawami, ich zależność od zmiennych demograficznych i możliwej mediacyjnej roli orientacji motywacyjnej we wpływie klimatu motywacyjnego na postawy moralne w sporcie.

Material i metody

W badaniu wzięli udział sportowcy współzawodniczący w zawodach na poziomie krajowym i międzynarodowym, w czasie zgrupowań kadr poszczególnych dyscyplin w Centralnych Ośrodkach Sportu w Spale, Szczyrku i Wałczu w latach 2019-2020.

W dobrowolnym, anonimowym badaniu wzięło udział 391 osób, w tym 170 kobiet (43,5%) i 221 mężczyzn (56,5%). Średnia wieku badanych wyniosła 20,83 lat ($SD=5,31$), w tym: 20,89 ($SD=5,27$) u mężczyzn i 20,75 ($SD=5,37$) u kobiet. Liczba przedstawicieli sportów indywidualnych wyniosła 218 zawodników (55,75%), natomiast zespołowych – 173 (44,25%). Zawodnicy reprezentowali ponadto dyscypliny o niskim (176; 45,01%), średnim (155; 39,64%) i wysokim (60; 15,35%) o poziomie kontaktu.

Ze względu na ortogonalność obydwu wymiarów orientacji motywacyjnej: zadaniowej i zorientowanej na ego oraz klimatu motywacyjnego: promującego orientację zadaniową

i promującego orientację ego, podzielono badanych na grupy wykazujące jednocześnie poziomy: wysoce zadaniowy/wysoce ego, wysoce zadaniowy/nisko ego, nisko zadaniowy/wysoce ego oraz nisko zadaniowy/nisko ego – odpowiednio dla orientacji i klimatu.

W badaniu wykorzystano następujące narzędzia badawcze, przetłumaczone, za wyjątkiem skali PEAS, na język polski zgodnie z procedurą tłumaczenie – tłumaczenie zwrotne:

- 1) Wielowymiarowa Skala Orientacji Sportowej (Multidimensional Sportsmanship Orientations Scale; Vallerand i in., 1997a).
- 2) Skala Postaw Wobec Dopingu (Performance Enhancement Attitude Scale – PEAS; Petróczy i Aidman, 2009) w polskiej adaptacji (Sas-Nowosielski i Budzisz, 2018).
- 3) Kwestionariusz Orientacji Motywacyjnej w Sporcie (Task and Ego Orientation in Sport Questionnaire - TEOSQ; Duda i Nicholls, 1992; Duda, i in., 1995).
- 4) Kwestionariusz Postrzegania Klimatu Motywacyjnego w Sporcie – wersja 2 (Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire-2; PMCSQ-2; Newton i in., 2000).

Wyniki

Analiza różnic rozkładu badanych zmiennych ze względu na płeć wykazała, że mężczyźni charakteryzowała większa akceptacja dla stosowania dopingu, choć generalnie wyniki wskazywały na raczej niskie poparcie dla tego zjawiska wśród badanych. Jeden z wymiarów postawy sportowej – zaangażowanie w sport i treningi, także w większym stopniu było bliskie mężczyznom. Analogiczna analiza przeprowadzana ze względu wiek, dodatkowo również z podziałem na kobiety i mężczyzn, ukazała, że w porównaniu do grupy młodszej (≤ 18), mężczyźni ze starszej grupy wiekowej (> 18) w większym stopniu uznawali dwa wymiary postawy sportowej: respektowanie przepisów i decyzji sędziów oraz szacunek dla przeciwnika. Większość różnic charakteryzowała się małą siłą efektu, natomiast te związane z dopingiem wykazywały umiarkowaną siłą efektu związane.

Przeprowadzona analiza wariancji ujawniła, że wszystkie czynniki postawy sportowej, (oprócz szacunku dla przeciwnika) u zawodników o wysokim poziomie orientacji ego i jednoczesnym niskim - orientacji zadaniowej były istotnie najslabsze. W przypadku dopingu natomiast ta sama grupa deklarowała istotnie mniej krytyczną postawę wobec tego zjawiska niż każda z pozostałych grup. W wyniku analizy z podziałem wg płci u kobiet nieistotne okazały się różnice w postawie wobec dopingu. Wielkości efektu różnic w postawie sportowej

u kobiet okazała się zbliżona do wysokiej, a różnic w postawie wobec dopingu u mężczyzn – wysoka.

Analogiczna analiza grup o różnym natężeniu rodzajów postrzeganego klimatu motywacyjnego ujawniła najbardziej prosportową i najmniej uznającą stosowanie dopingu postawę u zawodników postrzegających klimat motywacyjny jako wysoce zadaniowy z niskim poziomem klimatu promującego orientację ego, natomiast najmniej prosportową i najbardziej akceptującą doping – u zawodników postrzegających klimat jako mało zadaniowy, za to w dużym stopniu ukierunkowany na ego. Siła efektu tych różnic była umiarkowana.

Analiza wariancji wykazała także różnice u zawodników dyscyplin o dwóch, z trzech, poziomach kontaktu z rywalem. Istotne różnice występowały w trzech obszarach pozytywnego podejścia. Zaangażowaniu wyższą wartość przypisywali zawodnicy sportów średnio kontaktowych, natomiast w przypadku zasad życia społecznego oraz przestrzegania przepisów i szacunku do sędziów – zawodnicy sportów nisko kontaktowych. Analogiczna analiza przeprowadzona z podziałem według płci ujawniła, że różnice uwarunkowane poziomem kontaktu występują głównie w populacji kobiet, u których istotne różnice stwierdzono także w obrębie ogólnej postawy sportowej, która była niższa u zawodniczek o średnim poziomie kontaktu. W przypadku mężczyzn różnice odnotowano tylko w odniesieniu do zaangażowania. Wielkość była słaba.

Postawę bardziej sportową we wszystkich, oprócz zaangażowania, wymiarach przejawiali zawodnicy sportów indywidualnych. W przypadku zaangażowania kierunek zależności był odwrotny. Siła efektu stwierdzonych różnic wahała się od małej (zasady życia społecznego, postawa sportowa) do umiarkowanej (zasady i sędziowie), choć analiza z podziałem wg płci ujawniła, że podane zależności dotyczą głównie kobiet (z wyższą siłą efektu), u mężczyzn pozostawiając tylko różnice pod względem zaangażowania oraz szacunku do zasad i sędziów.

W celu zbadania związków między teorią a jej empirycznymi argumentami oraz próby określenia dopuszczalnych związków przyczynowych pomiędzy zmiennymi zastosowano modelowanie równań strukturalnych. Według najbardziej dopasowanego do teorii modelu, istotna okazała się część zakładanych w hipotezach ścieżek relacji. Na postawę sportową wpływ pozytywny miała orientacja zadaniowa i klimat mistrzowski, wpływ negatywny – orientacja ego oraz poziom kontaktu (postawa bardziej prosportowa wśród zawodników sportów bezkontaktowych). Wykazano także pozytywny związek pomiędzy klimatem ego a postawą wobec dopingu. Stwierdzono również mediację orientacji zadaniowej na wpływ klimatu zadaniowego na postawę sportową. Pozostałe stwierdzone zależności to: wpływ

odpowiadających sobie typów klimatu motywacyjnego na typy orientacji motywacyjnej, oraz niespodziewany: klimatu ego na orientację zadaniową.

Wnioski

Badani zawodnicy ogółem przejawiali dość niskie poparcie dla zjawiska dopingu i przypisywali wyższe wartości, uznawanym za bardziej adaptacyjne, orientacji i klimatowi motywacyjnym ukierunkowanym na zadanie. Deklarowana niezgoda na doping może nie mieć odzwierciedlenia w faktycznych zachowaniach, gdyż informacje na temat popularności jego stosowania są w dużym stopniu niejednoznaczne. Rozdźwięk pomiędzy postawą a faktycznym zachowaniem mogą u zawodników godzić mechanizmy psychologiczne, takie jak: postawy jawne i ukryte, moralne niezaangażowanie, tzw. „moralność w nawiasach”, potrzeba aprobaty społecznej, potrzeba politycznej poprawności.

Większość sformułowanych w artykule hipotez znalazło potwierdzenie w danych pozyskanych w badaniu. Stwierdzono powiązanie dominującej roli orientacji promującej ego oraz klimatu motywacyjnego nastawionego na osiągnięcia z mniej sportową postawą i wyższą akceptacją zjawiska dopingu. Wykazano także dominującą rolę orientacji motywacyjnej zadaniowej oraz klimatu motywacyjnego ukierunkowanego na mistrzostwo w przejawianiu bardziej etycznych postaw w sporcie. Wykazano ponadto, że orientacja zadaniowa pośredniczyła we wpływie klimatu zadaniowego na postawę sportową. Wskazuje to na ważną rolę wewnętrznej reprezentacji celów związanej z zadaniem we wzmocnieniu siły oddziaływania klimatu zadaniowego na bardziej moralną postawę. Generalnie potwierdzono tezę o bardziej sportowej postawie u zawodników sportów indywidualnych i sportów o małym poziomie kontaktu z rywalem, które to rodzaje dyscyplin w większości przypadków są tożsame. Wyjątkiem był wymiar zaangażowania, z którym silniej utożsamiali się zawodnicy sportów zespołowych i o średnim poziomie kontaktu (również w dużej mierze tożsamych). Poziom kontaktu wpływał również, jako moderator, na związek z postawą sportową w modelu wielowymiarowych powiązań między badanymi zmiennymi. Przyczyną opisanych powyżej zależności mogą być zjawiska specyficzne dla sportów zespołowych i/lub o wyższym poziomie kontaktu takich jak: „mentalność wojownika” nasilająca rywalizację i dehumanizująca przeciwnika, rozproszenie i przeniesienie odpowiedzialności (mechanizmy moralnego niezaangażowania), stres spotęgowany przez oczekiwania współzawodników i odpowiedzialność za cały zespół, powodujący odwołanie się do bardziej rdzennych warstw świadomości uaktywniających niższe poziomy moralności, pragnienie dominacji nad oponentem w celu uzyskania podziwu otoczenia, a także historia poszczególnych dyscyplin

sportowych, wywodzących się z różnych warstw społecznych. Mężczyźni, zgodnie z przewidywaniem wykazali bardziej permissywną postawę wobec stosowania dopingu.

Wyniki ukazały także zależności niesformułowane w hipotezach. I tak najbardziej sportową postawę przejawiali zawodnicy o wysokim poziomie obydwu rodzajów orientacji motywacyjnych, co prowadzi do wniosku, że zamiast starań osłabienia orientacji ego, można osiągnąć podobne rezultaty samym wzmacnianiem orientacji zadaniowej, moderując potencjalnie wyniszczające skutki orientacji ego. Ponadto stwierdzono pozytywną zależność pomiędzy klimatem ego i orientacją zadaniową, co sugeruje, że mimo iż klimat osiągnięć charakteryzuje się odnoszeniem kryteriów sukcesu do innych i cenieniem wykazywania normatywnych umiejętności, może on wytworzyć warunki do funkcjonowania przeciwnego typu orientacji motywacyjnej, w której jednostka skupia się na opanowaniu zadania i pozytywnie ocenia swoje kompetencje, co charakteryzuje zazwyczaj osoby o silnej potrzebie rywalizacji, chętnie prezentujące swoje umiejętności.

Nie potwierdzono hipotezy o powiązaniu postawy sportowej z postawą wobec dopingu. Być może przyczyną jest niejednoznaczna rola środków dopingujących oraz ruch na rzecz legalizacji dopingu we współczesnym sporcie. Z kolei postawa sportowa ma raczej niepodważalną z punktu widzenia moralności wartość. W modelu przyczynowym ujmującym wpływ wszystkich zmiennych jednocześnie, różnice dotyczące postawy wobec dopingu okazały się nieistotne, podobnie jak mediacyjna rola orientacji ego w relacji klimatu zadaniowego na zmienne zależne. Nie sprawdziło się też przewidywanie odnośnie związku rodzaju uprawianej dyscypliny sportu z postawą wobec dopingu. Nie wykazano również mediacyjnej roli orientacji we wpływie klimatu na postawę wobec dopingu oraz orientacji motywacyjnej promującej ego na postawę sportową. Nie wykazano u mężczyzn przewidywanej wyższej aprobaty dla zachowań niesportowych, za wyjątkiem zaangażowania w sport i treningi – jedyne wymiaru postawy bliższego mężczyznom. Odwrotnie niż zakładano, pewne czynniki postawy sportowej, takie jak szacunek do przepisów, sędziów i przeciwników były bliższe starszym zawodnikom.

Badany model, tłumaczący stosunkowo niski odsetek zmienności w zakresie postaw moralnych sportowców, daje pole do dociekań nad kolejnymi ich korelatami, które mogłyby ów model, w sposób możliwie jak najbardziej wyczerpujący uzupełnić.

Rezultaty niniejszych badań mogą stanowić cenne źródło informacji na temat motywacyjnych charakterystyk zawodników oraz ich otoczenia sprzyjających kształtowaniu bardziej moralnych postaw w sporcie, a w konsekwencji również zachowań. Informacje te mogą zostać wykorzystane przez sportowców, trenerów, działaczy, lekarzy sportowych,

fizjoterapeutów, psychologów i psychiatrów sportowych oraz instytucji promujących *fair play* i sport bez dopingu, także w innych sferach funkcjonowania sportowca, jak dobrostan psychiczny, czy „naturalny doping”.

Słowa kluczowe

postawa sportowa, *fair play*, postawa wobec dopingu, motywacja osiągnięć, postrzegany klimat motywacyjny, sportowcy

ABSTRACT

Joanna Starzak

Determinants of attitudes towards the ethical values of the sport of athletes of selected disciplines

Introduction

Contemporary sport seems to miss the role that was assigned to it by referring to the idea of sportspersonship (fair play) and pure sport without doping, and despite the activities of the world (IOC, WADA) in the field of education promoting the above ideas, unsportsmanlike behavior and performance enhancement occur and are still developing.

Understanding which of the possible variables (and in what mutual configurations) influence the shaping of a sportspersonship and in the face of doping will help to increase the effectiveness of promoting the above ideas.

Among the studies on the determinants of moral behavior in sport, only a few comprehensively capture the factors shaping the morality of an athlete, his attitudes and behavior.

In Poland, however, there has been little research embedded in any paradigm regarding moral development.

Purpose of the research

The aim of the study was to consider the phenomenon of sports attitudes towards *fair play* and attitudes towards doping by taking into account the influence of factors from three areas of an athlete's functioning based on the sociopsychological theory of Vallerand et al. (Vallerand & Losier 1994; Vallerand et al., 1996). Such a comprehensive approach enables the design of interventions targeting specific risk factors. From personal factors, the gender, age and achievement motivation of the players were examined. Of the sport-related factors, the distinction between individual and team sports and sports with different levels of contact with the rival were considered. The situational factor was the motivational climate. Hypotheses and research questions were formulated regarding the relationship between motivational variables related to the specificity of the sport and the ethical values of sport manifested in sportpersonship (fair play) and attitudes towards doping, the relationship between attitudes, their dependence on demographic variables and the possible mediating role of achievement goal orientation in the influence of motivational climate on moral attitudes in sport.

Material and methods

The study was attended by athletes competing in competitions at the national and international level, during training camps for individual disciplines at the Central Sports Centers in Spała, Szczyrk and Wałcz in 2019-2020.

391 people took part in a voluntary, anonymous study, including 170 women (43.5%) and 221 men (56.5%). The mean age of the respondents was 20.83 years (SD = 5.31), including: 20.89 (SD = 5.27) in men and 20.75 (SD = 5.37) in women. The number of representatives of individual sports was 218 players (55.75%), and of team sports - 173 (44.25%). The athletes also represented discipline with a low (176; 45.01%), medium (155; 39.64%) and high (60; 15.35%) contact level.

Due to the orthogonality of both dimensions of goal orientation: task-involving and ego-involving, and the motivational climate: mastery (task-involving) and performance (ego-involving), the respondents were divided into groups showing the following levels: high task /high ego, high-task/low-ego, low-task/high ego and low task/low ego - for orientation and climate, respectively.

The following research tools were used in the study, translated, except the PEAS scale, into Polish by the translation-reverse translation procedure:

- 5) Multidimensional Sportsmanship Orientation Scale (Vallerand, et al., 1997a).

- 6) Performance Enhancement Attitude Scale – PEAS (Petroczi & Aidman, 2009) in the Polish adaptation (Sas-Nowosielski & Budzisz, 2018).
- 7) The Task and Ego Orientation in Sport Questionnaire - TEOSQ (Duda and Nicholls, 1992; Duda, et al., 1995).
- 8) Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire-2 - PMCSQ-2 (Newton, et al., 2000).

Results

The analysis of the differences in the distribution of the studied variables by gender showed that men were characterized by greater acceptance of the use of doping, although in general, the results indicated rather low support for this phenomenon among the respondents. One of the dimensions of the sportspersonship - full commitment toward sport participation, was also more closely related to men. An analogous analysis carried out in terms of age, additionally also divided into women and men, showed that compared to the younger group (≤ 18), men from the older age group (> 18) to a greater extent recognized two dimensions of the sports attitude: respecting the rules and officials and respect and concern for the opponent. Most of the differences were characterized by a low strength of the effect, whereas those related to doping showed a moderate strength of the effect.

The analysis of variance revealed that all the sportspersonship factors (apart from respect for the opponent) in athletes with a high ego/low-task goal orientation were significantly the weakest. In the case of doping, the same group declared a significantly less critical attitude towards this phenomenon than any of the other groups. When analyzed by gender, in women, differences in attitudes toward doping were found to be nonsignificant. The size of the effect of differences in sports attitudes in women turned out to be close to high, and differences in attitudes toward doping in men were high.

An analogous analysis of groups with different level of the types of perceived motivational climate revealed the most pro-sporting and the most anti-doping in players who perceive the motivational climate as high task/low ego, while the least pro-sporting and most accepting of doping - in players perceiving the climate as low-task/high ego. The effect size of these differences was moderate.

The analysis of variance also showed differences in athletes of disciplines with two, out of three, levels of contact with the rival. There were significant differences in the three areas of positive approach. Participants in medium-contact sports had a higher value for full commitment toward sport participation, while in the case of the respect for social conventions and for the rules

and the officials - players of low-contact sports. A similar analysis by sex revealed that differences determined by the level of contact occur mainly in the population of women, in whom significant differences were also found in the general sportspersonship, which was lower in female players with an average level of contact. In the case of men, differences were noted only in commitment. The effect size was poor.

Individual sports players showed a more sportspersonship in all dimensions, apart from commitment. In the case of the latter, the direction of dependence was the opposite. The strength of the effect of the differences found ranged from low (respect for social conventions, sportspersonship) to moderate (respect for the rules and the officials), although the analysis by gender revealed that the given relationships mainly apply to women (with a higher strength of the effect), in men leaving only differences in terms of commitment and respect for the rules and the officials.

Structural equation modeling (SEM) was used to examine the relationships between theory and empirical arguments and to attempt to identify acceptable causal relationships between variables. According to the best-fit model to the theory, some of the relationship paths assumed in the hypotheses were found to be significant. The sportspersonship was positively influenced by task orientation and mastery climate, negatively influenced by ego orientation and the contact level (more moral attitude among non-contact sports players). A positive relationship has also been demonstrated between the ego climate and the attitude towards doping. The mediation of task orientation on the impact of the mastery climate on sports attitudes was also found. The other found relationships were: the influence of corresponding types of motivational climate on types of motivational orientation, and unexpected: the impact of ego climate on task-involved orientation.

Conclusions

In general, the surveyed athletes showed rather low support for doping and assigned higher values for task-involved goal orientation and motivational climate, both considered more adaptive characteristics. Declared disapproval of doping may not be reflected in actual behavior, as information on the popularity of its use is largely ambiguous. The discrepancy between attitudes and actual behavior can be reconciled in athletes by psychological mechanisms such as explicit and implicit attitudes, moral disengagement, so-called "bracketed morality", the need for social approval and the need for political correctness.

Most of the hypotheses formulated in the article were confirmed by the data obtained in the study. An association was found between the dominant role of ego-involving orientation

and performance motivational climate with less sportsmanship and higher acceptance of doping. The dominant role of task-involving goal orientation and mastery-oriented motivational climate in the manifestation of more ethical attitudes in sport was also demonstrated. It was further shown that task orientation mediated the effect of task climate on sportspersonship. This indicates an important role of task-related internal goal representation in enhancing the potency of task climate effects on more moral attitudes. In general, the thesis of a more pro-sporting attitude in athletes of individual and low-contact sports (which types of sports are mostly the same), was confirmed. The exception was the full commitment dimension, with which athletes in team and medium-contact sports (also largely identical) identified more strongly. In a SEM model contact level also influenced, as a moderator, the relationship with sportspersonship. The cause of the relationships described above may be phenomena specific to team sports and/or higher levels of contact such as: "warrior mentality" intensifying competition and dehumanizing the opponent, distraction and transfer of responsibility (mechanisms of moral disengagement), stress intensified by the expectations of teammates and responsibility for the whole team, causing recourse to more indigenous layers of consciousness activating lower levels of morality, the desire to dominate the opponent to obtain the admiration of the environment, and the history of particular sports originating from different social strata. Men, as expected showed a more permissive attitude towards the use of doping.

The dominant role of performance goal orientation and performance motivational climate was found to be associated with less sportspersonship and greater acceptance of doping. The lead role of task-based goal orientation and task-involved motivational climate was also shown in more ethical attitudes in sport. In addition, task orientation mediated the influence of task climate on sportspersonship. This points to the important role of the internal representation of task-related goals in enhancing the impact of the task climate on a more moral attitude. Generally, the thesis of more sportspersonship in athletes of individual and low level of contact sports was confirmed. In fact this two types of disciplines are in most cases the same. The exception was the level of involvement with which the players of team sports and those with an average level of contact (in most cases also identical) identified themselves more strongly. The level of contact, as a moderator, also influenced the relationship with sportspersonship in the SEM model. The reasons for the above-described dependencies may be phenomena specific to team sports and/or with a higher level of contact, such as: "warrior mentality" intensifying competition and dehumanizing the opponent, dispersion and transfer of responsibility (mechanisms of moral disengagement), stress intensified by the expectations of competitors and responsibility for the entire team that causes an appeal to more core layers of consciousness

activating lower levels of morality, the desire to dominate the opponent to gain the admiration of the environment, and the history of individual sports derived from different social strata. Men, as predicted, showed a more permissive attitude towards doping.

The results also showed dependencies not formulated in the hypotheses. Thus, most sportspersonship was shown by athletes with a high level of both types of motivational orientation, leading to the conclusion that, instead of efforts to weaken ego orientation, similar results can be achieved by strengthening task orientation alone, moderating the potentially debilitating effects of ego orientation. Moreover, a positive correlation was found between the ego climate and task orientation, which suggests that although the performance climate is characterized by relating success criteria to others and valuing the demonstration of normative skills, it may create conditions for the functioning of the opposite type of goal orientation, in which the individual focuses on the mastery of the task and positively evaluates his or her competence, which typically characterizes individuals with a strong need for competition who are eager to demonstrate their skills.

The hypothesis of a link between sportspersonship and attitudes toward doping was not confirmed. Perhaps the reason was the ambiguous role of doping agents and the movement to legalize doping in modern sport. On the other hand, the fair play has a rather unquestionable moral value. In the causal model that captures the influence of all variables simultaneously, differences in the attitude toward doping proved to be insignificant, as did the mediating role of the ego orientation in the relationship of the task climate with the dependent variables. Predictions regarding the relationship between the type of sport discipline and attitude toward doping also failed. The mediating role of goal orientation in the effect of climate on attitude toward doping and ego-promoting motivational orientation on sporting attitude also weren't demonstrated. The predicted higher approval for unsportsmanlike behavior were also not demonstrated in males, except for full commitment toward sport participation, the only attitude dimension closer to males. In contrast, certain sportspersonship factors, such as respect for the rules and the officials and the opponents, were closer to the older athletes.

The SEM model, explaining the relatively low percentage of variability in athletes' moral attitudes, gives area for research on further correlates that could complement this model as comprehensively as possible.

The results of this study may be a valuable source of information on the achievement goals characteristic of athletes and their environment conducive to the formation of more moral attitudes in sport, and consequently, behavior. This information can be used by athletes, coaches, activists, sports doctors, physiotherapists, sports psychologists and psychiatrists, and

institutions promoting fair play and clean sport. It could be useful also in other spheres of an athlete's functioning, such as psychological well-being or "natural doping".

Keywords

Sportspersonship, Fair play, Doping attitudes, Achievement goal orientations, Perceived motivational climate, Athletes

BIBLIOGRAFIA

Ahmadi, S.S., Besharat, M.A., Azizi, K., Larijani, R. (2011). The relationship between dimensions of anger and aggression in contact and noncontact sports. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30, 247-251. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.10.049>

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.

Altman, D.G., Bland, J.M. (1995). Statistics notes: the normal distribution. *BMJ*, 310(6975), 298. <https://doi.org/10.1136/bmj.310.6975.298>

Al Yaaribi, A., Kavussanu, M. (2018). Consequences of prosocial and antisocial behaviors in adolescent male soccer players: The moderating role of motivational climate. *Psychology of Sport & Exercise*, 37, 91-99. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2018.04.005>

American Psychological Association (2022, 1 maja.) *APA Style*. <https://apastyle.apa.org>

Ames, C. (1992). Classrooms: Goals, Structures, and Student Motivation. *Journal of Educational Psychology*, 84(3), 261-271.

Ames, C., Archer, J. (1988). Achievement goals in the classroom: Students' learning strategies and motivation processes. *Journal of Educational Psychology*, 80, 260-267.

Arbuckle, James L. (2017). *IBM SPSS AMOS 25 User's Guide*. IBM Corporation.

Aronson, E., Wilson, T.D., Akert, R.M. (1996). *Psychologia społeczna*. Poznań: Zysk i S-ka.

d'Arripe-Longueville, F., Corrion, K., Scoffier, S., Roussel, P., and Chalabaev, A. (2010). Sociocognitive self-regulatory mechanisms governing judgments of the acceptability and likelihood of sport cheating. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 32, 595-618.

Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of moral thought and action. In: W.M. Kurtines, J.L. Gewirtz (Eds.), *Handbook of moral behavior and development* (Vol. 1, pp. 45–103). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3, 193-209.

- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31, 101-119.
- Barkoukis, V., Lazuras, L., Tsorbatzoudis, H., Rodafinos, A. (2011). Motivational and sportspersonship profiles of elite athletes in relation to doping behavior. *Psychology of sport and exercise*, 12(3), 205-212.
- Barkoukis, V., Lazuras, L., Tsorbatzoudis, H., Rodafinos, A. (2013). Motivational and social cognitive predictors of doping intentions in elite sports: An integrated approach. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 23(5), 330-340.
- Bauman, Z. (1996). *Etyka ponowoczesna*. Warszawa: Wydaw. Nauk. PWN.
- Beller, J.M., Stoll S.K. (1992). A moral reasoning intervention program for Division I athletes. *Academic Athletic Journal*, Spring: 43-57.
- Beller, J.M., Stoll S.K. (1995). Moral development of high school athletes. *Journal of Pediatric Science*, 7 (4), 352-363.
- Blecharz, J., Horodyska, K., Zarychta, K., Adamiec, A., Luszczynska, A., (2015). Intrinsic Motivation Predicting Performace Satisfaction in Athletes: Further Psychometric Evaluations of the Sport Motivation Scale-6. *Polish Psychological Bulletin*, 46(2), 309-319.
- Bodasińska, A. (2007). *Czysta gra w sporcie i życiu codziennym*. Biała Podlaska: Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Zamiejscowy Wydział Wychowania Fizycznego w Białej Podlaskiej.
- Bodasińska, A., Bodasiński, S., Piech, K. (2016). *Widowisko sportowe w kategoriach wartości fair play w ocenie zawodniczek i zawodników zespołowych gier sportowych*. W: Kaźmierczak, A., Kowalska J.E., Maszorek-Szymala, A., Makarczuk A. (Red.), *Pedagogiczny wymiar kultury fizycznej i zdrowotnej w życiu współczesnego człowieka* (s. 63-81). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Bofarull de Torrents de, I., Cusi, M. (2014). Deportividad en el deporte escolar y extracurricular. *Apunts. Educación Física y Deportes*, 2(116), 52-59.
- Bohner, G., Wänke, M. (2004). *Postawy i zmiana postaw*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Borek, M., Ratkowska J. (2003). Fair play lekkoatletek i lekkoatletów w ich wczesnej i zaawansowanej fazie kariery. W: Prusik K. (Red.), *Lekkoatletyka w teorii i praktyce* (s. 333-346). Bydgoszcz: Wydawnictwo „Sport”.

Borotra, J. (1983). Olympism and Fair Play. W: International Olympic Academy, *Report Of The Twenty-Third Session 6th To 21st July 1983 Ancient Olympia* (ss. 84-94). Lausanne, Switzerland.

Borotra, J. (Red.). (2014). Manifest o fair play. W: Polski Komitet Olimpijski, *Czysta Gra. Fair play* (ss. 103-116). Warszawa. (Przedruk z: J. Borotra, (Red.) (1977). Manifest o fair play. *Kultura Fizyczna*, 5, 229–235).

Bortoli, L., Messina, G., Zorba, M., Robazza, C. (2012). Contextual and individual influences on antisocial behaviour and psychobiosocial states of youth soccer players. *Psychology of Sport and Exercise*, 13(4), 397-406. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2012.01.001>

Bredemeier, B.J., Shields, D.L. (1986a). Athletic Aggression: An Issue of Contextual Morality. *Sociology of Sport Journal*, 3(1), 15–28.

Bredemeier B.J., Shields D.L. (1986b). Game reasoning and interactional morality. *The Journal of Genetic Psychology*, 147(2), 257-275.

Bredemeier B.J., Shields D.L. (1986c). Moral growth among athletes and nonathletes: A comparative analysis. *The Journal of Genetic Psychology*, 147(1), 7-18.

Christiansen, A.V., Gleaves, J. (2013). What do the humanities (really) know about doping? Questions, answers and cross-disciplinary strategies. *Performance Enhancement & Health*, 2, 216–225.

Chróścielewski E. (1968). Sądowo-lekarskie problemy farmakologicznego dopingu w sporcie. W: *I Krajowa Konferencja Naukowa Problemy Farmakologiczne Dopingu w Sporcie*. Poznań: Wydawnictwo AWF

Cleret, L. (2016). Revisiting values in sports: the case of doping. W V. Barkoukis, L. Lazuras I H. Tsorbatzoudis (Eds.), *The Psychology of Doping in Sport* (s. 129-139). Routledge.

Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (wyd. 2). Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

- Coubertin de, P. (1994a). *Atletyka w nowoczesnym świecie a igrzyska olimpijskie*. W: G. Młodzikowski, K. Hądzelek (Wybór i oprac.), *Pierre de Coubertin. Przemówienia. Pisma różne i listy* (s. 18-19). Warszawa: LEA.
- Coubertin de, P. (1994b). *Kongres dla wznowienia igrzysk olimpijskich, Paryż 1894*. W: G. Młodzikowski, K. Hądzelek (Wybór i oprac.), *Pierre de Coubertin. Przemówienia. Pisma różne i listy* (s. 15). Warszawa: LEA.
- Coubertin de, P. (1994c). *Końcowe słowa przemówienia Pierre'a de Coubertina wygłoszonego na jubileuszowej sesji Unii Francuskich Towarzystw Sportów Atletycznych (USFSA) na Sorbonie w dniu 25 listopada 1892 r.* W: G. Młodzikowski, K. Hądzelek (Wybór i oprac.), *Pierre de Coubertin. Przemówienia. Pisma różne i listy* (s. 14). Warszawa: LEA.
- Coubertin de, P. (2001). *Etiudy olimpijskie o nadziei i pięknie*. Warszawa: „Heliodor”
- Covrig D.M. (1996) *Sport, fair play, and children's concepts of fairness. Journal for a Just & Caring Education, 2(3), 263-283.*
- Cronbach, L.J. (1951). *Coefficient alpha and the internal structure of tests. Psychometrika, 16, 296-334.*
- Csikszentmihalyi, M. (1996). *Przeptyw. Jak poprawić jakość życia. Psychologia optymalnego doświadczenia*. Warszawa: Wydawnictwo Studio Emka.
- Cwalina, W. (2000). *Zastosowanie modelowania równań strukturalnych w naukach społecznych*. StatSoft Polska.
- Czechowski, M. (2010). *Fair play w sporcie i codziennym życiu uczniów szansą edukacyjną*. W: Z. Żukowska, R. Żukowski (Red.), *Fair play w sporcie i Olimpiźmie. Szansa czy utopia* (ss. 116-126). Warszawa: Polski Komitet Olimpijski. Klub Fair Play; Wydawnictwo Estrella.
- Demel, M., Skład, A. (1986). *Teoria wychowania fizycznego dla pedagogów*. Warszawa: Państw. Wydaw. Nauk.
- Djordjic, V. (2019). *Bracketed morality in sport. Physical education and sport through the centuries, 6(2), 34-45.*

- Donovan, R.J., Egger, G., Kapernick, V., Mendoza, J. (2002) A Conceptual Framework for Achieving Performance Enhancing Drug Compliance in Sport. *Sports Medicine* 32(4). <https://doi.org/10.2165/00007256-200232040-00005>
- Duda, J.L. (1989). Relationship Between Task and Ego Orientation and the Perceived Purpose of Sport Among High School Athletes. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 11, 318-335.
- Duda, J.L. (1994). A goal perspective theory of meaning and motivation in sport. W: S. Serpa, Alves, V. Pataco (Eds.), *International perspectives on sport and exercise psychology* (pp. 127-148). Indianapolis, IN: Benchmark Press.
- Duda, J.L. (1996). Maximizing Motivation in Sport and Physical Education Among Children and Adolescents: The Case for Greater Task Involvement. *Quest*, 48, 290-302.
- Duda, J.L., Chi, L., Newton, M.L., Walling, M.D., Catley, D. (1995). Task and Ego Orientation and Intrinsic Motivation in Sport. *International Journal of Sport Psychology*, 26, 40-63.
- Duda, J.L., Nicholls, J.G. (1992). Dimensions of Achievement Motivation in Schoolwork and Sport. *Journal of Educational Psychology*, 84(3), 290-299.
- Duda, J.L., Olson, L.K. & Templin T.J. (1991). The Relationship of Task and Ego Orientation to Sportsmanship Attitudes and the Perceived Legitimacy of Injurious Acts. *Research quarterly for exercise and sport*, 62(1), 79-87.
- Dunn, J.G.H., Dunn, J. C. (1999). Goal orientations, perceptions of aggression, and sportpersonship in elite youth male ice hockey players. *The Sport Psychologist*, 13, 183–200.
- Duval, A. (2017). The Russian doping scandal at the court of arbitration for sport: lessons for the world anti-doping system. *The International Sports Law Journal*, 16, 177–197. <https://doi.org/10.1007/s40318-017-0107-6>
- Dweck, C.S. i Leggett, E.L. (1988). A social-cognitive approach to personality and motivation. *Psychological Review*, 95(2), 256-273.
- Elbe, A.-M., Barkoukis, V. (2017). The psychology of doping. *Current Opinion in Psychology*, 16, 67–71.

European Commission, Directorate-General for Education (2014). *Youth, Sport and Culture, Gender equality in sport : proposal for strategic actions 2014–2020*. Publications Office.
<https://doi.org/10.2766/73626>

European Fair Play Movement (2017, 12 września). *EFPM Declaration*.
<http://www.fairplayeur.com/publications/declarations>

Faiss, R., Saugy, J., Zollinger, A., Robinson, N., Schütz, F., Saugy, M., Garnier P.-Y. (2020). Prevalence estimate of blood doping in elite track and field at the introduction of the Athlete Biological Passport. *Frontiers of Physiology* 25(11), 160.
<https://doi.org/10.3389/fphys.2020.00160>

Fazio, R. H. (1995). Attitudes as object-evaluation associations: determinants, consequences, and correlates of attitude accessibility. W: R.E. Petty i J.A. Krosnick (Eds.), *Attitude strength* (ss. 247–282). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Feezell, R.M. (2018). Sportsmanship. W: J.W. Morgan (Ed.), *Ethics in Sport* (pp. 123-134). Champaign, IL: Human Kinetics. (Przedruk z: Feezell, R.M. (1986). *Sportsmanship*. *Journal of the Philosophy of Sport*, 13, 1).

Fida, R., Tramontano, C., Paciello, M., Ghezzi, V., Barbaranelli, C. (2018). Understanding the Interplay Among Regulatory Self-Efficacy, Moral Disengagement, and Academic Cheating Behaviour During Vocational Education: A Three-Wave Study. *Journal of Business Ethics*, 153, 725-740. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3373-6>

Fincoeur, B., Henning, A., Ohl, F. (2020). Fifty shades of grey? On the concept of grey zones in elite cycling. *Performance Enhancement & Health*, 8, (2-3), 100179.
<https://doi.org/10.1016/j.peh.2020.100179>

Fogel, B. (Reżyser). (2017). *Ikarus* [Film]. Alex Productions; Diamond Docs; Impact Partners.

Folkerts, D., Loh, R., Petróczi, A., Brueckner, S. (2021). The performance enhancement attitude scale (PEAS) reached ‘adulthood’: Lessons and recommendations from a systematic review and meta-analysis. *Psychology of Sport and Exercise*, 56, 101999.

Gano-Overway, L.A, Guivernau, M., Magyar, T.M, Waldron, J.J, Ewing, M.E. (2005). Achievement goal perspectives, perceptions of the motivational climate, and sportpersonship: individual and team effects. *Psychology of Sport and Exercise*, 6, 215–232.

- Geblewicz, E. (1960). Postawa sportowa. *Wychowanie Fizyczne i Sport*, 3, 267-272.
- Ghasemi, A., Zahediasl, S. (2012). Normality Tests for Statistical Analysis: A Guide for Non-Statisticians. *International Journal of Endocrinology & Metabolism*, 10(2), 486-489. <https://doi.org/10.5812/ijem.3505>
- Gill, D.L. (2017). Gender and Cultural Diversity in Sport, Exercise, and Performance Psychology. W: Oxford Research Encyclopedias. Psychology. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190236557.013.148>
- Gómez-López, M., Granero-Gallegos, A., Baena-Extremera, A., Abrales, J.A. (2014). orientation effects on elite handball players motivation and motivational climate. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 132, 434-440. <https://doi: 10.1016/j.sbspro.2014.04.333>
- Gråstén, A., Watt, A.P. (2016). Perceptions of Motivational Climate, Goal Orientations, and Light- to Vigorous-intensity Physical Activity Engagement of a Sample of Finnish Grade 5 to 9 Students. *International Journal of Exercise Science*, 9(3), 291-305.
- Grucza, R., Pokrywka, A. (2007). Historia dopingu. W: W. Granowska (red.) *Doping zabija sport. Skutki i przeciwdziałanie* (ss. 7-28). Warszawa: Towarzystwo Lekarskie Warszawskie.
- Gutiérrez, M., Tomás, J.-M. (2018). Motivational Class Climate, Motivation and Academic Success in University Students. *Revista de Psicodidáctica*, 23, 2, 94-101. <https://doi.org/10.1016/j.psicod.2018.02.001>
- Haan, N. (1978). Two moralities in action context: Relationship to thought, ego regulation, and development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36, 286-305.
- Haan, N. (1985). Processes of moral development: Cognitive or social disequilibrium? *Developmental Psychology*, 21, 996-1006.
- Haan, N. (1986). Systematic variability in the quality of moral action as defined by two formulations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 1271-1284.
- Henning, A., McLean K., Andreasson, J., Dimeo, P. (2021). Risk and enabling environments in sport: Systematic doping as harm reduction. *International Journal of Drug Policy*, 91, 102897. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2020.102897>

- Hodge, K., Petlichkoff, L. (2000). Goal Profiles in Sport Motivation: A Cluster Analysis. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 22(3), 256-272).
- Hogue, C.M., Fry, M.D., Fry, A.C. (2017). The differential impact of motivational climate on adolescents' psychological and physiological stress responses. *Psychology of Sport and Exercise*, 30, 118-127. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2017.02.004>
- Hom, H., Duda, J.L., & Miller, A. (1993). Correlates of goal orientations among young athletes. *Pediatric Exercise Science*, 5, 168-176. <https://doi.org/10.1123/pes.5.2.168>
- Hon de, O., Kuipers, H., van Bottenburg, M. (2015). Prevalence of Doping Use in Elite Sports: A Review of Numbers and Methods. *Sports Medicine*, 45, 57-69. <https://doi.org/10.1007/s40279-014-0247-x>
- Hu, L.T., Bentler, P.M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55.
- Huizinga, J. (1998). *Homo ludens: zabawa jako źródło kultury*. Warszawa: Czytelnik.
- Hyde, J.S. (2005). The Gender Similarities Hypothesis. *American Psychologist*, 60, 581-592. <https://doi.org/0.1037/0003-066X.60.6.581>
- International Olympic Committee. (2021, 14 styczeń). *IOC Mission*. <https://olympics.com/ioc/mission>
- International Olympic Academy. (2021, 14 styczeń). *The Mission of the IOA*. <https://ioa.org.gr/the-mission/>
- Jaakkola, T., Ntoumanis, N., Liukkonen, J. (2016). Motivational climate, goal orientation, perceived sport ability, and enjoyment within Finnish junior ice hockey players. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 26, 109–115. <https://doi: 10.1111/sms.12410>
- Jalleh, G., Donovan, R. J., & Jobling, I. (2014). Predicting attitude towards performance enhancing substance use: a comprehensive test of the Sport Drug Control Model with elite Australian athletes. *Journal of Science and Medicine in Sport*, 17(6), 574-579.

- Januszewski, A. (2011). Modele równań strukturalnych w metodologii badań psychologicznych. Problematyka przyczynowości w modelach strukturalnych i dopuszczalność modeli. *Studia z Psychologii w KUL*, 17, 213-245.
- Jarvis, M. (2003). *Psychologia sportu*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Kavussanu M. (2006). Motivational predictors of prosocial and antisocial behaviour in football. *Journal of Sports Sciences*, 24(6), 575-588. <https://doi.org/10.1080/02640410500190825>
- Kavussanu, M. (2007). Morality in sport. W: S. Jowett, D.E. Lavelle (red.) *Social psychology in sport* (pp. 265-277). Champaign IL: Human Kinetics.
- Kavussanu, M. (2016). Moral disengagement and doping. W: V. Barkoukis, L. Lazuras, & H. Tsorbatzoudis (Eds.), *The psychology of doping in sport* (pp. 151-164). London and New York: Routledge.
- Kavussanu, M. (2019). Toward an understanding of transgressive behavior in sport: Progress and prospects. *Psychology of Sport and Exercise*, 42, 33-39. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2019.01.009>
- Kavussanu, M., Boardley, I.D., Sagar, S.S.S., Ring, C. (2013). Bracketed Morality Revisited: How Do Athletes Behave in Two Contexts? *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 35, 449-463.
- Kavussanu, M., Hatzigeorgiadis, A., Elbe, A. M., Ring, C. (2016). The moral disengagement in doping scale. *Psychology of Sport and Exercise*, 24, 188-198.
- Kavussanu, M., Ntoumanis, N. (2003). Participation in Sport and Moral Functioning: Does Ego Orientation Mediate Their Relationship? *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 25, 501-518.
- Kavussanu, M., Ring, C. (2021). Bracketed morality in adolescent football players: A tale of two contexts. *Psychology of Sport and Exercise*, 53, 101835. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2020.101835>
- Kavussanu, M., Roberts, G.C. (1996). Motivation in Physical Activity Contexts: The Relationship of Perceived Motivational Climate to Intrinsic Motivation and Self-Efficacy. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 18, 264-280.

- Kavussanu, M., Roberts, G.C. (2001) Moral Functioning in Sport: An Achievement Goal Perspective. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 23, 37-54.
- Kavussanu, M., Roberts, G.C., Ntoumanis N. (2002). Contextual Influences on Moral Functioning of College Basketball Players. *The Sport Psychologist*, 16, 347-367.
- Kavussanu, M., Seal, A.R., Phillips, D.R. (2006). Observed Prosocial and Antisocial Behaviors in Male Soccer Teams: Age Differences across Adolescence and the Role of Motivational Variables. *Journal of Applied Sport Psychology*, 18, 326–344.
- Kayser, B., Broers, B. (2012). The Olympics and harm reduction? *Harm Reduction Journal*, 9, 33.
- Kayser, B., Mauron, A., and Miah, A. (2007). Current anti-doping policy: a critical appraisal. *BMC Medical Ethics*, 8 (1), 2. <https://doi.org/10.1186/1472-6939-8-2>
- Keating, J.W. (2018). Sportsmanship as a Moral Category. W: W.J. Morgan (ed.), *Ethics in Sport* (pp. 111-122). Champaign, IL: Human Kinetics. (Przedruk z: Keating, J.W. (1964), Sportsmanship as a moral category. *Ethics: An International Journal of Social, Political, and Legal Philosophy*, 75, 1, 25-35).
- Khan G. (2018). Doping and ergogenic aids in sports – A Boon or bane? *International Journal of Yoga, Physiotherapy and Physical Education*, 3(1), 90-92.
- Kilpatrick, M., Bartholomew, J., Riemer, H. (2003). The Measurement of Goal Orientations in Exercise. *Journal of Sport Behavior*, 26(2), 121-136.
- King, B.M., Minium, E.W. (2020). *Statystyka dla psychologów i pedagogów*. Warszawa: PWN.
- Kohlberg, L. (1976). Moral stages and moralization: The cognitive-developmental approach. W: Lickona, T. (ed.), *Moral development and behavior: Theory, research and social issues* (ss. 31-53). New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Komaki, J.L., Tuakli-Wosornu, Y.A. (2021). Using Carrots Not Sticks to Cultivate a Culture of Safeguarding in Sport. *Frontiers in Sports and Active Living*, 3, 625410. <https://doi.org/10.3389/fspor.2021.625410>
- Kosiewicz, J., (2010). Sport beyond Moral Good and Evil. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, 49, 21-29. <https://doi.org/10.2478/v10141-010-0012-2>

- Kosiewicz, J., (2014). The Ethical and Legal Context of Justifying Anti-Doping Attitudes. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, 62, Special Issue. *Sport and Ethics: Philosophical Studies*, 47-62. <https://doi.org/10.2478/pcssr-2014-0011>
- Königstein, K., Gatterer, K., Weber, K., Schmidt-Trucksäss, A., Tercier, S., Blank, C. (2021). Geographical heterogeneity of doping-related knowledge, beliefs and attitude among 533 Youth Olympics participants. *Journal of Science and Medicine in Sport*, 24(11), 1116-1122. <https://doi.org/10.1016/j.jsams.2021.06.001>
- Krishnan, A., Datta, K., Sharma, D., Sharma, S.D., Mahajan, U., Jhajharia, S., Yadav, M. (2022). Survey of antidoping knowledge, attitudes and practices amongst elite Indian sportsmen and the way forward. *Medical Journal Armed Forces India*, 78(1), 88-93. <https://doi.org/10.1016/j.mjafi.2020.03.020>.
- Kwiatkowska, D., Pokrywka, A. (2006). Lista zakazanych substancji i metod (Lista zabroniona). W: W. Granowska (red.) *Zapobieganie i zwalczanie dopingu w sporcie. Aspekty prawne. Standardy międzynarodowe działań antydopingowych. Nowe zagrożenia. Materiały z Konferencji naukowo-szkoleniowej dnia 12 grudnia 2006 r. Siedziba Polskiego Komitetu Olimpijskiego* (ss. 25-28). Warszawa: Towarzystwo Lekarskie Warszawskie.
- Lazuras, L., Barkoukis, V., Tsorbatzoudis, H. (2015). Toward an Integrative Model of Doping Use: An Empirical Study With Adolescent Athletes. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 37, 37-50.
- Lemyre, P.-N., Roberts, G., & Stray-Gundersen, J. (2007). Motivation, overtraining, and burnout: Can self-determined motivation predict overtraining and burnout in elite athletes? *European Journal of Sport Science*, 7(2), 115-126.
- Lipoński, W. (2010). Od filotimi do fair play i sportsmanship – kilka uwag z historii etyki sportu. W: Żukowska, Z., Żukowski R. (Red.), *Fair play w sporcie i Olimpiźmie. Szansa czy utopia* (ss. 16-33). Warszawa: Polski Komitet Olimpijski. Klub Fair Play; Wydawnictwo Estrella.
- Litwiniuk, A., Cynarski W.J. (2001). Idea fair play w świadomości osób uprawiających wybrane sporty i sztuki walki. *Idō - Ruch dla Kultury : rocznik naukowy : [filozofia, nauka, tradycje wschodu, kultura, zdrowie, edukacja]*, 2, 144-149.

Lochbaum, M., Çetinkalp, Z.K., Graham, K.-A., Wright, T., Zazo, R. (2016). Task and ego goal orientations in competitive sport: a quantitative review of the literature from 1989 to 2016. *Kinesiology*, 48, 1, 3-29.

Lucidi, F., Grano, C., Leone, L., Lombardo, C., Pesce, C. (2004). Determinants of the intention to use doping substances: an empirical contribution in a sample of Italian adolescents. *International Journal of Sport Psychology*, 35(2), 133–148.

Lukiewicz, W. (2004). Fair play w sportowych grach zespołowych i sportach walki. *Idō - Ruch dla Kultury : rocznik naukowy : [filozofia, nauka, tradycje wschodu, kultura, zdrowie, edukacja]*, 4, 298-302.

Lumley, T., Diehr, T., Emerson, S., Chen, L. (2002). The importance of the normality assumption in large public health data sets. *Annual Review of Public Health*, 23: 151–69. <https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.23.100901.140546>

Lumpkin, A., Stoll, S.K., Beller, J.M. (1994). *Sport ethics. Applications for fair play*. Mosby, St Louis.

Macur, J. (2014). *Wyścig kłamstw : upadek Lance'a Armstronga*. Katowice : "Sonia Draga".

Mallia, L., Lazuras L., Barkoukis V., Brand R., Baumgarten, F., Tsorbatzoudis H., Zelli A., Lucidi, F. (2016). Doping use in sport teams: The development and validation of measures of team-based efficacy beliefs and moral disengagement from a cross-national perspective. *Psychology of Sport and Exercise*, 25, 78-88.

Maxwell, J.P., Visek, A.J., Moores, E. (2009). Anger and perceived legitimacy of aggression in male Hong Kong Chinese athletes: Effects of type of sport and level of competition. *Psychology of Sport and Exercise*, 10, 289–296.

Maksymowicz, W. (2006). Aspekty etyczne stosowania dopingu. W: W. Granowska (red.) *Zapobieganie i zwalczanie dopingu w sporcie. Aspekty prawne. Standardy międzynarodowe działań antydopingowych. Nowe zagrożenia. Materiały z Konferencji naukowo-szkoleniowej dnia 12 grudnia 2006 r. Siedziba Polskiego Komitetu Olimpijskiego* (ss. 13-20). Warszawa: Towarzystwo Lekarskie Warszawskie.

Møller, V. (2016). The road to hell is paved with good intentions - A critical evaluation of WADA's anti-doping campaign. *Performance Enhancement & Health*, 4, 111–115.

Morente-Sánchez, J., Freire-Santa Cruz, C., Mateo-March, M., Zabala, M. (2015). Attitude towards doping in Spanish Sport Sciences university students according to the type of sport practised: Individual versus team sports. *Science & Sports*, 30, 96-100. <https://doi.org/10.1016/j.scispo.2014.05.002>

Morente-Sánchez, J., Zabala, M. (2013). Doping in Sport: A Review of Elite Athletes' Attitudes, Beliefs, and Knowledge. *Sports Medicine*, 43, 395–411.

Müller, N. (1996). O znaczeniu fair play w sporcie na przestrzeni stuleci. W: Z. Żukowska (Red. i oprac.), *Fair play, sport, edukacja* (ss. 76-81). Warszawa : "Estrella".

Newton, M., Duda, J.L., Yin, Z. (2000). Examination of the psychometric properties of the Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire-2 in a sample of female athletes. *Journal of Sports Sciences*, 18, 275-290.

Nicholls, J.G. (1984). Achievement Motivation: Conceptions of Ability, Subjective Experience, Task Choice, and Performance. *Psychological Review*, 91(3), 328-346.

Nicholls, J.G., Cheung, P.C., Lauer, J., Patashnick, M. (1989). Adolescents' theories of education. *Journal of Educational Psychology*, 11, 683-692.

Nolte, K., Steyn, B.J.M., Krüger P.E. i Fletcher L. (2016). Mindfulness, psychological well-being and doping in talented young high-school athletes. *South African Journal for Research in Sport, Physical Education and Recreation*, 38(2), 153–165.

Nowocień, J. (2001). *Sport i olimpizm w systemie dydaktyczno-wychowawczym współczesnej szkoły*. Warszawa: Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

Ntoumanis, N., Biddle, S.J.H. (1999). Affect and achievement goals in physical activity: a meta-analysis. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 9(6), 315–332. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0838.1999.tb00253.x>

Ntoumanis, N., Quested, E., Patterson, L, i in. (2021). An intervention to optimise coach-created motivational climates and reduce athlete willingness to dope (CoachMADE): a three-country cluster randomised controlled trial. *British Journal of Sports Medicine*, 55, 213–219. <https://doi.org/10.1136/bjsports-2019-101963>

Ommundsen, Y., Roberts, G.C., Kavussanu, M. (1998). Perceived motivational climate and cognitive and affective correlates among Norwegian athletes. *Journal of Sports Sciences*, 16, 153-164.

Ommundsen, Y., Roberts, G.C., Lemyre P.N., Treasure D. (2003). Perceived motivational climate in male youth soccer: relations to social–moral functioning, sportspersonship and team norm perceptions. *Psychology of Sport and Exercise*, 4, 397–413.

Onet.pl (2022, 17 luty). *Rosjanka wpadła w szal. Krzyczała: nienawidzę wszystkich! A na ceremonii...* Onet.pl. <https://www.msn.com/pl-pl/wiadomosci/other/rosjanka-wpad%C5%82a-w-sza%C5%82-krzycza%C5%82a-nienawidz%C4%99-wszystkich-a-na-ceremonii/ar-AAU0icE?ocid=entnewsntp&pc=U531>

Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie (2021, 1 październik). Międzynarodowy Rok Sportu i Wychowania Fizycznego. UNIC Warsaw. http://www.unic.un.org.pl/rok_sportu/

Palou, P., Ponseti, F.J., Cruz, J., Vidl, J., Cantallops, J., Borràs, P.A., Garcia-Mas, A. (2013). Acceptance of gamesmanship and cheating in young competitive athletes in relation to the motivational climate generated by parents and coaches. *Perceptual & Motor Skills: Physical Development & Measurement*, 117, 1, 290-303. <https://doi.org/10.2466/10.30.PMS.117x14z9>

Papaioannou, A.G., Zourbanos, N., Charalampos, K., Ampatzoglou, G. (2012). The Place of Achievement Goals in the Social Context of Sport: A Comparison of Nicholls' and Elliot's Models. W: Roberts, G.C. & Treasure, D.C. (eds.) *Advances in motivation in sport and exercise* (ss. 5-58). Champaign, Il : Human Kinetics. <https://dx.doi.org/10.5040/9781492595182.ch-002>

Pavlović, R., Idrizović, K. (2013). Attitudes of students of physical education and sports about doping in sport. *Facta Universitatis Series: Physical Education and Sport*, 11(1), 103–113.

Petróczi, A. (2007). Attitudes and doping: a structural equation analysis of the relationship between athletes' attitudes, sport orientation and doping behavior. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 2, 34.

Petróczi, A. (2013a). The doping mindset - Part I: Implications of the Functional Use Theory on mental representations of doping. *Performance Enhancement & Health*, 2, 153–163.

- Petróczi, A. (2013b). The doping mindset – Part II: Potentials and pitfalls in capturing athletes' doping attitudes with response-time methodology. *Performance Enhancement & Health*, 2, 164–181. <https://doi.org/10.1016/j.peh.2014.08.003>
- Petróczi, A., Aidman, E. (2008). Psychological drivers in doping: The life-cycle model of performance enhancement. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 3, 7. <https://doi.org/10.1186/1747-597X-3-7>
- Petróczi, A., Aidman, E. (2009). Measuring explicit attitude toward doping: Review of the psychometric properties of the Performance Enhancement Attitude Scale. *Psychology of Sport and Exercise*, 10, 390-396.
- Petróczi, A., Heyes, A., Thrower, S.N., Martinelli, L.A., Backhouse, S.H., Boardley, I.D. (2021). Understanding and building clean(er) sport together: Community-based participatory research with elite athletes and anti-doping organisations from five European countries. *Psychology of Sport and Exercise*, 55, 101932. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2021.101932>.
- Płoszaj, K., Firek, W. (2018). *Międzykulturowa edukacja olimpijska : dokończenie symfonii pedagogicznej Pierre'a de Coubertina*. Warszawa : „Imprint Media”.
- Pokrywka, A., Bujalska-Zadrożny, M., Mamcarz, A. (Red.). (2020). *Doping w sporcie*. Warszawa : PZWL Wydaw. Lekarskie.
- Pokrywka, A., Żmijewski, P. (2021). Doping genowy. W: Ciężczyk P. (red.) *Genetyka sportowa*. Warszawa : PZWL Wydaw. Lekarskie.
- Pol, van de, P.K.C., Kavussanu, M., Ring, C. (2012). Goal orientations, perceived motivational climate, and motivational responses in football: A comparison between training and competition contexts. *Psychology of Sport and Exercise*, 13, 491–499.
- POLADA (2022, 4 styczeń). *POLADA Polska Agencja Antydopingowa*. <https://antydoping.pl/>
- Polski Komitet Olimpijski. (2021, 26 listopada). *Nagroda Fair Play PKOl*. <https://olimpijski.pl/pkol/projekty-i-konkursy/konkurs-fair-play/>
- Rest, J.R. (1979). *Development in judging moral issues*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Ring, C., Hurst, P. (2019). The effects of moral disengagement mechanisms on doping likelihood are mediated by guilt and moderated by moral traits. *Psychology of Sport & Exercise*, 40, 33-41. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2018.09.001>

Ring, C., Kavussanu, M., Simms, M., Mazanov, J. (2018). Effects of situational costs and benefits on projected doping likelihood. *Psychology of Sport & Exercise*, 34, 88-94. <http://dx.doi.org/10.1016/j.psychsport.2017.09.012>

Robazza, C., Morano, M., Bortoli, L., Ruiz, M.C. (2022). Perceived motivational climate influences athletes' emotion regulation strategies, emotions, and psychobiosocial experiences. *Psychology of Sport and Exercise*, 59, 102110. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2021.102110>

Roberts, G.C. (2012). Motivation in Sport and Exercise From an Achievement Goal Theory Perspective: After 30 Years, Where Are We? W: Roberts, G.C. & Treasure, D.C. (eds.) *Advances in motivation in sport and exercise* (ss. 5-58). Champaign, Il: Human Kinetics. <https://doi.org/10.5040/9781492595182.ch-001>

Roberts, G.C., Treasure, D.C., Conroy, D.E. (2007). Understanding the dynamics of motivation in sport and physical activity: An achievement goal interpretation. W: G. Tenenbaum i R.E. Eklund (Eds.), *Handbook of sport psychology* (3rd ed., pp. 3-30). Hoboken, NJ: Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118270011.fmatter>

Roberts, G. C., Treasure, D. C., Kavussanu, M. (1996). The orthogonality of achievement goals and its relationship to beliefs about success and satisfaction in sport. *The Sport Psychologist*, 10(4), 398–408.

Ryan, R.M., Deci, E.L. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1), s. 68-78.

Rydell, R.J., McConnell, A.R., Mackie, D.M. (2008). Consequences of discrepant explicit and implicit attitudes: Cognitive dissonance and increased information processing. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 1526–1532.

Sas-Nowosielski, K. (2020). *Doping w sporcie. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość?* Katowice: Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach.

- Sas-Nowosielski, K., Budzisz, A. (2018). Attitudes Toward Doping Among Polish Athletes Measured with the Polish Version of Petroczi's Performance Enhancement Attitude Scale. *The Polish Journal of Sport and Tourism*, 25, 10-13.
- Sas-Nowosielski, K., Swiatkowska L. (2008). Goal Orientations and Attitudes Toward Doping. *International Journal of Sports Medicine*, 29, 607–612.
- Sagoe, D., Molde, H., Andreassen, C.S., Torsheim, T., Pallesen, S. (2014). The global epidemiology of anabolic-androgenic steroid use: a meta-analysis and meta-regression analysis. *Annals of Epidemiology*, 24, 383-398. <https://doi.org/10.1016/j.annepidem.2014.01.009>
- Schmitz, K.L. (1979). Sport and Play: Suspension of the Ordinary. W: .W. Gerber (Ed.), *Sport and the Body: A Philosophical Symposium. Second Edition* (pp. 25-32). Philadelphia: Lea & Febiger.
- Seifriz, J.J., Duda, J.L, Chi, L. (1992). The Relationship of Perceived Motivational Climate to Intrinsic Motivation and Beliefs About Success in Basketball. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 14, 375-391.
- Seppelt, H. (Reżyser). (2014). *Geheimsache Doping. Wie Russland seine Sieger macht* [Tajemnice dopingu w Rosji. Jak stworzyć mistrza] [Film]. WDR, ARD.
- Sezen-Balçikanli, G. (2014). Fair play in professional sports: Sportpersonship orientations of futsal players. *Fair Play. Revista de Filosofía, Ética y Derecho del Deporte*, 2(1), 32-49.
- Shannon, S., Hanna, D., Leavey, G., Haughey, T., Neill, D., Breslin, G. (2020). The association between mindfulness and mental health outcomes in athletes: testing the mediating role of autonomy satisfaction as a core psychological need. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*. <https://doi.org/10.1080/1612197X.2020.1717578>
- Shaughnessy, J.J., Zechmeister, E.B., Zechmeister, J.S. (2002). *Metody badawcze w psychologii*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Shields, D.L.L., Bredemeier, B.J.L. (1995). *Character Development and Physical Activity*. Champaign: Human Kinetics.
- Shields, D.L.L., Bredemeier, B.J.L. (2009). *True competition. A guide to Pursuing Excellence in Sport and Society*. Champaign: Human Kinetics.

- Shields, D.L.L., Bredemeier, B.J.L. (2011). Why sportsmanship programs fail, and what we can do about it. *JOPERD*, 82(7), 24-29.
- Silva, J.M. (1983). The perceived legitimacy of rule violating behavior in sport. *Journal of Sport Psychology*, 5(4), 438-448.
- Smith, A., Balaguer, I., Duda, J. (2006). Goal orientation profile differences on perceived motivational climate, perceived peer relationships, and motivation-related responses of youth athletes. *Journal of Sports Sciences*, 24(12), 1315-1327.
- Social Science Statistics (b.d.). *Effect Size Calculator for T-Test*. Pobrane 01 listopada 2018, z: <https://www.socscistatistics.com/effectsize/default3.aspx?msclid=9f85facbcd311ec9c0b8f4607a5e882>
- Sokołowski, A., Sagan, A. (1999). Analysis of data in marketing and public opinion research. *Examples of statistical inference with the use of Statistica* (s. 8–12). Warszawa: Statsoft.
- Sowa, J., Wolański, K. (2017). *Sport nie istnieje. Igrzyska w społeczeństwie spektaklu*. Warszawa : W.A.B., 2017.
- Stanisz, A. (1998). *Przystępny kurs statystyki w oparciu o program STATISTICA PL na przykładach z medycyny*. Kraków: StatSoft Polska Sp. z o.o.
- Starowieyski, Ł. (2020, 24 lipca). *Igrzyska olimpijskie. Nie tylko święto sportu. Dzieje.pl. Portal historyczny*. <https://dzieje.pl/wiadomosci/igrzyska-olimpijskie-nie-tylko-swieto-sportu>
- Stoll, S.K., Beller, J.M. (b.d.). *Moral Reasoning in Athlete Populations a 30 Year Review*. Pobrane 08 listopada 2018, z: https://www.webpages.uidaho.edu/center_for_ethics/research_fact_sheet.htm
- Striegel, H., Vollkommer, G., Dickhuth, H. (2002). Combating drug use in competitive sport. An analysis from the athletes' perspective. *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, 42, 3, 354-359.
- Szmajke, A. (1993). „To niedopuszczalne, ale ja to zrobię”. Uprawianie sportu a akceptacja agresji i zachowań nieetycznych u chłopców. *Przeгляд Psychologiczny*, (36)4, 503-513.
- Thode, H.J. (2002). *Testing for normality*. New York: Marcel Dekker.

Tod, D., Hodge, K. (2001). Moral reasoning and achievement motivation in sport: A qualitative inquiry. *Journal of Sport Behavior* 24(3), 307-326.

Tomczak M., Walczak, M., Kleka, P., Walczak, A., Bojkowski, Ł. (2020). Psychometric Properties of the Polish Version of Task and Ego Orientation in Sport Questionnaire (TEOSQ). *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 3593. <https://doi.org/10.3390/ijerph17103593>

Tonya Harding (2022, 3 luty). W: *Wikipedia*. https://pl.wikipedia.org/wiki/Tonya_Harding

Traclet, A., Moret, O., Ohl, F., Clémence, A. (2015). Moral Disengagement in the Legitimation and Realization of Aggressive Behavior in Soccer and Ice Hockey. *Aggressive Behavior*, 41, 123-133

Tucker, L.W., Parks, J.B. (2001). Effects of Gender and Sport Type on Intercollegiate Athletes' Perceptions of the Legitimacy of Aggressive Behaviors in Sport. *Sociology of Sport Journal*, 18, 403-413.

Tyszka, A. (1970). *Olimpia i Akademia. Szkice o humanistycznej treści sportu*. Warszawa: Sport i Turystyka.

Unia Europejska (2021, 1 październik). Building on the achievements of the European Year of Education through Sport 2004. EUR-Lex. Baza aktów prawnych Unii Europejskiej. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=LEGISSUM:c11093>

United Nations (2014). *Promoting human rights through sport and the Olympic ideal*. United Nations. Human Rights Council.

https://www.icsspe.org/system/files/UN%20%28HCR_RES_27_8%29%20Promoting%20human%20rights%20through%20sport%20and%20the%20Olympic%20ideal.pdf

Vallerand, R.J., Brière, N.M., Blanchard, C., Provencher, P. (1997a). Development and Validation of the Multidimensional Sportspersonship Orientations Scale. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 19, 197-206.

Vallerand, R.J., Deshaies, P., Cuerrier, J.-P. (1997b). On the Effects of the Social Context on Behavioral Intentions of Sportsmanship. *International Journal of Sport Psychology*, 28, 126-140.

- Vallerand, R.J., Deshaies, P., Cuerrier, J.-P., Brière, N.M., Pelletier L.G. (1996). Toward a Multidimensional Definition of Sportsmanship. *Journal of Applied Sport Psychology*, 8, 89-101.
- Vallerand, R.J., Losier, G.F. (1994). Self-Determined Motivation and Sportsmanship Orientations: An Assessment of Their Temporal Relationship. *Journal Of Sport & Exercise Psychology*, 16, 229-245.
- Vazou, S., Ntoumanis, N., Duda, J.L. (2006). Predicting young athletes' motivational indices as a function of their perceptions of the coach- and peer-created climate. *Psychology of Sport and Exercise*, 7(2), 215-233. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2005.08.007>
- Walling, M.D., Duda J.L., Chi, L. (1993). The Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire: Construct and Predictive Validity. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 15, 172-183.
- Warburton, V.E. (2017). Peer and teacher influences on the motivational climate in physical education: A longitudinal perspective on achievement goal adoption. *Contemporary Educational Psychology*, 51, 303–314.
- Wilson A.W. (2014). Associations of Moral Disengagement, Passion, and Competitive Anger and Aggressiveness with Attitudes toward Performance Enhancing Drugs in Sport. [A thesis, University of Waterloo]. UWSpace. Waterloo Institutional Repository. https://uwspace.uwaterloo.ca/bitstream/handle/10012/9019/Wilson_AustinWade.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Wojciszke, B., Baryła, W. (2000). Potoczne rozumienie moralności: pięć kodów etycznych i narzędzie ich pomiaru. *Przełqd Psychologiczny*, 43(4), 395-421.
- Wołoszyn, S. (2014). Ratujmy humanistyczne wartości sportu. W: Polski Komitet Olimpijski, *Czysta Gra. Fair play* (ss. 117-121). Warszawa. (Przedruk z: S. Wołoszyn. (1994). Ratujmy humanistyczne wartości sportu. *Kultura Fizyczna*, 4).
- World Anti-Doping Agency (2021). *World Anti-Doping Code 2021*. https://www.wada-ama.org/sites/default/files/resources/files/2021_wada_code.pdf
- World Anti-Doping Agency (2022a, 3 stycznia). WADA. <https://www.wada-ama.org/en>

- World Anti-Doping Agency (2022b, 3 stycznia). *WADA's Anti-Doping Education and Learning platform ADEL*. <https://adel.wada-ama.org/learn>
- World Anti-Doping Agency (2022c). *World Anti-Doping Code. International Standard prohibited list*. https://www.wada-ama.org/sites/default/files/2022-01/2022list_final_en_0.pdf
- Yukhymenko-Lescroart, M.A. (2016). Validation of the Conduct in Sport toward Opponents Scale (CSOS). *Journal of Sport Behavior*, 39, 1, 92-104.
- Yukhymenko-Lescroart, M.A. (2018). On identity and sport conduct of student-athletes: Considering athletic and academic contexts. *Psychology of Sport and Exercise*, 34, 10-19. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2017.09.006>
- Yukhymenko-Lescroart, M.A. (2021). The role of team and sport social contexts: Are three-level models needed in studies of sport conduct? *Psychology of Sport and Exercise*, 53, 101848. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2020.101848>
- Yukhymenko-Lescroart, M.A., Gilbert, W.D (2021). Development and validation of the Coaching Athlete Purpose Scale (CAPS). *Psychology of Sport and Exercise*, 56, 101960. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2021.101960>
- Zandonai, T., Holgado, D. (2020). Doping in tennis, where we are and where we should be going? *Performance Enhancement & Health*, 7, (3-4), 100157. <https://doi.org/10.1016/j.peh.2020.100157>
- Zimbardo, P.G., Johnson, R.L., McCann, V. (2010). *Psychologia. Kluczowe koncepcje. Motywacja i uczenie się*. Warszawa: Wydaw. Nauk. PWN.
- Ziółkowski, A., Sakłak, W., Włodarczyk, P. (2009). Selected Socio-Educational and Personal Aspects of Conditioning Attitudes of Fair Play in Sport. *Baltic Journal OF Health And Physical Activity*, 1, 2, 134-142. <https://doi.org/10.2478/v10131-009-0016-7>
- Zucchetti, G., Candela, F., Villosio, C. (2015). Psychological and social correlates of doping attitudes among Italian athletes. *International Journal of Drug Policy*, 26(2), 162–168.
- Żukowska, Z. (1996). Wychowawcze funkcje idei fair play w sporcie dzieci i młodzieży. W: Żukowska Z. (red.) *Fair play, sport, edukacja* (s. 167-168). Warszawa: „Estrella”.

Żukowska, Z., Żukowski, R. (2014). Fair play jako szczególna wartość w sporcie i życiu młodzieży. W: Polski Komitet Olimpijski, *Czysta Gra. Fair play* (ss. 153-164). Warszawa.

Żukowski, Z. (1996). Młodzież wobec wartości fair play w sporcie. W: Żukowska Z. (Red.), *Fair play, sport, edukacja* (s. 156-166). Warszawa: „Estrella”.

ANEKS

Tabele przedstawiające korelacje pomiędzy zmiennymi objętymi badaniem

1.	1. Wiek																			
2.	0,02	2. PS zaangażowanie																		
3.	-0,11	0,36*	3. PS z.z.spol.																	
4.	0,11	0,26*	0,49*	4. PS zasady i sędziowie																
5.	0,17*	0,12	0,39*	0,39*	5. PS przeciwnik															
6.	0,08	0,55*	0,78*	0,76*	0,73*	6. PS wszystkie czynniki														
7.	0,21*	-0,22*	-0,28*	-0,25*	-0,06	-0,28*	7. Postawa wobec doping													
8.	-0,03	0,62*	0,27*	0,16*	0,02	0,33*	-0,21*	8. Orientacja motywacyjna zadaniowa												
9.	0,00	0,02	-0,14	-0,12	-0,09	-0,12	0,02	0,20*	9. Orientacja motywacyjna ego											
10.	-0,06	0,20*	0,28*	0,27*	0,07	0,28*	-0,14	0,26*	-0,06	10. Klimat zadaniowy – nauka poprzez współdziałanie										
11.	-0,21*	0,27*	0,42*	0,24*	0,12	0,36*	-0,26*	0,24*	-0,17*	0,62*	11. Klimat zadaniowy – ważna rola									
12.	-0,20*	0,43*	0,32*	0,22*	0,01	0,31*	-0,24*	0,39*	-0,10	0,42*	0,59*	12. Klimat zadaniowy – wyczyn/doskonalenie								
13.	0,06	0,14	0,01	-0,15*	-0,15*	-0,08	0,06	0,07	0,09	-0,21*	-0,20*	-0,23*	13. Klimat ego – karanie za błędy							
14.	0,14	0,05	-0,07	-0,14	-0,16*	-0,13	0,09	0,12	0,19*	-0,32*	-0,42*	-0,29*	0,59*	14. Klimat ego – nierównomierne uznanie						
15.	0,04	0,09	0,04	-0,09	-0,08	-0,02	0,04	0,18*	0,14	-0,26*	-0,24*	-0,14	0,51*	0,76*	15. Klimat ego – wewnątrzgrupowa rywalizacja					
16.	-0,20*	0,38*	0,41*	0,29*	0,07	0,38*	-0,26*	0,37*	-0,13	0,75*	0,87*	0,86*	-0,26*	-0,41*	-0,24*	16. Klimat zadaniowy				
17.	0,11	0,10	-0,03	-0,16*	-0,16*	-0,10	0,08	0,13	0,17*	-0,31*	-0,36*	-0,28*	0,82*	0,93*	0,82*	-0,37*	17. Klimat ego			

Tabela 24. Korelacje pomiędzy zmiennymi w grupie kobiet. Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań
 Legenda:

-1,00	-0,80	-0,60	-0,40	-0,20	0	0,20	0,40	0,60	0,80	1,00
-------	-------	-------	-------	-------	---	------	------	------	------	------

* $p < 0,05$; PS – postawa sportowa; KM – klimat motywacyjny; Doping – postawa wobec doping

1.	1. Wiek																				
2.	-0,06	2. PS zaangażowanie																			
3.	0,14*	0,39*	3. PS z.ż.spot.																		
4.	0,22*	0,31*	0,45*	4. PS zasady i sędziowie																	
5.	0,18*	0,24*	0,46*	0,45*	5. PS przeciwnik																
6.	0,18*	0,60*	0,77*	0,75*	0,79*	6. PS wszystkie czynniki															
7.	0,02	-0,23*	-0,21*	-0,22*	-0,15*	-0,26*	7. Postawa wobec doping														
8.	-0,05	0,52*	0,27*	0,14*	0,12	0,32*	-0,25*	8. Orientacja motywacyjna zadaniowa													
9.	-0,10	-0,02	-0,11	-0,16*	-0,01	-0,10	0,15*	0,04	9. Orientacja motywacyjna ego												
10.	-0,01	0,40*	0,30*	0,19*	0,20*	0,35*	-0,21*	0,45*	-0,08	10. Klimat zadaniowy – nauka poprzez współdziałanie											
11.	0,04	0,28*	0,33*	0,28*	0,20*	0,36*	-0,25*	0,35*	-0,13	0,57*	11. Klimat zadaniowy – ważna rola										
12.	-0,15*	0,42*	0,26*	0,12	0,06	0,26*	-0,24*	0,52*	-0,11	0,60*	0,52*	12. Klimat zadaniowy – wyczyn/doskonalenie									
13.	-0,06	-0,05	-0,15*	-0,14*	-0,11	-0,15*	0,32*	-0,08	0,26*	-0,17*	-0,30*	-0,11*	13. Klimat ego – karanie za błędy								
14.	0,04	-0,18*	-0,17*	-0,20*	-0,13*	-0,22*	0,24*	-0,22*	0,36*	-0,31*	-0,32*	-0,31*	0,64*	14. Klimat ego – nierównomierne uznanie							
15.	0,00	-0,06	0,01	-0,12	-0,05	-0,07	0,17*	-0,16*	0,35*	-0,26*	-0,19*	-0,21*	0,55*	0,75*	15. Klimat ego – wewnątrzgrupowa rywalizacja						
16.	-0,06	0,44*	0,35*	0,23*	0,17*	0,38*	-0,28*	0,53*	-0,13	0,82*	0,82*	0,87*	-0,23*	-0,37*	-0,26*	16. Klimat zadaniowy					
17.	0,00	-0,13	-0,15*	-0,18*	-0,12	-0,19*	0,29*	-0,18*	0,36*	-0,29*	-0,32*	-0,25*	0,85*	0,94*	0,82*	-0,34*	17. Klimat ego				

Tabela 25. Korelacje pomiędzy zmiennymi w grupie mężczyzn. Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań
 Legenda:

-1,00	-0,80	-0,60	-0,40	-0,20	0	0,20	0,40	0,60	0,80	1,00
-------	-------	-------	-------	-------	---	------	------	------	------	------

* p<0,05; PS – postawa sportowa; KM – klimat motywacyjny; Doping – postawa wobec doping

Kwestionariusz wykorzystany w badaniu determinantów postaw wobec etycznych wartości sportu

Drogi Sportowcu,

Prowadzę na Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach badania na temat uwarunkowań postaw wobec etycznych wartości sportu.

Zwracam się z uprzejmą prośbą o udzielenie szczerych i jak najbardziej uczciwych odpowiedzi na wszystkie pytania zawarte w niżej zamieszczonych skalach. Badania są całkowicie anonimowe a zebrane dane po obliczeniach statystycznych zostaną wykorzystane w mojej pracy doktorskiej.

Proszę pamiętać, że nie ma dobrych i złych odpowiedzi, wszystkie są wartościowe, o ile są prawdziwe.

Płeć:	kobieta / mężczyzna
Wiek:	
Uprawiana dyscyplina sportu:	
Staż treningowy (w latach):	
Aktualna klasa sportowa:	
Liczba występów w reprezentacji Polski (jeśli dotyczy):	

Wielowymiarowa Skala Orientacji Prosportowej

Oceń każde z poniższych stwierdzeń posługując się zamieszczoną obok nich skalą. W jakim stopniu dane stwierdzenie oddaje Twoje prawdziwe odczucia w odniesieniu do sportu, który uprawiasz?

	1	2	3	4	5			
	nie odpowiada mi wcale	raczej mi nie odpowiada	odpowiada mi trochę	odpowiada mi	zdecydowanie mi odpowiada			
1. Kiedy przegrywam, gratuluję przeciwnikowi, kimkolwiek jest				1	2	3	4	5
2. Stosuję się do decyzji sędziowskich				1	2	3	4	5
3. W rywalizacji, idę na całość, nawet jeśli jestem prawie pewny(-na), że przegram				1	2	3	4	5
4. Pomagam przeciwnikowi podnieść się po upadku				1	2	3	4	5
5. Walczę o osobiste zaszczyty, trofea i medale				1	2	3	4	5
6. Po przegranych zawodach podaję rękę trenerowi(-rce) rywali(-lek)				1	2	3	4	5
7. Szanuję przepisy				1	2	3	4	5
8. Nie poddaję się nawet gdy popełnię wiele błędów				1	2	3	4	5
9. Gdy mój rywal(ka) zostaje niesprawiedliwie zdyskwalifikowany(-na), proszę sędziego(-ię) o przywrócenie go/jej do gry				1	2	3	4	5
10. Krytykuję polecenia trenera(-rki)				1	2	3	4	5
11. Po zawodach gratuluję przeciwnikowi (-niczce) dobrego występu				1	2	3	4	5
12. Naprawdę przestrzegam wszystkich zasad mojego sportu				1	2	3	4	5
13. Zastanawiam się, w jaki sposób poprawić moje słabe strony				1	2	3	4	5
14. Kiedy przeciwnik(-niczka) dozna kontuzji, proszę sędziego(-ę) o zatrzymanie gry, aby mógł/mogła otrzymać pomoc				1	2	3	4	5
15. Po zawodach usprawiedliwiam zły występ				1	2	3	4	5
16. Po wygranych zawodach, doceniam wysiłek rywali				1	2	3	4	5
17. Szanuję sędzię(-iego) nawet jeśli nie jest zbyt dobra(-ry)				1	2	3	4	5
18. Jest dla mnie ważne by być na wszystkich treningach				1	2	3	4	5
19. Jeśli widzę, że przeciwnik(-niczka) jest niesprawiedliwie karany(a), staram się naprawić sytuację				1	2	3	4	5
20. Gdy po zawodach trener wytyka mi moje błędy, nie chcę się przyznać do ich popełnienia				1	2	3	4	5
21. Niezależnie od tego, czy wygram czy przegram, podaję rękę rywalom(-lkom)				1	2	3	4	5
22. Szanuję formalne decyzje, nawet jeśli nie pochodzą od sędzi(ego)				1	2	3	4	5
23. W czasie treningów idę na całość				1	2	3	4	5
24. Jeżeli pechowo przeciwnik(-niczka) zapomni sprzętu, pożyczam mu/jej swój zapasowy				1	2	3	4	5
25. Jeśli popełniam błąd w kluczowym momencie zawodów, jestem zły/zła				1	2	3	4	5

Kwestionariusz Orientacji na Zadanie lub Ego w Sporcie

Przeczytaj proszę każde z poniższych stwierdzeń i wskaż, w jakim stopniu zgadzasz się osobiście z każdym z nich zakreślając odpowiednią odpowiedź.

Kiedy czujesz, że odnosisz największy sukces w sporcie? Innymi słowy, kiedy czujesz, że aktywność sportowa jest dla Ciebie naprawdę dobra?

1 zdecydowanie się nie zgadzam	2 raczej się nie zgadzam	3 odpowiada mi trochę	4 odpowiada mi	5 zdecydowanie mi odpowiada	
W sporcie odnoszę największe sukcesy, kiedy ...					
1. Jestem jedynym(-ną), który(-a) potrafi wykonać dane ćwiczenie lub technikę	1	2	3	4	5
2. Uczę się nowej umiejętności i to sprawia, że chce mi się ćwiczyć /trenować więcej	1	2	3	4	5
3. Radzę sobie lepiej niż moi przyjaciele(-ciółki)	1	2	3	4	5
4. Inni nie są tak dobrzy, jak ja	1	2	3	4	5
5. Uczę się czegoś, co sprawia mi radość	1	2	3	4	5
6. Inni sobie nie radzą, a ja tak	1	2	3	4	5
7. Uczę się nowych umiejętności poprzez ciężki trening	1	2	3	4	5
8. Trenuję bardzo ciężko	1	2	3	4	5
9. Zdobywam najwięcej punktów/goli/ trafień itp.	1	2	3	4	5
10. To, czego się uczę sprawia, że chcę trenować więcej	1	2	3	4	5
11. Jestem najlepszy(-a)	1	2	3	4	5
12. Umiejętność, której się uczę zaczyna mi dobrze wychodzić	1	2	3	4	5
13. Robię wszystko, co w mojej mocy	1	2	3	4	5

Kwestionariusz Postrzegania Klimatu Motywacyjnego przez Sportowców

Proszę pomyśl o tym jak się czułeś grając w swoim zespole/klubie w tym sezonie. Uważnie przeczytaj następujące zdania i odnieś się do każdego z nich określając jak postrzegasz typową atmosferę w twoim zespole/klubie. Postrzeganie różni się u różnych osób, więc nie spiesz się i udziel jak najbardziej szczerzej odpowiedzi. Zakreśl kółkiem numer, który najlepiej opisuje co czujesz.

	1 zdecydowanie się nie zgadzam	2 raczej się nie zgadzam	3 nie mam zdania	4 raczej się zgadzam	5 zdecydowanie się zgadzam
W naszym zespole...					
1. Trener(ka) wymaga od nas, byśmy próbowali(-ały) nowych umiejętności	1	2	3	4	5
2. Trener(ka) jest wściekły/ła kiedy zawodnik(-niczka) popełnia błędy	1	2	3	4	5
3. Trener(ka) całą swoją uwagę poświęca tylko najlepszym zawodnikom (-niczkom)	1	2	3	4	5
4. Każdy zawodnik(-niczka) wnosi ważny wkład do zespołu	1	2	3	4	5
5. Trener(ka) wierzy, że wszyscy(-stkie) wnosimy wkład w sukcesy zespołu	1	2	3	4	5
6. Trener(ka) chwali tylko tych zawodników(-niczki), którzy(-re) radzą sobie lepiej niż ich koledzy/koleżanki	1	2	3	4	5
7. Trener(ka) uważa, że w sukces zespołu wnoszą wkład tylko zawodnicy (-niczki) z pierwszego składu	1	2	3	4	5
8. Zawodnicy(-niczki) odczuwają satysfakcję, gdy starają się na miarę swoich możliwości	1	2	3	4	5
9. Karą za popełnione błędy jest niewystawianie na zawody	1	2	3	4	5
10. Zawodnicy(-niczki) na wszystkich poziomach umiejętności pełnią ważną rolę w drużynie	1	2	3	4	5
11. Zawodnicy(-niczki) pomagają sobie nawzajem	1	2	3	4	5
12. Zawodnicy(-niczki) są zachęceni(-ne) do tego, by być lepszymi jedni (-ne) od drugich	1	2	3	4	5
13. Trener(ka) ma swoich ulubieńców/swoje ulubienice	1	2	3	4	5
14. Trener(ka) dba o to, by zawodnicy(-niczki) doskonalili(-iły) umiejętności, w których nie są dobrzy(-re)	1	2	3	4	5
15. Trener(ka) krzyczy na zawodników(-niczki), gdy psują grę	1	2	3	4	5
16. Zawodnicy(-niczki) czują się skuteczni(-ne), gdy się doskonalą	1	2	3	4	5
17. Tylko zawodnicy(-niczki) z najlepszymi statystykami otrzymują pochwały	1	2	3	4	5
18. Zawodnicy(-niczki) są karani, gdy popełnią błąd	1	2	3	4	5
19. Każdy(-a) zawodnik(-niczka) ma do odegrania ważną rolę	1	2	3	4	5
20. Nagradzana jest ciężka praca	1	2	3	4	5
21. Trener(ka) zachęca zawodników(-niczki) do pomagania sobie nawzajem	1	2	3	4	5
22. Trener(ka) wyraźnie daje do zrozumienia kto jest dla niego/niej najlepszym(-szą) zawodnikiem(-niczką)	1	2	3	4	5

1 zdecydowanie się nie zgadzam	2 raczej się nie zgadzam	3 nie mam zdania	4 raczej się zgadzam	5 zdecydowanie się zgadzam	
W naszym zespole...					
23. Największe wsparcie psychiczne otrzymują ci, którzy radzą sobie lepiej od kolegów/koleżanek	1	2	3	4	5
24. Jeśli chcesz grać/startować musisz być jednym z najlepszym zawodników/zawodniczek	1	2	3	4	5
25. Trener(ka) kładzie nacisk na to, aby zawsze starać się jak najlepiej	1	2	3	4	5
26. Trener(ka) zauważa tylko najlepszych zawodników(-niczki)	1	2	3	4	5
27. Zawodnicy(-niczki) obawiają się popełniać błędy	1	2	3	4	5
28. Zawodnicy(-niczki) są zachęcani(-ne) do pracy nad swoimi słabościami	1	2	3	4	5
29. Trener(ka) faworyzuje niektórych zawodników(-niczki) bardziej niż innych/inne	1	2	3	4	5
30. Nacisk kładzie się na doskonalenie każdej gry/treningu	1	2	3	4	5
31. Zawodnicy(-niczki) naprawdę pracują razem jako zespół	1	2	3	4	5
32. Każdy zawodnik(-niczka) czuje się ważnym członkiem zespołu	1	2	3	4	5
33. Zawodnicy(-niczki) pomagają sobie wzajemnie, by się doskonalić i podnosić wyniki	1	2	3	4	5

Skala Postaw Wobec Dopingu

Proszę o szczerze odpowiedzi na następujące pytania na temat środków dopingujących.

1 zdecydowanie się nie zgadzam	2 nie zgadzam się	3 raczej się nie zgadzam	4 raczej się zgadzam	5 zgadzam się	6 zdecydowanie się zgadzam	
1. Zalegalizowanie dopingu byłoby korzystne dla sportu	1	2	3	4	5	6
2. Doping jest konieczny, aby mieć szansę w rywalizacji	1	2	3	4	5	6
3. Ryzyko przypisywane stosowaniu dopingu jest przesadzone	1	2	3	4	5	6
4. Rekreacyjne środki dopingujące zapewniają motywację do trenowania i rywalizowania na najwyższym poziomie	1	2	3	4	5	6
5. Sportowcy stosujący doping nie powinni(-ny) czuć wyrzutów sumienia z powodu naruszania przepisów antidopingowych	1	2	3	4	5	6
6. Sportowcy są pod presją, by brać środki dopingujące	1	2	3	4	5	6
7. Doping jest nieuniknionym elementem sportu wyczynowego	1	2	3	4	5	6
8. Sportowcy często tracą czas z powodu kontuzji, a środki dopingujące pomagają nadrobić te straty	1	2	3	4	5	6
9. Doping nie jest oszustwem, bo wszyscy go stosują	1	2	3	4	5	6
10. Liczyć powinny się jedynie wyniki sportowców, a nie sposób, w jaki je osiągają	1	2	3	4	5	6
11. Nie ma żadnej różnicy między dopingiem, tyczkami z włókna szklanego czy kombinezonami hydrodynamicznymi, bo wszystkie one są stosowane w celu poprawiania wyników	1	2	3	4	5	6

Dziękuję uprzejmie za wypełnienie kwestionariusza!

SPIS RYCIN

Ryc. 1. Model przedstawiający czynniki wpływające na postawę sportową i postawę wobec dopingu	20
Ryc. 2. Model teoretyczny relacji zakładanych między zmiennymi zależnymi i niezależnymi	27
Ryc. 3. Model konceptualny	59
Ryc. 4. Standaryzowane współczynniki regresji dla modelu podstawowego	60
Ryc. 5. Standaryzowane współczynniki regresji dla modelu uwzględniającego rodzaj dyscypliny sportowej	61
Ryc. 6. Standaryzowane współczynniki regresji dla modelu uwzględniającego wpływ rodzaju dyscypliny sportowej wyłącznie na postawę sportową.	62
Ryc. 7. Standaryzowane współczynniki regresji dla modelu głównego ze zmienną poziom kontaktu	64
Ryc. 8. Standaryzowane współczynniki regresji w modelu dla kobiet	67
Ryc. 9. Standaryzowane współczynniki regresji w modelu dla mężczyzn	68

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Liczba osób badanych ze względu na charakter uprawianej dyscypliny sportu (indywidualna/zespołowa) i płeć.	30
Wykres 2. Liczba osób badanych ze względu na poziom kontaktu uprawianej dyscypliny sportu i płeć.	31
Wykres 3. Orientacja motywacyjna z podziałem na zawodników sportów o wysokim, średnim i niskim poziomie kontaktu z rywalem.....	40
Wykres 4. Postawa sportowa i wobec doping u zawodników wykazujących różne typy orientacji motywacyjnej.	43
Wykres 5. Postawa sportowa i wobec doping u kobiet-zawodniczek wykazujących różne typy orientacji motywacyjnej.	44
Wykres 6. Postawa sportowa i wobec doping wśród mężczyzn-zawodników wykazujących różne typy orientacji motywacyjnej.	45
Wykres 7. Postawa sportowa i wobec doping z podziałem na zawodników sportów o wysokim, średnim i niskim poziomie kontaktu z rywalem.	48
Wykres 8. Postawa sportowa i wobec doping wśród kobiet uprawiających sporty o wysokim, średnim i niskim poziomie kontaktu z rywalem.....	49
Wykres 9. Postawa sportowa i wobec doping wśród mężczyzn uprawiających sporty o wysokim, średnim i niskim poziomie kontaktu z rywalem.....	50
Wykres 10. Klimat motywacyjny wśród zawodników uprawiających sporty o wysokim, średnim i niskim poziomie kontaktu z rywalem.....	54
Wykres 11. Postawa sportowa i wobec doping u zawodników ze względu na różną ocenę klimatu motywacyjnego zadaniowego i ego.	56
Wykres 12. Postawa sportowa i wobec doping u kobiet-zawodniczek ze względu na różną ocenę klimatu motywacyjnego zadaniowego i ego.	57
Wykres 13. Postawa sportowa i wobec doping u mężczyzn-zawodników ze względu na różną ocenę klimatu motywacyjnego zadaniowego i ego.	58

SPIS TABEL

Tabela 1. Statystyki opisowe badanych zmiennych zależnych ułożone w hierarchii od najwyższej do najniższej średniej.....	36
Tabela 2. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych zależnych ze względu na płeć	37
Tabela 3. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych ze względu na wiek	37
Tabela 4. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych ze względu na wiek w grupie kobiet	38
Tabela 5. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych ze względu na wiek w grupie mężczyzn	38
Tabela 6. Statystyki opisowe zmiennej niezależnej – orientacji motywacyjnej.....	39
Tabela 7. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych zależnych ze względu na płeć	40
Tabela 8. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych zależnych ze względu na wiek	41
Tabela 9. Parametry opisowe oraz analiza rozkładu różnic zmiennej orientacja motywacyjna ze względu na charakter sportu (indywidualny, zespołowy) ogólne oraz z podziałem na kobiety i mężczyzn	41
Tabela 10. Liczebność badanych w grupach o różnych profilach motywacyjnych	42
Tabela 11. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych zależnych ze względu na charakter sportu (indywidualny, zespołowy)	46
Tabela 12. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych zależnych ze względu na charakter sportu (indywidualny, zespołowy) w grupie kobiet	47
Tabela 13. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennych zależnych ze względu na charakter sportu (indywidualny, zespołowy) w grupie mężczyzn	47
Tabela 14. Statystyki opisowe zmiennej niezależnej – klimatu motywacyjnego.....	51
Tabela 15. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu badanych zmiennej klimat motywacyjny ze względu na płeć.....	52
Tabela 16. Parametry opisowe oraz analiza różnic rozkładu zmiennej klimat motywacyjny ze względu na charakter sportu (indywidualny, zespołowy)	53
Tabela 17. Liczebność badanych w grupach o różnych poziomach postrzeganego klimatu motywacyjnego zadaniowego i ego.....	55

Tabela 18. Współczynniki regresji dla analizowanego modelu	63
Tabela 19. Współczynniki regresji dla analizowanego modelu	65
Tabela 20. Efekty pośrednie wpływu klimatu motywacyjnego na postawę sportową i postawę wobec dopingu poprzez orientację motywacyjną.....	66
Tabela 21. Porównanie standaryzowanych współczynników regresji dla ścieżek w modelu kobiet i mężczyzn	67
Tabela 22. Efekty pośrednie wpływu klimatu motywacyjnego na postawę sportową i postawę wobec dopingu poprzez orientację motywacyjną u kobiet i mężczyzn.....	69
Tabela 23. Korelacje pomiędzy zmiennymi. Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań	137
Tabela 24. Korelacje pomiędzy zmiennymi w grupie kobiet. Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań	138
Tabela 25. Korelacje pomiędzy zmiennymi w grupie mężczyzn. Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań	139